

VIGILIA

2016 / 12

TÖRÖK CSABA: „Míg arcunk nem lesz”
GÖRFÖL TIBOR: **Hozzászokni Istenhez**

A Vigilia körkérdése: „Békesség-óhajtás”

Abdul-fattah Munif, Balázs Zoltán, Beran Ferenc,
Bodó Márta, Bogdán József, Csaba László, Dér András,
Fabiny Tamás, Fehér M. István, Gelencsér Gábor,
Kamarás István, Kendeffy Gábor, Martos Levente Balázs,
Mezey Katalin, Nacsinák Gergely András, Patsch Ferenc,
Szabó Ferenc, Szécsi József, Szőke Péter, Tóth Sára,
Tringer László és Viz Péter válaszai

81. évfolyam	VIGILIA	December
LUKÁCS LÁSZLÓ:	Karácsony reménye	881
TÖRÖK CSABA:	„Míg arcunk nem lesz”	882
GÖRFÖL TIBOR:	Hozzászokni Istenhez	887

A VIGILIA KÖRKÉRDÉSE

„Békesség-óhajítás”

Abdul-fattah Munif (*arabista, fordító és iszlámszakértő*), Balázs Zoltán (*politológus, közgazdász*), Beran Ferenc (*katolikus pap, teológus*), Bodó Márta (*teológus, irodalom- és színháztörténész, kritikus*), Bogdán József (*katolikus pap, a szerbiai Fehértemplom plébánosa*), Csaba László (*közgazdász*), Dér András (*filmrendező*), Fabiny Tamás (*evangélikus püspök*), Fehér M. István (*filozófus*), Gelencsér Gábor (*filmsztéta*), Kamarás István (*író, szociológus*), Kendeffy Gábor (*filozófiatörténész*), Martos Levente Balázs (*katolikus pap, teológus*), Mezey Katalin (*költő, író*), Nacsinák Gergely András (*ortodox pap, teológus*), Patsch Ferenc (*jezsuita szerzetes, teológus*), Szabó Ferenc (*jezsuita szerzetes, teológus*), Szécsi József (*vallásfilozófus*), Szőke Péter (*a Sant’ Egidio közösség magyarországi vezetője*), Tóth Sára (*irodalomtudós*), Tringer László (*orvos, ideg- és elmegyógyász*) és Viz Péter (*a Christian Solidarity International (CSI) – Magyarország Alapítvány igazgatója*) válaszai

891

SZÉP/ÍRÁS

■	Moldvai magyar népénekek, karácsonyi köszöntők, archaikus népi imák	936
IANCU LAURA:	Lábnymok, lábjegyzetek. A karácsonyi népénekekhez (<i>esszé</i>)	938
VASADI PÉTER:	A magdalai (II.); Hasonlat (<i>versek</i>)	940
VÖRÖS ISTVÁN:	Megszelídített medúzák; A vallások fizikájához (<i>versek</i>)	941
MURÁNYI ZITA:	katarzisz; még láttam...; fönn most (<i>versek</i>)	943
HORKAY HÖRCHER FERENC:	Decemberi béke; Búcsú Amerikától; Menekültek a hóhatár felett (<i>versek</i>)	945
HALMAI TAMÁS:	Angyalok órája; Botanika; Virágének (<i>versek</i>)	947
SAITOS LAJOS:	Túl a fényeken; A születés másnapján (<i>versek</i>)	948
LŐRINCZ TERÉZ:	Máté; A gazdag ifjú; Veronika (<i>versek</i>)	949
ANGYAL JEREMIÁS:	Stella Maris; A 23. zsoltár (<i>versek</i>)	950
V. GERESITS GIZELLA:	Ima mértékért; Kitárul (<i>versek</i>)	951
AYHAN GÖKHAN:	Az Úrjézus és a meztelen csiga; Amikor a gonoszság nagyot lépett a Földön (<i>mesék</i>)	952

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

AYHAN GÖKHAN:	Fábiánné Andrónyi Katalinnal	954
---------------	------------------------------	-----

Karácsony reménye

Karácsonykor, az ajándékozás ünnepén elindul a tárgyak körforgása, adunk és kapunk mindenfélét, hasznosat és haszontalant. Kevesen gondolunk arra, hogy az Istenfia emberré születését, az emberiség legnagyobb ajándékát ünnepeljük ezen a napon. A keresztény áhítat idővel bájos idillé varázsolta-torzította a betlehemi éjszaka titkát, a történelem sorsfordító csodáját. A mesebeli barlangistálló meghitt látványa feledteti, hogy a mindenórás Mária hajléktalan, hogy hamarosan menekülniük kell a messze távolba, hogy ez a csöppség iszonyatos keresztalállal fogja befejezni az életét. Ahogy nemigen gondolunk arra sem, hogy a világ más tájain napjainkban is hány gyermek jön a világra romok és robbanások között, hogy naponta hány embert kínoznak meg és gyilkolnak le brutálisan.

Ki érti Isten ajándékát? Pedig az ő kettős ajándéka határozza meg embersorsunkat. *Első ajándéka a teremtés.* Létrehozta a világot, benne az emberiséget. „Mi az ember, hogy gondot viselsz rá?” A zsoltairos kérdése megadja a választ is: Isten ajándéka minden egyes ember, és élete akkor válhat teljessé, ha „felismeri Isten ajándékát”. Senki sem pusztán használati tárgy, fölösleges kacat — mindenki a Szeretet meghívottja. Az ajándék-emberek végeláthatatlan sorában született meg ez az egyetlen különleges csecsemő, *Isten második ajándéka*, akiben véglegesen és teljesen összefonódik egymással Isten és ember élete. De a világ akkori — és mai — kavardóságában ki látja meg Isten ajándékát ebben az Újszülöttben?

Ráadásul mindkét ajándék *megbotránkoztató*. Az első: ha megteremtette Isten az embert, miért nem gondoskodott arról, hogy bűn és baj nélkül éljen? S ha már bekövetkezett az első bukás, a Teremtő miért nem irtja ki a rosszat a világból, az emberből? — Ha viszont elvenné a szabadságunkat, hibátlanul működő robotokká zsugorodnánk.

A második ajándék, a közénk született Istenember, szintén botránkyó. Az egyházatyák szerint „Isten emberré lett, hogy az ember Istenné váljon”. Ha viszont az ember élete csak Istenben tud beteljesedni, akkor a mondat így folytatható: „Isten emberré lett, hogy az ember emberré váljon, Isten szeretetében”. Jogos a kérdés: ami kétezer éve történt, annak hol az eredménye? A történelem azóta is torzsalkodások és háborúskodások sorozata. Jézus megváltotta a világot — de a rossz tovább garázdálkodik benne. Ez a piciny kezdet, az Istenfia megszületése mégis elültette egy új élet csíráit. Sajátos a taktikája: nem hatalommal söpri el a gonoszokat — mindnyájunkat? — a földről, hanem beáll az áldozatok közé, és magára veszi a világ bűneit. Megnyitja az örök élet távlatát, ahová végül majd magához emeli a világot. Kaotikus világunkban ez a karácsonyjé biztos reménye.

TÖRÖK CSABA

„Míg arcunk nem lesz”

1979-ben született. Katolikus pap, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója. Legutóbbi írását 2016. 9. számunkban közzöltük.

A 20. századi keresztény irodalom kiemelkedő alkotása C. S. Lewis kései műve, amelyben — alcíme szerint — egy örök mítoszt, Amor és Pszüché történetét meséli el újra. A szerző eredetileg a *Csupasz arc* (*Barface*) címet szánta írásának, ám ezt a kiadó visszautasította, félve, hogy az olvasókban nem kívánt asszociációkat ébreszt majd. Ezért Lewis végül, nem kevés tépelődés nyomán, Oruál hercegnőtől, a regény elbeszélőjétől kölcsönözte a fordulatot: „Míg arcaink vannak” — a magyar fordításban: „Míg arcunk nem lesz”. A felidézett szövegrészlet így hangzik az eredeti műben: „Ha eljön számodra az idő, amikor végül kényszerítve leszel, hogy kimondd azt a beszédet, amely már évek óta ott hevert a lelked közepében, s amelyet te mindvégig ostobán újra meg újra elmondogattál, akkor már nem a szavak örömeiről fogsz beszélni. Tudom jól, az istenek miért nem beszélnek hozzánk nyíltan, és nem engedik, hogy válaszoljunk nekik. Ameddig ez a szó előásható belőlünk, minek kellene odafigyelniük arra a dadogásra, amiről úgy véljük, hogy azt gondoljuk? Hogyan találkozhatnának szemtől szembe velünk, ameddig arcaink vannak?” (II. rész, 4. fejezet). Amit megért a hercegnő, az a nagy „létpillanat”: a Szóra való ráatalálás, életünk belső igazságának a fölfedezése. Ameddig nem éljük ezt át, addig dadogunk, s csak szívünk mélyén mormoljuk el újra meg újra, ki nem mondott szavakkal, azt az egyedül lényegest, ami miatt születünk, amiért élünk, s ami végül megfelel végső kérdésünkre. Erre a Szóra van szükség ahhoz, hogy ne ezer arcunk legyen, hanem csak egyetlen egy — enélkül a torz, arcát maszok mögé rejtő Oruál sem található s mutathatná meg soha önmagát. A Szó és az Arc teszi lehetővé, hogy Isten és ember szóba álljon, s egymás szemébe nézzen.

Szent Ágoston bölcsességének örök érvényű szavai köszönnek vissza: „Noli foras ire, in te ipsum redi, in interiore hominis habitat veritas” — ne kívülrre, kifelé menj, hanem önmagadba térj vissza, hiszen az ember bensőjében lakozik az igazság. Odabent kell ráatalálnunk a Szóra, míg már nem arcaink, hanem végre csak egy Arcunk lesz. Önmagunkhoz térnünk, hogy eltaláljunk a Másikhoz.

*

Lewis története az ember Isten felé fordulásáról, a bennünk lejátszódó lelki folyamatokról szól. Azonban mindennek van egy „égi előtörténete”: az Úr felénk fordulásának és arcot öltésének az útja. Ő az, aki „halhatatlan, a megközelíthetetlen fényességben lakik, akit senki nem látott, s nem is láthat” (1Tim 6,16). Arca öröktől rejtve van, emberek felé fordulása ragyogó kegy, áldás és béke záloga (lásd Szám 6,26) — ám ebben a mennyei világosságban a vonások felismerhetetlenek. Az égről tűző nap orcája ez, mely mindent megvilágosít, ám amelybe senki emberfia bele nem nézhet. Nélküle sötétben len-

nénk, de fénykörében még továbbra is a nem ismerés felhője fedti el az örök Arcot. Ő az, akit lehet imádni, akiről milliányi emberi gondolat segítségével lehet dadogva beszélni, aki vallási okfejtéseink tárgyává válhat. De nem az, akinek a szemébe tudnánk nézni.

✱

Sokan és sokféleképpen igyekeztek megfelelni a *Cur Deus homo?*, Miért lett Isten emberré? kérdésére. A hittudományos megfontolások számos olyan szempontot felsorakoztattak, amelyek valóban igazak és jelentősek — a kérdés csak az, hogy jelentőségteljesek-e? Hisz az Ige megtestesülésének a misztériumát szemlélhetjük magában, az isteni örök üdvterv és -rend zárt keretein belül, valamiféle transzcendens belső logika fényében. Ám ezzel még nem felelünk meg a legégetőbb kérdésre: Hogyan érint meg engem, minket ez a titok? Hogyha az üdvösséget személyességem távlatában értelmezem, akkor miként szólít meg engem a gyümölcsoltói-karácsonyi történet? *Quoad nos?* Mi köze hozzánk, mit mond ki felénk, rólunk, bennünk, értünk?

✱

Az arc sajátos „tér”: határa identitásomnak, ugyanakkor találkozásom lehetősége a külvilággal. Egyszerre bezár és megnyit. Elrejt és megmutat. Álarcként megvéd, őszinteségként sebezhetővé tesz. Idősebb Plinius írja *Historia naturalis* című művében: „Senkinek sincs egy színű szeme (...). Valóban lélek lakozik a szemekben. Csillognak, kitágulnak, könnybe lábadnak, pislantanak. Innen fakadnak az irgalmasság könnyei. Ha megcsókoljuk ezeket, mintha csak a lelket érintenénk meg. Innen a sírás és az ajkakat megnedvesítő folyók. Honnan ez a folyadék, amely a szenvedés idején olyannyira bőséges és készen álló? És hová lesz az idő múltán? Lélekkel látunk tehát, s lélekkel ismerünk fel: a szemek, vagyis ezek a valamiféle hordozó edények, csak az adott dolog látható részét fogadják be és adják át” (lib. XI, cap. 54).

A tekintet mindig az arcon túli hordozója. Valóban élő szimbólum. Érzékileg észlel, mégis a lelki megismerés és megismerhetővé tétel foglalat. Benne az én megmutatja önmagát s megnyílik a másik és a világ előtt — hogy ebben az aktusában be is fogadja a másikat és a világot. A képi kifejezés nyelvén az arc minden egyes eleme önmagán túli, transzcendáló jelentést nyer: a homlok hordozza a bölcsességet, amely az orr ívén, a két arcfélet, az emberlét kettőségeit egybekapcsoló tengelyen át alászáll az ajkakra, s szóvá lesz. A két szem pedig — nem egy népi és vallási szimbolikában a nappali és az éjjeli fény jelképeként — bevezeti a világosságot az emberbe, ugyanakkor a lélek fényét kivezeti onnan. Bizonyos értelemben ez a leginkább meztelen testrészsünk, amely teljes arcunkat bevonja identitásunk fényével (vagy éppen önértékelési és önszereteti torzulásaink, hiányaink homályával).

✱

Az arc sohasem statikus, hanem mindig úton levés: haladás egyszerre kifelé és befelé. Olyan valóság, amelyen a sors fordulói nyomot hagynak: ugyanazok vagyunk, ám életkoraink egymásra következésében tekintetünk átalakul. Az évek, az események és a harcok, a gondok barázdákat szántanak belé — a magyar szavak nagyon kifejezőek, hiszen arcunkat a termőföldhöz hasonlítják, amelyet a felvállalt és megküzdött élet szánt be s tesz termővé. Ez az oka annak, hogy az idős arc mélységre tesz szert. Olyan szépség tárul fel abban, amely nem öncélú, nem ragad meg az ál-esztéticizmus hamis képleteiben, hanem az egyéniség ragyogását bontja ki. Az élet őszinteséggel való megéltségét mutató arc valóban *splendor formae*, az emberi lélek felragyogása.

A világ és a másik felé fordított arcunkra mindannyiszor kiülnek az érzelmeink is. Idősebb Plinius utalt a szenvedésre, az irgalomra, a fájdalomra — mindazon emberi létpillanatokra, amikor a könny rajzolja meg lényünk vonásait. A nem elrejtett, az arcon felvállalt sírás valamiképpen evangéliumi üzenet: hirdeti a gyöngöseség erejét, az ember képességét és készségét arra, hogy elvállalja és felvállalja a szenvedést, a leginkább elviselhetetlent is, s megvallja hitét az életben, a szeretetben, éppen ott és akkor, ahol és amikor erre a legkevesebb emberi érvünk lenne. Az áldozat percében, a sír mellett, a gyász idején...

Ugyanígy kiül arcunkra az öröm, a nevetés is. A krisztusi evangélium másik „orcája” ez: az élet ősalapját képező bizalom kifejeződése, annak szavak nélküli kimondása, hogy van bennünk remény, ha kell, megvan bennünk a merészség az életteli élethez, a bőségben való létezéshez (vö. Jn 10,10). A sírás is megnyitja az embert, viszonyt, kapcsolatot, közösséget hoz létre, ám ez még inkább áll a nevetésre: az én és a te kapcsolatában olyan kapu ez, amely erőt kölcsönöz, s felkészít arra a jövőre, amiről talán még semmit sem tudunk.

Ebben a távlatban különös értelmet nyer Pál apostol buzdítása: „Azokkal, akik örülnek, örüljete, s a sírókkal sírjatok” (Róm 12,15). Fordítsátok arcotokat a többiek felé, s fogadjátok be a többiek felétek fordított arcát! A tekintetek létnyelvét beszélve hozzátok létre a közösséget, amelyben ti magatok is valóban emberré tudtok válni!

*

„Az Ige testté lett, és közöttünk élt” (Jn 1,14) — ez a gondolat így is visszaadható: a megközelíthetetlen fényességben lakozó Isten emberi arcot öltött magára. Amikor Jézus világra jött Betlehemben, amikor érzékei — szemei, fülei, orra, szája és tapintása — megnyíltak a mi világunkra, akkor a megváltás és az üdvösség csodálatos művének igazi mélysége és értelme tárult fel előttünk. Az Atya Fiának szemeiben a Lélek tekintett ránk. Az Irgalmasság Szentévé meg-hirdető, *Misericordiae vultus* kezdetű bullája elején így ír Ferenc pápa: „Jézus Krisztus az Atya irgalmasságának az arca. Úgy tűnik, ez a szó jól összefoglalja a keresztény hit misztériumát. Az Atya irgalmassága a názáreti Jézusban vált elevenné, láthatóvá, őbenne érte el csúcspontját” (nr. 1). Majd később még hozzát teszi: „Ha Jézusra és az ő ir-

galmas arcára szegezzük tekintetünket, képesek leszünk befogadni a Szentháromság szeretetét. Jézus azt a küldetést kapta az Atyától, hogy a maga teljességében nyilatkoztassa ki az isteni szeretet misztériumát. »Isten szeretet« (1Jn 4,8.16) — állítja elsőként, és az egész Szentírásban egyedül — János evangélista. Ez a szeretet vált láthatóvá és tapinthatóvá Jézus egész életében. Személye nem más, mint az önmagát ingyenesen odaajándékozó szeretet” (nr. 8).

Jézus arcáról Istennek a körünkben leélt életét olvashatjuk le. Ott vannak ezen az arcon a gyereksírás pirosuló, puffadt nyomai, de ott van a menekülés útjának a pora, a megküzdött élet barázdái, a verések és az erőszak lenyomatai, a tövises sebei. Ott a haláltusa, az agónia kínja, a végső megpihenés nyugtalan nyugvása. Ez az arc köszönti az emeleti teremben, „dicsőségben fénylő sebhelyekkel”, az apostolokat, s ez az arc az utolsó, amit még látnak a mennybemenetel hegyén. Ebben összeér az angyali üdvözlet és a földi búcsú egyetlen központi kijelentése: „Íme, a szűz fogan és fiat szül, Emmánuel lesz a neve. Ez azt jelenti: Velünk az Isten” (Mt 1,23). „Íme, én veletek vagyok mindennap, a világ végéig” (Mt 28,20).

Krisztus arcában misztikus módon ott van elrejtve az Ősöreg titka, a teremtés, a teljes üdvtörténet s a reménybeli jövő. Nem harminchárom éves ez az arc. A fizikai univerzum teljes létideje is csak töredéke annak az életnek, amelyek vonásait barázdálták.

✱

Babits Mihály jól ismert, *Karácsonyi ének* című költeménye a gyermeki szív közvetlenségével, egyszerűségével idézi meg a pásztordillit. A síró, anyja melléért nyúló csecsemő-megváltó képén keresztül érkezzünk el a nagy ünnepi foháshoz: „Szeress hát minket is, koldusokat! / Lelkünkben gyujts pici gyertyát sokat. / Csengess éjünkön át, s csillantsd elénk / törékeny játékunkat, a reményt.” Krisztus tekintete gyújt fényt a szemben, azon át a szívben. Szemének ragyogása megnyitja a mi szemeknek — „és megvakultak hiú szemeim” (Ady), mert a Nap fénye beleköltözött egy gyermek tekintetébe. Legegyszerűbb, kisgyermeki hangja, gügyögése vagy éppen sírása szétszakítja fülünk süketségét.

A karácsonyi jászolban ott fekszik az Isten, akinek arca, szeme, hangja, füle lett, s ezzel az egész emberiség, sőt a kozmosz fölött elvégezte a hatalmas effata-rítust: megnyitotta önmagát, hogy megnyisson minket. Arcot adott önnön lényének, hogy mi ránézhesünk, s benne arcot nyerhesünk. Ő már nem az ezerarcú (vagy éppen arcatlan) nem ismerésben rejtőző Isten, hanem az, akinek Arca van. Mélységesen igaz az egyházatyák alap kijelentése: *quod non est assumptum, non est redemptum*. Isten azt váltotta meg, amit magára vett. Arca megváltja arcainkat. Szemei megvilágosítja szemünket. Hangja megnyitja füleinket. Tekintetében önmagunkra találunk. Önmagunkra tekintve Őrá találunk. Karácsonynak csodálatos ünnepén ez a misztérium valódi „keresztvízként” fürdet és mos meg minket, átadja Istennek a világot s az embert, mert Isten már előbb átadta nekünk,

a mindenségnek Önmagát. Egyszersmind átad minket önmagunknak — s a másikat nekünk, magunkat a másiknak. A Másiknak.

✱

Bolyongásunkból, ezerarcú arctalanságunkból Isten arcot öltésének a titka vált meg minket. Az üdvösség pedig ennek a haladásnak — önmagunktól a másikig, önmagunktól önmagunkig — a beteljesülése. *Visio beatifica*, boldogító látás, amelyben a *Vultus Dei*, Isten arcának az öröme lesz osztályrészünk. Akkor végre szemtől szembe láthatjuk meg Őt, aki öröktől fogva nézett már bennünket, aki emberi arcot öltött értünk, s aki azt akarta, hogy egész élettörténetét hordozó tekintete, jézusi vonásai kísérjenek minket a teljesség léthosszig tartó zarándoklatán. Csodálatos lírai erővel fejezi ki az út végére tekintő ember reménységét az Ószövetség: „Hogyha fölbredek, maga mellé állít, és meglátom még testemből az Istent. Látni fogom, s ő a pártomon lesz, kit szemem lát, az nem lesz majd idegen, vágyódás tölti el veséimet” (Jób 19,26–27). Nem csak Ő nézett engem, én is néztem Őt. Ismerjük egymás arcát. Szemeinkben ott ég a lelkünk, minden kimondatlanság és felvállalatlanság ellenére is. Tekintetünk találkozás, könnyünk és nevetésünk közösség. Minden egyes ráncunk megérintettség, sebeink a szeretet és irgalom helyei.

Talán túlon túl profán a párhuzam s a gondolat átvitele, mégis úgy vélem, Ady Endre sorai visszaadják az emberré lett Isten és a lélek kapcsolatának a szépségét, ahol az arcunkra írt sorsunk, megküzdött életidőnk válik a szeretet hordozójává s megtartójává: „Már vénülő kezemmel / Fogom meg a kezedet, / Már vénülő szememmel / Őrizem a szemedet”. Napjaink előrehaladtával, életünk betelésével társaivá válunk annak az Istennek, aki maga is arcot öltött, amely barázdásodott, s amelyre kiült a lét minden öröme és terhe. Ez az Emmánuel-titok, a nagy karácsonyi ajándék: „Nem tudom, miért, meddig / Maradok meg még neked”, fogalmam sincs, egyedül Te tudod. Ám Benned arcot öltök, egyetlen egyet, amely a Tiédbe tekint: „a kezedet fogom, / S őrizem a szemedet”.

✱

Puer natus est nobis et filius datus est nobis — Gyermekek született nekünk és Fiú adatott nekünk!

✱

„»Amikor elérkezett az idők teljessége« (Gal 4,4), és üdvözítő terve szerint már minden el volt rendezve, elküldte Fiát, aki Szűz Máriától született, hogy véglegesen kinyilatkoztassa nekünk a szeretetét. Aki őt látja, az Atyát is látja (vö. Jn 14,9). A názáreti Jézus a szavaival, tetteivel és egész személyiségével kinyilatkoztatja Isten irgalmasságát” (*Misericordiae vultus*, nr. 1).

GÖRFÖL TIBOR

Hozzászokni Istenhez

1976-ban született Mohács-on. Teológus, a Pécsi Püspöki Hittudományi Főiskola docense. Legutóbbi írását 2016. 2. számunkban közzöltük.

Az ember természetes igényeinek és természetes elvárásainak gyakran sokkal jobban megfelelne mindaz, amit a kereszténység tévesnek minősít, mint az, amit helyesnek tart. Bizonyos szempontból az ember természetes vallási igényeit maradéktalanul kielégítené, ha a dolgok összességét minden nehézség és kétely nélkül azonosíthatná Istennel, ha a világban szertetekintve nyugodt szívvel megállapíthatná, hogy magát Istent látja. Ezt a lényegében kényelmes és megnyugtató tapasztalatot a kereszténység azonban nem adja meg, hanem határozottan arra figyelmeztet, hogy soha nem szűnhet meg a távolság, a különbség, a szakadék Isten és a dolgok között. Ígéretként megkapjuk, hogy az Istent és a tőle különböző dolgokat elválasztó távolság elviselhető, sőt szerethető is lehet (az ember végső állapota ilyen viszonyulásként is felfogható), de többnyire inkább keserves feladat elé állítja az embert: akikben komoly vágy élt Isten megismerésére, azok rendszerint sokat gyötrődtek e távolság miatt.

Ezzel összefüggésben a természetes emberi igények síkján talán szintén kielégítő megoldást jelentene, ha az ember egybeolvadhatna azzal, akit Istennek tart. Egészen gyakori, hogy valami lenyűgözővel és megragadóval szembesülve az ember legszívesebben beleveszne abba, amit észrevesz, a saját határait lebontva szétterülne abban, amit önmagánál mérhetetlenül nagyobbnak és szebbnek tart, és azt szeretné, hogy soha többé ne kelljen ismét visszahúzódnia saját véges formájának korlátai közé. Nem érhető-e emberi szempontból, ha a feloldódásnak ez az igénye fokozottan jelentkezik a vallás dimenziójában? Csakhogy a kereszténység nem szolgál ezzel a lényegében egyértelmű és átlátható megoldással, hanem sokkal titokzatosabb és nehezebben feltérképezhető kapcsolati ajánlatot kínál az Isten valóságától megragadott embernek.

Elégedetten bólogatnánk, ha legszentebb kincseinek ügyintézését a kereszténység erkölcsi kiválósághoz kötné, magyarán ha a szentségeket csak olyan emberek kezére bízna, akik pontosan megfelelnek a vallási tisztaság emberi eszményének, ám ennek az önelégültségtől nem mentes pedantériának a gyökerét kiszakítja a kis méretekben gondolkodó emberi okoskodás talajából az a meggyőződés, mely szerint a szentségi cselekményeket embernél nagyobb erő mozgatja.

A dolgok folyásáról, az emberi viszonyokról és az emberek világának általános törvényeiről szerzett tapasztalatainkhoz pontosan illeszkedne, ha a kereszténység azt közölné velünk, hogy létezik egy legfőbb istenség, aki alárendelt isteni megbízottjain keresztül tevékenykedik a világban. Csakhogy a szentháromsági hitvallás pontosan azt jelenti, hogy a kereszténység nem adja meg ezt az önmagában véve nagyon is logikusnak tűnő modellt a világban kiigazodni kívánó embernek: az a valóság, amelyet a kereszténység Atyának, Fiúnak és

Szentléleknek nevez, nem igazodik a hierarchikus hatalmi viszonyokkal számoló emberi világhoz.

Bőségesen vannak tehát olyan területek, ahol bizonyos szempontból nagyon is érthetőnek és logikusnak tűnő igények nem találnak megoldást a keresztény Istenben, és arra kényszerülnek, hogy másféle viszonyrendszerbe kerülve alapvetően átalakuljanak. A karácsonyi történetben ez az új feladatokat megszabó Isten jelenik meg a színen. Éppen ezért nem lehet meglepő, hogy a történet alkotóelemei is megcsúfolják a természetes igényeinket. Önmagában véve nyújthatna némi vallási tanulságot és megnyugtató egyértelműséget, ha a karácsonyi születés mindenestől szegény és szegényes díszletek között zajlana — csakhogy a bölcsek érkezése, a fejedelmi szimbolikát hordozó ajándékok és az angyalok szavai gátat szabnak a szegénység láttán ébredő romantikus ellágyulásnak. Másféle szegénység van itt, mint amire hozzászoktunk, és másféle pompa, mint amire számítanánk.

A karácsonyi történetben olyan Isten kezd felsejleni előttünk, akihez egészen egyszerűen nem vagyunk hozzászokva. Ezzel kapcsolatban a korai kereszténységnek volt egy olyan felismerése, amelyet nagyrészt elfelejtettünk, bár komoly támpontokkal szolgálhatna. Már a második században megfogalmazódott az az elgondolás, mely szerint az emberiség történelmének az a tétje, hogy az ember hozzá tud-e szokni Istenhez: az elvárásaihoz, a kíváncsiságához és a törekvéseihez képest annyira más az, amivel a keresztény Isten szembesíti, hogy hosszúra nyúló folyamat során kell begyakorolnia a hozzá fűződő kapcsolatot. Azok a keresztények, akik meglepő erőről és váratlanságról beszéltek a keresztény Isten megjelenésével kapcsolatban, s mindenekelőtt újnak, felszabadítóan és üdítően újnak látták a karácsonyi történettel megkezdődő folyamatot, pontosan érzékelték, hogy egyrészt hosszas előzetes gyakorlásra volt szükség ennek az újdonságnak a befogadásához, másrészt a *novitas* elevenségét csak folyamatos tudatosítása biztosíthatja: elporlad, ha elkönnyvelt és tudomásul vett tényezővé válik. Ezért a karácsonyi újdonság nagy korai teológusának, Lyoni Irenaeusnak teljesen harmonikus módon nyújt kezét nagy huszadik századi fordítója, Hans Urs von Balthasar, amikor azt meri állítani, hogy jaj annak a kereszténynek, aki nap mint nap nem teszi fel magának azt a kérdést, hogy kicsoda is ez a Jézus Krisztus.

A karácsonyi gyermek segítséget nyújt az ügyetlen, minden logikusságuk ellenére is valóságidegen szempontok szerint tájékozódó embernek abban, hogy megtanuljon hozzászokni Istenhez. Aki még nem tudatosította magában, hogy emberek sok száz nemzedéke micsoda keserves erőfeszítésekkel próbálta kipróbálni a világ felméréséből, vallási cselekményekből, áldozatokból és tapasztalati kísérletekből Isten ismeretét, és aki még nem tudatosította, hogy mennyire más (nem idegen, csak más) ennek az Istennek a kereszténységben feltáruló világa, az ennek a segítségnyújtásnak az értékelésére sem lesz igazán képes. Még azt sem tudnánk elviselni, ha egy angyal a maga tiszta valóságában megjelenne előttünk — hogy is ne lenne szükségünk akkor időre ah-

hoz, hogy hozzászokjunk magának Istennek a valóságához? Szó sincs arról, hogy a karácsonyi gyermek pusztán efféle pedagógiai küldetésre vállalkozna, de egészen lényeges vonását metsszük ki, ha megfelelkezünk erről a szerepéről.

Persze azonnal hozzáfűzhető lenne, hogy korántsem csupán pedagógiai ajánlattal van dolgunk. Ahhoz ugyanis, hogy hozzászokjunk Istenhez, arra van szükség, hogy Isten hozzászoktasson bennünket önmagához, ez pedig csak úgy lehetséges, hogy belsőleg átalakít minket. Ennek a belső átalakulásnak a folyamatáról a kereszténység hagyományosan meglehetősen sokat elmondott (ha nem is mindent), annak azonban mérhetetlenül csekélyebb figyelmet szentelt, hogy az emberiség teljes kiterjedésében, az emberi együttélés világában, a világunkat alkotó emberi viszonyok terén milyen jellegű átalakulásoknak kellene végbemenniük ahhoz, hogy kijelenthessük: az emberiség lassan valóban kezd hozzászokni Istenhez. A történelem és a kultúra ilyen szempontú vizsgálata (résztevő, nem kívülálló megfigyelése) nem lehet idegen a kereszténységtől, hiszen nem csupán az egyéni élettörténetek átalakulási folyamatai méltók a részletes elemzésre, de az emberi együttélés nagy dimenzióinál is ki kell derülniük, hogy mennyire vált befogadhatóvá bennük a keresztény Isten nagy újdonsága.

Ezen a téren olyan nehéz az eligazodás, hogy a leegyszerűsítő képletek és helyzetértékelések mentőkötele állandó kísértésként lebeg a történelmi és kulturális kétértelműségek közepette hánykolódó ember előtt. Minden ízében keresztény volt-e a középkor? Valóban beszélhetünk-e keresztény Európáról? Mi érvényesült a kereszténységből egy-egy történelmi és kulturális konstellációban, és mi szorult belőle vétkeken a háttérbe? A leegyszerűsítő igényeknek nem engedő elgondolások mindig idegenül hatnak ezeknek a kérdéseknek az összefüggésében, de minden más nehezen tűnik menthetőnek. A második világháború után Karl Barth kijelentette, hogy a kommunizmust nem lehet támogatni, de a kommunistákat sem lehet gyűlölni, mire svájci honfitársai megsemmisítő szándékú politikai kampányt kezdeményeztek ellene. Barth közéleti tevékenysége sok kívánnivalót hagy maga után, de mindenképpen nagy dolog, hogy tartózkodott a leegyszerűsítő véleményformálástól. A keresztény Isten újdonsága abban is megnyilvánul, hogy a kortársak szemében mindig szokatlanok és idegennek tűnnek azok, akik komolyan igyekeznek hozzászokni a karácsonyi történetben színre lépő Istenhez.

A kereszténység történelmi útja, amely a karácsonyi eseménnyel kezdődik, túl sok nagyszerű és túl sok elkésztő fejleményt hozott magával, a csodálat és a szégyen túlságosan keveredik a szemlélőben ahhoz, hogy magabiztos állításokat engedhetne meg magának azzal kapcsolatban, mennyire tudott hozzászokni az emberiség Isten valóságához. Ha ma a szégyen érzete talán erősebbnek tűnik a csodálatnál, az két dologra utalhat. Egyrészt arra, hogy még nagyon messze járunk Isten teljes megszokásától, és nagyon sokféle tapasztalatra kell még szert tennünk ahhoz, hogy megszabaduljunk az együtt-

élésünket vezérlő valóságidegen beidegződéseinktől. Másrészt arra, hogy a kereszténység eleven érvényesülése nem érhető el szólammal, hanem csakis Isten újdonságának hívó befogadásával. Nem fenyeget-e ma az a veszély, hogy a kereszténységre hivatkozva pontosan a hit alól próbáljuk mentesíteni magunkat? Ahol csak a kereszténység kívánatos következményeire figyelnek, ott a kereszténység életereje kioltódik, ahol viszont Isten minden előzetes és logikus elvárást szelíden félretoló újdonságához próbálnak hozzászokni az emberek, ott a következmények önmaguktól, mintegy mellékesen előállnak.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

<i>Eberhard Schockenhoff: Elszántság és szembeszegülés. A vértanúk életének tanúságtétele.....</i>	2.900,-
<i>Walter Kasper: Luther Márton – Az ökumené jegyében.....</i>	2.400,-
<i>Innen és túl. Versek az Isten-kereső emberről.....</i>	3.500,-
<i>Roger testvér: Isten csak szeretni tud.....</i>	2.400,-
<i>Walter Kasper: Ferenc pápa – a gyengédség és a szeretet forradalma.....</i>	2.300,-
<i>Alois testvér: Taizé ma.....</i>	1.500,-
<i>Notker Wolf: Életszabályok – a Tízparancsolat.....</i>	1.500,-
<i>Teréz Anya: Ahol szeretet van, ott az Isten.....</i>	2.800,-
<i>Notker Wolf: Ne nyugtalankodjék a szívetek!.....</i>	1.500,-
<i>Nóvé Béla: Örök körök. A keresztény művészet alaptémáiról.....</i>	2.900,-

További akciós könyvek:

<i>XVI. Benedek: Isten velünk van minden nap.....</i>	2.000,-
<i>Lukács László: Az Ige asztalánál.....</i>	1.000,-
<i>A csend történései. Szakralitás, Biblia a mai magyar irodalomban és művészetben.....</i>	500,-
<i>Karácsony titka.....</i>	2.500,-
<i>Karácsony fényei.....</i>	1.800,-
<i>Hans Joas: A hit választása.....</i>	1.000,-
<i>Az ismeretlen Rónay.....</i>	500,-
<i>Hogyan él a múlt. Szőrényi Lászlóval beszélget Hafner Zoltán.....</i>	500,-
<i>Találkozások Isten és ember között.....</i>	500,-
<i>Timothy Racliffe: Miért vagyok keresztény?.....</i>	1.200,-
<i>Timothy Racliffe: Miért járunk misére?.....</i>	1.200,-
<i>Timothy Racliffe: Vesd bele magad!.....</i>	1.500,-

A könyvek megvásárolhatók vagy megrendelhetők a Vigilia Kiadóhivatalban és a honlapunkon:

1052 Budapest, Piarista köz 1. IV. em. 420.

Telefon: 36-1-317-7246; 36-1-486-4443; Fax: 36-1-486-4444;

E-mail: vigilia@vigilia.hu; Honlap: www.vigilia.hu

„Békesség-óhajtás”

A Vigilia decemberi számában immár hagyományosan közös meditációra hívtunk tudósokat és művészeket, jeles hazai személyiségeket. A beérkezett, különböző szempontokat felvető, néhol egymással is „vitázó” válaszokat változtatás nélkül közöljük. Ezúton is köszönetet mondunk mindazoknak, akik megtisztelték folyóiratunkat írásukkal. (A szerk.)

A karácsony evangéliumi története szerint az angyalok énekében hangzik fel az a kívánság, amely mindnyájunknak talán legmélyebb vágyát fejezi ki: „Békesség a földön a jóakarátú embereknek!” Ha az ünnepre készülve körültekintünk a világban, ez a mondat mára szinte elérhetetlen váagnak bizonyul.

Az emberi történelemnek van napfényes oldala: a technika és a tudomány haladása méltán tölthet el optimizmussal. Van azonban egy másik, sötét olvasata is, amely egyre több aggodalomra adhat okot — az emberek egymással való kapcsolatában aligha lehet ilyen fejlődésről beszélni, bármennyit alakultak is az együttélés egyéni és társadalmi vonatkozásai az idők folyamán. A másik leigázásának, kizsákmányolásának ösztöne, a mások kárára történő önző érdekérvényesítés mindig újra felszínre tör, rengeteg szenvedést okozva. A történelmet nemcsak a tudomány, a művészet, a jog, a gazdaság eredményei fémjelzik, hanem a szüntelen harcok pusztításai is. Ma pedig egy totális és globális háború bontakozik ki körülöttünk — a fegyveres összecsapásoknak, de az elkerülhető éhínségnek is világszerte számtalan ember esik áldozatául. S a barbár ökológia nemcsak a politikai és a gazdasági életet mérgezi meg, hanem felbukkan a hétköznapi életben, a személyes kapcsolatokban, a családon belüli konfliktusokban és erőszakban is.

A „békesség-óhajtás” jegyében karácsonyra készülve ezért ilyen kérdésekben hívunk közös gondolkodásra: Véleménye szerint mi a békesség lényege? Személyes életében milyen pozitív élményei vannak a békéről, annak létrejöttéről, megőrzéséről? Voltak-e olyan külső események, amelyek elrabolták személyes békéjét? Mi szükséges ahhoz, hogy a családi otthonokban vagy akár szűkebb környezetünkben a békesség legyen az uralkodó légkör, nem a konfliktusok, a széthúzás? Mi lenne a feltétele annak, hogy egy-egy ország polgárai, a különböző nemzetek egymás iránt szolidárisan, a közösség javát szem előtt tartva békességben éljenek? Jézus szava: „Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek”. Mit adhat hozzá az Evangéliumban ígért béke a társadalmi és a magánéleti békéhez?

ABDUL-FATTAH MUNIF

Arabista, fordító
és iszlámszakértő

A békességről

A békesség lényegét az iszlám vallásban végtelenül egyszerű megragadni, hiszen pont ezt jelenti maga az iszlám szó. Így hát véleményem szerint amikor értő módon megbékélünk Isten akaratával,

és elfogadjuk életkörülményeinket, belső békességre teszünk szert, amely kihat arra, ahogyan fizikai valóságunkkal, embertársainkkal és környezetünkkel bánunk, vagyis ahogyan élünk.

A békesség tehát a muszlim ember tudatos szemlélet- és életmódja, amelynek gyakorlására leginkább akkor van szükség, amikor nem a jólét és a lelki nyugalom örömteli állapotában vagyunk, hanem amikor próbatételeken kell keresztül mennünk, és nehézségeket tapasztalunk meg életünkben. Ez a megbékélés nem azonos a negatív beletörődéssel, hanem a jótevésre sarkalló békesség, amely által épségben, békességben hagyom magam, és környezetem. „Az a muszlim ember, akinek (bántó) beszédétől és fizikai erejétől épségben maradnak az emberek” — mondja Mohamed próféta.

A békesség megőrzésével és a békességre való törekvés által sok alkalommal kerültem ki eredményesen krízishelyzetekből, hála Istennek. A váratlanul bekövetkező negatív események higgadt, türelmes kezelésének pillanatnyi elmaradása miatt előfordult, hogy elvesztettem a személyes békémet, és helyére az indulatosság, a bosszúvágy és az agresszió lépett, amit az Istenre emlékezés és az Istenhez való odafordulás háríthat csak el. Allah azt mondja a Koránban: „És ha gonosz sugallat sugalltatik neked a sátán részéről, akkor kérj menedéket Allahtól! Bizony, Ő mindent Halló és Mindentudó. Bizony, azok, akik istenfélelmet tanúsítanak, amikor egy megkönyékezés éri őket a sátántól, észbe kapnak, és íme, ők [tisztán] látnak” (Korán 7:200–201).

A muszlim ember úgy tudja leküzdeni a családon belüli konfliktust, ha kerüli az önző, bántó magatartást, és mások bántó viselkedésére pedig szeretettel, türelemmel és elnézően reagál. Ennek hatására ugyanis megnyhül és megszabadul a bosszúvágy kényszerétől, sőt ezzel a hozzáállással változásra ösztökéli a másik felet. Így szól a Korán: „A jó cselekedet nem egyenlő a rosszal. Hárítsd vissza (a gonoszságot) egy szebb cselekedettel, és íme az, aki között és közötted ellenségeskedés volt, most már olyan, mint a közeli (igaz) barát” (Korán 41:34).

Mi lenne a feltétele annak, hogy egy-egy ország polgárai, a különböző nemzetek egymás iránt szolidárisan, a közösség javát szem előtt tartva békességben éljenek? Igazságosság, őszinteség és Isten felé fordulás.

BALÁZS ZOLTÁN

Politológus, közgazdász

A vasárnap békéje

Ahhoz a generációhoz tartozom, amelynek már nincsenek háborús tapasztalatai, de amely még elég élénken emlékszik a hidegháborúra, amikor az atomkatasztrófa küszöbön állt (sokkal intenzívebben, mint ma, bár azok a bizonyos fekete táskák ma is bármikor ránk szabadíthatják a poklot); s amelynek még volt alkalma megismerkedni a tömeghadsereg valóságával. Elég rendesen kiképeztek minket, persze csak lövésznek. Tinédzserfejjel sok okosat még nem gondolhat-

tam, de aztán megadatott, hogy mélyebbre ássak; s mindazt, amit egykor átéltünk, jobban megértsem. Bár nem háborúztunk, de készültünk rá, amennyire realiztikusan csak lehetett. S bár a hadsereget közmondásszerűen az értelmetlenség és ésszerűtlenség elegyéből formálták, ez inkább csak mítosz. Amíg vissza tudunk tekinteni az írott történelemben, a háborúk megvívásához komoly szervezés, elszántság, tudás, bátorság, vezetői képességek, erkölcsi erő, szenvedélyek, eszmék, elvek kellettek; mindaz, ami az ember legjavát adja. S bár az utolsó közlegény szempontjából vagy érzékelése szerint sok minden valóban értelmetlen és céltalan, de ez számára is leginkább csak *boszszantó*, mert az általa is ismert cél elérését nehezíti meg. A cél ugyanis az ellenség legyőzése, meghódítása, a diadal mámora. Erre irányul minden pillanat és minden mozdulat. A parancs sosem értelmetlen, legföljebb érthetetlen. Ezért és ennyiben a háború az a világ, ahol cél és eszköz harmonikusan egyesül, az ésszerűség korlátlanul érvényesül, az érzelmeket és szenvedélyeket kíméletlenebbül törik be, mint a kólostorban; ahol egyetlen célnak van alárendelve minden és mindenki. Ebben a távlatban a háború teszi tökéletessé az embert, utolsó rezdüléséig egyetlen célra hangolja. A legelső és a legutolsó gép is az ember: egyedül és a többiekkel együtt.

Amikor rohamozni tanítottak, az utolsó előtti pillanatig roppant fontos volt a koordinált mozgás, a begyakorolt mozdulatok végsőkéig precíz végrehajtása. Az utolsó pillanatban viszont hirtelen minden kötöttség lehullt, üvölni és ölni kellett (volna). Szabály és kontroll erre már nem volt, és nem is lehetett. Az átmenet hiánya már-már komikusnak volt mondható. Mert az utolsó határig feszített ésszerűség után már csak a halál van, amiben az ésszerűség is értelmét veszti. Az utolsó pillanat hirtelen teljesen céltalanná válik, helyesebben a személyes túlélés a cél, ami viszont ismét csak az ösztön, abból is a legelső: vissza az origóhoz. Az, amit az ember végső célnak gondolt el, s amelynek olyan neveket ad, mint győzelem, siker, birtoklás, uralom, a halálhörgésben semmivé foszlik.

S ha túléljük (volna) az utolsó pillanatot, akkor is tudtuk, mert tudjuk ma is, hogy soha nincs végső csata. A huszadik század a folyton újrakezdett világháborúkról szólt; s bár a statisztikák szerint az emberiség aktuális létszámához viszonyítva ma éppen sokkal kevesebb ember hal meg háborúkban és annak következményei miatt, mint a korábbi évszázadokban, azért semmi esetre sem lehetünk biztosak afelől, hogy ez valami történelmi bevégzettség. Ezért tudjuk átélni olyan mélyen azt is, hogy a háború értelmetlen. De újra: ezt mégis nehéz elfogadni, mivel a háború, ahogy láttuk, az ember tudásának, képességeinek, sőt, erényeinek a legjavát követeli („ész, erő s oly szent akarat...”), egyetlen célra törve és akarásban egyesülve.

Mi hát akkor a béke? Semmi esetre sem fegyverszünet, sem békeszerződés által létrehozott hatalmi egyensúly, a külpolitika örök játéka mindíg borulékony eredménye, vagyis a háború békés fajtája. De nem is az agresszív ösztönök kordában tartásának technikája,

akár pszichológiai, akár tudományos, akár nyers erőt alkalmazó eszközökkel, vagyis a politikai uralom művészete, mert hiszen ezzel olyan könnyű visszaélni valamilyen gonosz vagy tisztességtelen cél, például a zsarnokság, azaz a leghidegebb háború érdekében. S nem is valami jámbor egyetértés a mindennapi élet ügyes-bajos dolgaiban, ami kegyes szentbeszédék és intelmek kétségtelenül népszerű tárgya, amelyekkel csak az a baj, hogy szívesen hallgatjuk őket, de fogalmunk sincs, hogyan használhatnánk őket a gyakorlatban. És, sajnos, nem is a Kant által megálmodott, szilárd morális alapokon nyugvó örök béke, amelyben a kölcsönös tisztelet és tolerancia kormányoz, s amelyben mégis mindig kiderül, hogy szükség van valakire, aki a nagy erkölcsi egyetértést célként felmutatja, s ennek érdekében kíméletlenül letöri az ellenkező álláspontokat.

Félreértés ne essék: a frivol hangvétel ellenére is úgy gondolom, hogy mindezek nagy és a legkevésbé sem lebecsülendő célok, megfontolások és gyakran valós eredmények. Mi több, érdemszerző tetteknek adnak lehetőséget, mert „boldogok a békességszerzők”. Civilizációk csakis ilyen módszerekkel tarthatók fenn, olykor meglepően sokáig. De előbb-utóbb eljön az a pillanat, amikor nép, nemzet, ország, csoport, elit úgy találja, hogy valamilyen nagy célt és ambíciót kell keresnie, s mindazt, amivel csak rendelkezik, ennek érdekében kell mozgósítania. Erről szól Babel története, amely a nagy közös akarás, vágy és egyetértés bukásának példabeszéde. Ádámban elbukott az ember, Babelben elbukott az emberi közösség.

A görögök, akik oly sok kérdést először tettek föl, jól sejtették, hogy az emberek közötti harcnak olyan oka van, amely fölött az embernek nincs hatalma. Ezért keresték az istenek világában az okot; s ha mi nem is hiszünk az Olümposz mítoszaiban, azért magunkra és saját világunkra ismerünk a végzethívő hősökben, abszurd torzalkodásaikban, komikus fenekedéseikben, fanatikus gyűlölködésükben; de a végén értetlenül állunk önmagunk előtt.

A keresztény hívő azonban mást is tud. Ezt olvashatja: „Az én békémet adom nektek. Nem úgy adom, ahogy a világ adja.” Ezek azonban még inkább a búcsúzás, a távozás, a világgal és a világ realitásaival való végső leszámolás szavai, hiszen ami az utolsó vacsora után következett, az minden, csak nem béke. A végső harc kezdődik, miközben a világ a maga békéjét, helyesebben nyugalomát keresi, amelyet egy zendülő a hatóságok szemében éppen fölborítana — el kell tehát hallgattatni, hogy a közbéke (Róma) és a vallási béke (Jeruzsálem) megőriztessék. A világ békéje azonban reménytelenül ideig tartó. A „világ” Jánosnál a sötétséget, a hazugságot, a tévedést, az ember által uralt teremtést jelenti, így hát a világ békéje, legyen bármennyire is hasznos és kívánatos, sőt, szükséges, mégsem áldott, s végül mégsem béke. A világ a maga békéjét mindig hasznosítani fogja valamire. Ahogy mindannyian azért pihenünk, mert egyszerűen elfáradtunk, majd erőt gyűjtünk valamire, s így a pihenés, a nyugalom csak átmeneti. Kellő történelmi távlatból a világ békéje vagy békéi

is inkább csak átmenetnek tűnnek a háborúba, fölkészülésnek, föl-töltődésnek a nagy erőfeszítéshez, az örökös hétfőhöz, amely a po-kolban alkalmasint örökkévalósággá merevedik.

A valódi örök béke ezzel szemben olyan nyugalom, olyan vásár-nap, amelynek ízét csak a feltámadásban tapasztalhatjuk meg, de amely olyan fontos, hogy Jézus ezzel a szóval lép a tanítványok elé. Ám a szokásos köszöntés most teljesen más hangsúlyt kap. Hiszen a Föl-támadott nem visszatér, ő már távozott; nem vesz részt ebben az élet-ben, hanem kinyilvánítja magát benne. Ezért az a béke, amelyet elnyert, s amelyet ad, nem ebből a világból való, s nem is erre a világra való. A szombatot, amely a nyugalom napja volt, fölváltja a vasárnap, amely a béke napja, s egyúttal az örökkévalóság nyitónapja is; vasárnap reg-gel keresztény családban békét kívánva kéne köszöntenünk egymást.

Ez a béke számunkra most még reménybeli. De remény nélkül ma is vagy az isteneket átkoznánk, vagy folyton meg akarnánk terem-teni a békét, ami mindig háborúba vezet — mint ahogy az emberi-ség többsége ma is teszi. A keresztény számára azonban csak az Evan-gélium békéje fogadható el. A karácsonyi békeüzenet csak húsvétkor válik érthetővé.

BERAN FERENC

A béke ajándéka

Katolikus pap, teológus

A mai feszült, háborús hangulatú korunkban, amikor a békéről hal-lunk, legtöbbször világbéke jut az eszünkbe. Hogyan lehetne a világban tapasztalható ellenségeskedést az Evangélium üzenetével oldani? Ka-rácsony közelsége pedig még sürgetőbbé teszi a kérdés megválaszo-lását. Miközben ilyen nagy dolgokon töprengünk, gyakran megfe-ledkezünk a bennünk zajló belső háborúkról, és nem gondolunk arra, hogy csak akkor tudunk a béke szolgálóivá válni, ha a lelkünkben is béke van. Szent XXIII. János pápa *Pacem in terris* kezdetű encikliká-jában jelezte, hogy a béke Isten ajándéka, amelyet Megváltónk hozott el számunkra (*Pacem in terris* 171). A béke tehát elsősorban nem az em-beri erőfeszítés gyümölcse, hanem ajándék, amelyet el kell fogadni, amelyet a szívényünkben hordozni kell, s így képessé válhatunk arra, hogy munkásaivá váljunk. Jézus ezt mondja tanítványainak: „Az én béké-met adom nektek. Nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja” (Jn 14,24).

Jézus a hegyi beszédben boldognak nevezi a „békeszerzőket” (Mt 5,9). A Szentírás tudósai felhívják a figyelmünket arra, hogy Jézus itt nem a „békes természetűekről” beszél, hanem azokról, akik Isten ke-gyelmi erejét kérve úrrá tudnak lenni belső küzdelmeiken. Ezek az em-berek tudnak a béke hordozóivá, munkálóivá válni, mert tapasztalatból tudják, hogy milyen belső küzdelmeket kell megvívnia az embernek ahhoz, hogy békében éljen (vö. Jacques Dupont: *A boldogmondások üze-nete*). Mintha József Attila is erről írta az egyik keserű vallomásában,

amikor kifejezi, hogy csak az olvassa versét, csak az érti meg őt, akinek a szívében „elidőz a tigris meg a szelíd őz”. Vagyis, aki képes arra, hogy az ellentétek pólusa között éli meg a csendet, a békét.

Sohasem fogom elfelejteni, hogy római ösztöndíjasként hogyan figyelmeztetett ennek a belső békének a fontosságára az egyik tanárom, Bernhard Häring. Kevés nyelvtudással, félve mentem hozzá, megkérve őt, hogy legyen a diplomamunkám konzulense. Amikor előadtam a kérésemet, egy dolgot tudakolt meg tőlem — ujját felemelve, jelezvén, hogy fontos dologról van szó. „Béke van-e a szívében?” — kérdezte. Nem arra volt kíváncsi, hogy hány nyelven beszélek, főpásztorom mennyi időt engedélyez a munkára, milyen elképzeléseim vannak a dolgozat megírására vonatkozóan, hanem csak erre, a látszólag tudományos szempontból jelentéktelennek látszó dologra: a lélek békéjére. Amikor pedig rövid tétovázás után igent mondtam, elfogadta jelentkezésemet.

Azóta ez a beszélgetés már többször eszembe jutott. Valószínűleg azért kérdezhetett a lélek békéjére, mert ő maga is küzdelmet vívott érte, és talán a hiányát is érezhette. Erre a súlyos betegsége, továbbá vitatott teológiai nézetei miatti küzdelmei magyarázatot is adhattak. Ugyanakkor azt is tapasztaltam, hogy azok az emberek, akik a kegyelem segítségével nem tudták feloldani lelkük feszültségét, nem tudtak igazán nagyot alkotni, pedig a tehetségük és a tudásuk nem hiányzott ehhez. Talán az önmagukkal való őszinte szembenézés és az imádságban ajándékként megkapott béke hiányzott lelkükből.

Súlyos gondokkal küszködő világban élünk, nagy szükség van a béke hordozóira, továbbadóra. Környezetünk átalakulóban van. A posztmodern gondolkodás kétségbe vonja az emberi méltóságból fakadó értékeket. A világnak egyes részein nem értik és nem fogadják el az alapvető emberi jogok szükségességét. Az anyagi javak fogyasztására ingerlő világ nem számol az energiák szűkösségével és a szennyeződés növekedésével. Milliók indulnak útra, hogy új hazát és jobb megélhetést keressenek családjuk számára. Ez a jelenség veszélyezteti a jó anyagi körülmények között élő, de a jövőjükéről nem gondoskodó népeket. Ebben a világban kell békében élnünk.

A kinyilatkoztatás és az emberiség tapasztalata arra figyelmeztet minket, hogy a bűn által megsebzett természetünk és a bűneink által eltorzított világ nem képes arra, hogy békét adjon számunkra. A béke Isten ajándéka, amit a mindennapi kenyérrel együtt naponta kérnünk kell. Az Úr szava figyelmeztet minket a test, a hatalom- és dicsőségvágy állandó kísértéseire, Ő hívja fel a figyelmünket arra, hogy a boldogságot nem az anyagi, hanem a lelki-szellemi értékek adják számunkra, s végül az Ő kegyelme tesz képessé minket arra, hogy felismerjük, valóban mire van szükségünk, miről kell lemondanunk, és mi az, amit tovább kell adnunk másoknak. Ádventi időben, az Úr közeledését várva, és közelségét átélve, képessé válhatunk arra, hogy mi is a béke befogadóivá és „szerzőivé” váljunk.

BODÓ MÁRTA

Nem azé, aki fut

Teológus, irodalom- és
színháztörténész, kritikus

„Szállj le felséges palotád egéből / Béke! mennyeknek koronás leánya! / Szállj le s Európánk mezején jelenj meg / Már valahára! // ...Szállj le! s vigasztald meg az árvaságot / Béke, mennyeknek koronás leánya! / Hajh! sok országok szava kér, jelenj meg / Már valahára” (Virág Benedek: *Békesség-óhajítás*, 1801).

A béke fogalma is, mint sok magasztos eszme, egyrészt szépséges, a napi valóságtól kellemesen (f)elemelő gondolat — másrészt hozzatapad egy sor vaskos közhely. Márpedig minden idealizmusom mellett inkább a realitással számoló, a megvalósítható dolgokat szeretem, s még ha némelyek ezt kicsinyességnek vagy földhöz ragadtságnak vélik is, a nagyra törő álmok helyett a hosszabb távon is tartható terveket kedvelem. Olyasmit szeretek feladatként elvállalni, ami mellett ki tudok tartani, amiről érzem, hogy képességeimet nem haladja meg. Visszás volna, ha nagy dérrrel-dúrral, hatalmas ígéretekkel fognék neki egy „egyet rengető” újdonságnak, aztán kifogyna a tartalék, és csendben leomlana „Déva vára”, mert „kőművesként” nem jól mértem fel erőimet. Még visszatetszőbb, ha magam helyett mást építenék a falba, más áldozata árán akarnám az én váram bástyáit felhúzni...

Mit lehet hát a békéről mondani, ami hiteles, hihető, tartható, és nem éktelen nagy közhely? Elsősorban személyeset, másodsorban megélt tartalmat. Különben írott malaszt, ékes hazugság — amiből igen-igen sok van forgalomban a felduzzasztott szavak-mondatok korában... Úgy vélem, ha személyesen igaz, étellel teli a tanúságom, az és csakis az tud mást is megérinteni. Csak ha többeket megérint, annyira, hogy maguk is kipróbálják, az teremthet hosszabb távon, tágabb körben békességet. — Nem egy gyorsan nyélbe üthető, látványos program!

A békességről, a szeretetről amúgy is inkább hallgatni kellene. Ahogy háborúban, nagy zajban a műzsák hallgatnak, úgy a lélek mélyéről fakadó finom rezdülések is elhalnak, ha kampányszólam vezérmotívumaivá lesznek.

A béke, mint a szeretet, nem válik a tulajdonommá, bármennyit próbálok bespájolni belőle. Még csak megteremteni se tudom. Amire emberi erőimből futja, az egy viszonylagos stabilitás időleges állapotába jutás, kemény kompromisszumok árán. Időről időre vállalom kell, hogy megvívom a béke csatáját a munkatársaimmal, a családtagjaimmal, az utcán szembejövőikkel, a sorban előttem és mögöttem állókkal, a buszban engem lökdösőkkel, odabenn magamban pedig — magammal.

A béke egy falat, egy szelet, egy sziget a lelkemből. Egy kicsiny terület az életemben, amit próbálok megvédeni minden betolakodóval szemben — közülük a legádázabbak általában belülről jönnek. Hiába írom ki neonbetűkkel, hogy tilos a belépés, érkeznek. Nem vehetem körül falakkal. A bezárkózás nem hoz békét. A menekülés, a rések áthatolhatatlan anyaggal való betömése nem teremt békét.

A béke ajándék. De mint az igazi ajándékot, ezt sem lehet toporzékolva kizsarolni. „Hogyhogy nem volt a fa alatt, amikor én már Mikulás előtt gyöngybetűkkel beírtam a kívánságlistámba és kivettem az ablakba?!” Mint Illésnek az Úr, a béke is csak a csendes szelvényben mutatja meg magát: hiába a kapálózás, az akarás, az égig érő egó. „...nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené...” (Róm 9,16).

BOGDÁN JÓZSEF

A békességről

*„Uram, háborúból jövök én,
Mindennek vége, vége:
Békíts ki Magaddal s magammal,
Hiszen Te vagy a Béke.”
(Ady Endre)*

Katolikus pap, a szerbiai Fehértemplom plébánosa

Ha csak a születésünk pillanatára és módjára gondolunk, láthatjuk, a diszharmónia bele van kódolva már a világra jövetelünkbe, elemi és szerves részünk. Az egész életünk, születésünk pillanatától a halálunk pillanatáig küzdelem, munka. Ahogyan a szülőcsatornán kiverekedjük magunkat: felsírunk, és ez első világbeli tapasztalatunk: a tüdőnkbe áramló levegő fájdalma. Az anyuka pedig állandóan békíti a babáját, hogy ne sírjon, és tanulja a gyermekét, hogy mi ad neki békét. A harmónia keresése, és a béke megtalálása folyamatos feladatunk. Az is beszédes, hogy távozásunkkor pedig azt mondják: „nyugodjon békében”, vagy: „Szeret kibékülni az ember, / Mikor halni készül” (Ady).

Sem a hit, sem a békesség nem magától értetődő, természetesen létrejövő folyamat. Ahogyan szónokok sem születnek, hívők sem. A béke mögött is óriási munka van, hogy megszülethessen. Ugyanígy a dialógusban is. Majdhogynem természetellenes folyamat, ahogyan a tékozló fiú visszafogadása is. Az emberi természet az inkább az idősebb testvér volna, aki otthon maradt. A kényszer is ráhajt minket a békére. A tékozló fiú a pénztelenségéből született kényszerből választja azt a megunt családi formát, amitől menekült. Engem is a kényszer hajt rá, hogy békét teremtsék, ezt hozzam felszínre magamból, és erőt kérjek Istentől a békére. A beszélgetés, a párbeszéd, a kommunikáció is teremti a békét. Azért, mert az embereknek elég egy-két jó szó, személyes megszólítás, hogy közelítsenek. Itt, nálunk a pap megy a hívőkhöz a szórványban, és nem fordítva.

Azt hiszem, a békességben áll össze a kép. Akkor vagyok magam, akkor vagyunk Isten tükre. Mindig vágyunk arra, hogy legyen egy tükör, egy kép, ami egész valónkban megmutat minket. A békétlenség az ablaktöréshez hasonlít. Darabokra töri az embert, szétzilálja. Az ablak lényege, hogy egyben legyen, és keretben foglaltan. Ha azt

mondjuk: „te nem vagy egész, nem vagy ép”, akkor valami nem teljeset érzünk. A békés ember egész. A békeség ráadásul olyan, mint a szomjúság. Enni sem tudunk békétlenségben. Amikor összeszorul a torok, a gyomor, akkor az ember nincs békében. Elemi szükséglet, és egészségügyi kérdés. Azért szedjük a nyugtatókat, mert törött ablakok vagyunk, szilánkosak. Az idegrendszer lenyugtatják a nyugtatók, és azt a látszatot keltik, hogy egyben vagyunk.

Aki ki tud békülni magával, ki tud másokkal is békülni. Gyógyító hatással van az emberre, ha kibékül, bocsánatot kér; akkor mint egy bimbó, kipattan virággá. Ha egy nőt szeretnek, kivirágzik. Olyan megtartó erő a szeretet, a szerelem, ami képes arra, hogy meghozza a mások békéjét is, harmóniáját. Ha konfliktusba kerülünk, eltávolodunk önmagunktól. A magunk békéjében vagyunk csak önazonosak. A széthúzás kibillent önmagunkból, kontúrjainkból, ezért van az, hogy a haragban tett cselekedeteinket később megbánjuk. Szoktuk is mondani: „nem voltam önmagam, amikor ezt tettem”. Békétlenség az, amikor nem tudjuk kézben tartani a dolgokat, elengedjük a gyeplőt, és akkor elszabadulhat a pokol. Vigyázni kell, mert éppen ezért van egy olyan pont, ahonnan már nem fordítható vissza a széthúzás, ahol elszakad a kapocs. A konfliktus kezelése, kézben tartása a fontos. A békeszerető ember egy konfliktusos emberre is jó hatással van hosszú távon. Rövid távon nem nagyon bontakoznak ki a dolgok.

A békétlenség békétlenséget szül, a béke békét szülhet, a mosoly pedig mosolyt. Az erőt Istentől lehet kérni az ima által. Minden külső tényező ellenére választható a béke. A békétlen világban mi vagyunk a béke teremtői. Emlékszem, volt egy bolt Nagybecskerekben, az akkori Jugoszláviában a 70-es években, ahova bevezették a „mosolycsekket”. Ha a vevőre rámosolygott egy eladó, a dobozkába beledobtak egy csekket a vevők, és a hideg áruházban a szeretet keringett. Elég közeli az emlék, amikor a televízióból a szobákba költözött be észrevétlenül a szavak kínozókamrája. A szavak felelőssége is, hogy felzárják az embert, ingerültté teszik. Olyan retorika volt ez, amikor a békéről beszéltek, de az „igazságos békéről”, ami a sorok közé rejtette a háborút. Nincsen igazságos, vagy erőszakos béke, mert valójában az a lényege, hogy lefegyverez.

A béke tájékozódási pont, ami így lehet egy mosoly is. Jelzőlámpa, hogy zöld az út. Mit érezhet a sofőr, amikor a lámpa piros? A gyalogost is feltartóztatja a piros. A gyalogos és a sofőr is a zöldet szereti. Vannak felszabadító színek. Ezt a közlekedésben éljük át, de a mindennapi életünkben is tájékozódási pontok a meleg tekintetek. A hivatalokban, az iskolákban én oda megyek szívesen, ahol megajándékoznak, békét adnak egy igenlő pillantással. Az emlékekben is megmaradnak a szigorú tekintetek, de amikor a harmóniát, a tisztaságot érezzük, az mosolygós archoz kötődik. Gyerekkoromban Magyarokanizsán volt egy ismeretlen Erzsi néni, akinek az arcára így emlékszem. Már nem él, de ha a háza előtt elhaladok, mai napig lelassítok, mert onnan melegséget nyerek. Bármilyen távolra is kerülök, visz-

szahívnak ezek a kis békebóják, ha tengerként tekintünk az életünkre. Nem veszélyt, hanem békét jelentő tájékozódási pontok. Ijesztő bóják is vannak, amit egy erős hullám kivet, és vannak játékosan megjelenő bóják, amik mosolyra készítetnek minket.

Sebezhető a béke, cserépedényben hordozzuk; könnyen kibillenthet bennünket egy szigorú tekintet, egy megvető gesztus; hídrobbantó lehet egy rosszhiszemű mondat. Ahogy a mindennapi kenyérért imádkozunk, a mindennapi békéért is imádkozhatnánk. Mert nem lehet megkapni örökre, elvehetik úgy is, hogy nem tehetünk róla. Ezért kell az ima, a munka, a fáradság, mert mindig elveszíthető. Viszont ami elvehető, az vissza is nyerhető mindaddig, amíg felébredünk reggel. Ahogy Isten a semmiből teremti a világot, olyan erővel kell ezt is a semmiből megteremteni. Nekünk is békévé kell válnunk, hogy mi legyünk a béke, a béke emberei.

Először csak olvastam, később tapasztaltam is, hogy amikor a keresztelésnél a kisbaba nagyon sír a rideg templomban, az anyja szívének a dobogásától megnyugszik. Isten nyugtató szívének dobogását keressük egész életünkben.

A karácsony: misztérium és remény

CSABA LÁSZLÓ

Közzgazdász

Van-e békétlenebb nap a történelmi karácsonynál? Hisz, mint tudjuk, nem kaptak szállást az állapotos asszonnyal, Jézus pajtában született meg. József tudta, hogy nem ő a gyermek apja, Mária tudta, hogy nem tudja elmondani Józsefnek a valóságot. És nem sokkal a pásztorok látogatása után menekülni kell, Heródes katonái elől Egyiptomba, aztán visszalopakodni, s élni egy Isten háta mögötti faluban. Küzdelem a rómaiak, küzdelem a farizeusok és írástudók ellen. S ha hitelt adunk Márknak, túlnyomórészt eredménytelen, kilátástalan a küzdelem, épp a választott népből nem tér meg senki. „Van nekik Mózesük... ha arra nem hallgatnak, akkor hiába tér vissza valaki a holtak közül, annak se fognak hinni” — olvassuk a gazdag és a szegény Lázár példabeszédében az előrejelzést. „Ha lehetséges, múljék el tőlem e pohár” — és tudjuk, nem volt lehetséges. „Éli, Éli, lamma sabaktani?” — szól a kereszten.

Ha valaki járt a Szentföldön, lenyűgözhetette, milyen kicsiny, szerény, sőt jelentéktelen Jézus életének tere — annak ellenére, hogy az ortodox keresztények csillogó-villogó hatalmas építményeket húztak föl a csöppnyi ház fölé. Milyen kicsiny a kafarnaumi zsinagóga, a Velencei-tavat idézi a Galileai-tenger. Mennyire elmarad mindez a kor szintjétől — akár még a néhány évtizedig dinamikusán léte-

ző esszéneusok építményeitől is. És anélkül, hogy lebecsülnénk Pál egyházszervező zsenialitását, azért nem kételkedhetünk abban: egy ilyen periférikus, szabad szemmel nem is látható mozgalomnak semmi esélye sem volt, hogy világvallássá váljon. Mégis azzá vált, nem kellett hozzá két emberöltő sem.

Igen, a Római Birodalom infrastruktúrája, szervezettsége, kultúrája az eltiporni vágyott vallás elterjedésének kovászává vált. És: az államvallássá válást követően egy évszázad se kell, hogy mindeme struktúra összeomoljon a népvándorlás nyomása alatt. A káoszból kiemelkedik Nagy Károly birodalma, majd jön a feudális anarchia. Jön a középkor — gyönyörű katedrálisaival, a hatalmi ágak máig ható megosztásával — és olyan életmóddal, amiről például Dante számol be. Olvassuk: a zsidó fiú azzal tér meg Rómából: ha efféle erkölcsök mellett ez a szervezet még főnnállhat, akkor biztos Istentől való.

És jönnek a botrányok, amit a Megváltó megjövendölt: az inkvizíciók, a gyermekházasságok, a keresztes háborúk, egymást követő egyházszakadások, sőt vallásháborúk, egészen az emberi történelem egyik mélypontjának tekinthető százéves és harmincéves háborúig, amit keresztények vívtak egymással. Jön a felvilágosodás és a forradalmak kora, a 19. század szekularizációja, ami ellen az intézményes egyház az államhatalomba kapaszkodva hiába próbál védekezni.

És jön a „rövid huszadik század”, a világháborúk pusztításával, a koncentrációs táborokkal, népcsoportok kiirtásával és mások tömeges áttelepítésével, „amikor az ember úgy elaljasult, hogy önként, s kéjjel ölt, nemcsak parancsra”. Jönnek a vallást — főleg persze a kereszténységet — kiiktatni próbáló totális rendszerek, majd jön a fogyasztás forradalma. És a szabadság bő negyedszázadában az elbizonytalanodás, az értékvesztés, a „maga módján hívők” és a tudomány kísérletező szabadságát minden jó érzés és józan ész elé helyező időszak, a béranyák és a kitenyészített egyedek kora. És jön a közömbösség, a tudatlanság és a félbehagyott katonai beavatkozások nyomán kialakult globális iszlám forradalom és a megbukott államok kora, a terrorizmus és a facebookra szabott brutalitás. Jön az elüldözöttek és a tudatlanságukban jobb életet reménylők áradata, feltartóztathatatlanul.

Ha tisztán az ésszerűség — a mai közgazdaságtant uraló racionális várakozások — alapján állunk, akkor a rossz és a még rosszabb változatok, az apokaliptikus jövőképek közül választhatunk csupán. Talán nem véletlen, hogy amikor 2011-ben az Éghajlat Kiadónál megjelent a *Válság és apokalipszis* című interjúkötet, az majdnem teljesen visszhangtalan maradt. Nem szeretünk kellemetlen gondolatokkal foglalkozni a szórakoztató informálás alakította, vágyainknak szárnyakat adó világban. Pedig az említett kötetben jeles tudósok szövegetek arról, hogy a végítélet felé masírozás ugyan nem elkerülhetetlen, de mégis megindultunk ezen az úton.

Mi is következik mindebből? Egyebek mellett bizonyára az, hogy a higgadt mérlegelés ugyan szükséges, de nem elégséges föltétele

világunk megértésének. Ebből nem tudjuk meg kimerítően, hogy „honnan jöttünk, kik vagyunk, hová megyünk”. Valahol a misztériumban jelenik meg a lényeg: a világ teremtője a lehető legvédtelenebb formában, az ember gyermekeként jön közénk. S miközben szinte első pillanattól törekszünk arra, hogy elpusztítsuk, ez még nagypénteken sem sikerül véglegesen. A szeretet, Isten szeretete, nagyobb a mi bűnünkénél, nagyobb a mi gonoszságunknál, nagyobb annál, mint amit fel tudunk fogni.

A karácsony tehát nemcsak a szeretet, hanem a remény ünnepe is. Azé a reményé, ami nem a mi alaptalan bizakodásunkból fakad. Nem abban bízunk, hogy máskor, utódainkkal már nem történhet meg, ami velünk történt. Nem ebben remélünk, hanem abban, hogy a történelem ura, aki eddig is átvezetett a leghetlenebb és leginkább kilátástalan helyzetben, át fogja vezetni az emberiséget a mai kor sok tekintetben megoldhatatlan dilemmáin. A tudomány természetesen fontos eszközöket ad, a megértést és némelykor az orvoslás esélyét is. A szabad politikai közösség teret ad jó megoldások kikísérletezésének és megvalósításának, az emberi személy kibontakozásának. De a megoldást csak remélhetjük — az isteni szeretet adományaként. Ekképp jöhet létre a béke, előbb az ember belsőjében, majd ember és ember, nemzet és nemzet között. Kapjuk és csak ezt követően adjuk, mindenekelőtt közvetlen környezetünknek, de tágabb közösségünknek, az emberiségnek is, ahogy az Atya „fölkelti napját jókra és gonoszokra egyaránt”.

Csak ha ez a béke tölti el azokat, akik fölöttünk a közhatalmat gyakorolják, ha van fülünk és fülük, hogy meghallják a béke üzenetét, akkor válhat valóra felbolydult világunkban az, amire végső fokon mindahányan vágyunk, a karácsony békéje.

DÉR ANDRÁS

Az irgalom helye

*„Ti úgy gondoljátok, hogy az életben problémák vannak,
és megoldásokra van szükség, én meg úgy gondolom,
hogy az életben tragédiák vannak, és irgalomra van szükség.”*

(Pilinszky János)

Filmrendező

Meddig kell visszamennünk az időben, hogy közös nyelvet használjunk? A szubjektív, intim, perszonális világunkban és a társadalmi érintkezés terében? Van-e egyezményes jelentése az irgalom szónak? Transzcendens értelmezésben, a Biblia képei és tanító szavai megfogják lelkemet, kitárják szívemet. Vajon szétnyitják-e karjaimat, amikor a szükség úgy diktálná? Szférikus magasságokban irgalmas vagyok. De itt a földön? Uram irgalmazz, mormolom a templom

hűvösében, de nem melegszik át a testem. Fájdalmasan irgalmatlan vagyok. Irgalomra szorulok, mert belém szorult az irgalom. Be kell látnom, hogy irgalmatlanul nehéz irgalmasnak lenni. Minden pillanatban vágyom rá. A Te irgalmadra, és a tiédre is, felebarátom. Nincs irgalom, ez a tragédia. Sem Aleppóban, sem a 4–6-os villamoson. Mert a helyeket el kell foglalni. Nem betölteni az űrt, hanem irgalmatlan küzdelemben birtokolni a teret. Amíg lehet, amíg szuflával bírom. Aztán lihegő páriaként, de győzelemittasan lesek körbe. Irgalom anyja, ne hagyj el, a lepel véres. Itt belül vérzek. Az irgalom ragtapasza hiánycikk. Nekem sincs. Elfogyott. Vagy talán sosem volt. Csak „teoretice” létezett. Hogy az életben irgalom legyen, tragédiára van szükség. A tragédia megtapasztalása kelti fel az irgalmasság érzetét. Az irgalom ellentéte a kegyetlen. Kegyetlen világban élünk.

Pedig Isten olyan élhető világot ajándékozott nekünk, amelyben a természet minden gesztusa maga az irgalmasság. A hajnali fény, a tiszta forrás, a zöld energia. Mi viszont nem irgalmaztunk a természetnek, hanem a fejlődés nevében erőszakosan átalakítottuk. Isten a maga képére teremtette az embert, az ember pedig a maga kényelmére formálta a Földet. A tudomány és a megismerésvágy nevében visszafordíthatatlan sebeket ejtett. A viláгурalmi vágy részegítő bódulatából most eszmélődünk. Humanitárius katasztrófáról beszélünk. Konferenciákat szervezünk a világ megmentésére, fenn tartható energetikai megoldásokat tervezünk. A riadalom és a félelem aggodást vált ki belőlünk. Szánakozunk az eltékozolt gazdagság fölött, mellyel Isten ajándékozott meg minket. Az irgalom váltópénze a szánalom.

Merrefelé „néz” az irgalom, felfelé vagy lefelé? Felmagasztal, miközben leereszkedünk a rászorulókhöz? Egyenrangú-e az irgalmat gyakorló és az irgalomra szoruló? Egyenrangú, mert ő ugyanúgy irgalomra szorul.

Mit is kezdünk tehát ezzel a „lelki teherrel”? Adjunk helyet. Szívünkben, gondolataink dzsungelében, lelkünkben. Mit is jelenthet ez a magam számára, aki elvileg a kultúra terén mozog? Legyek irgalmas, mikor kritikát fogalmazok meg alkotótársaim munkájáról. A magam munkáimba legyen belerejtve a kegyelem.

Civil életemben, visszatekintve, azt látom, hogy kamaszként, fiatal felnőttként egyáltalában nem voltam megbocsátó szüleimmel szemben. Mivel tehetem jóvá, ha már nem élnek? Imáimban bocsánatot kérek tőlük. Gyerekeimmel szemben igyekszem nem alkalmazni erőszakot. Apróságok, kis morzsák, amiket elbírok. Csoválom a hangyákat, ők testük súlyának négyezerszeresét is elbírók. Az ember egy rossz szó, tekintet súlyától is összeroppan. Talán, ha ezektől megszabadulunk, már tettünk egy óvatos lépést az irgalmasság gyakorlása felé.

Nem úgy, ahogy a világ adja

FABINY TAMÁS

Evangélikus püspök

Egy amerikai lelkész barátom Bécs felől érkezett Budapestre. A Keletiben meghatódva mondta: Milyen szép, hogy az első magyarországi település nevében a béke szava van. Kicsit gondolkoznom kellett rajta, hogy mit is érthetett félre. Aztán ki kellett ábrándítanom: bármennyire is jó lenne, de a „Hegye-shalom” éppenséggel nem Jeruzsálem, ebben a névben nem szerepel a béke héber szava.

Aztán egy másik külföldi állt elő ezzel az ötlettel: mennyire szeretne abban a Duna-parti városban lakni, amely a békéről kapta a nevét. Most már rutinosan válaszoltam: Sajnos Paks — bár reménység szerint ott csupa békeszerető ember él — nem azonos a pax-szal. Mielőtt bárki azt gondolná, hogy olvasóimat Békésbe vagy Békéscsabára szeretném elkalauzolni, azt javaslom, hogy lépjunk egy nagyobb, és gondolatban utazzunk el a svédországi Lundba. 2016. október 31-én az a vallásbéke városa volt. Magam valóságosan is ott lehettem a lundi székesegyházban, és átélhettem azt a felekezeti békét, amelyre korábban az én életemben nem volt példa.

Hosszú előkészületek után ebben a városban találkozott Ferenc pápa a Lutheránus Világszövetség vezetőivel, hogy közösen emlékezzenek meg a reformációról. Erre az egyháztörténelmi eseményre a reformáció kezdetének 500 éves évfordulója alkalmából került sor. Az igényesen összeállított liturgia keretében elhangzott a „köszöntsük egymást a béke jelével” felszólítás, amit követően Ferenc pápa előbb Munib Younan jeruzsálemi evangélikus püspököt, majd Martin Junge chilei lelkészt ölelte át. Előbbi a világ csaknem 75 millió evangélikusát tömörítő Lutheránus Világszövetség elnöke, utóbbi főtítkára. Sőt, ezt követően Róma püspöke odalépett Antje Jackalenhez, a vendéglátó svéd egyház érsekasszonyához, és őt is megölelte.

Ezt a kölcsönös gesztust megelőzte egy 1999-es esemény. Abban az évben — ugyancsak reformáció emléknapiján — az augsburgi Szent Anna templomban írták alá a megigazolásról szóló közös dokumentumot. Ez a tény pedig nem jelentett kevesebbet, mint annak a kölcsönös átoknak a visszavonását, amellyel a 16. században római katolikusok és evangéliumok illették egymást. Talán nem véletlen, hogy ezekben a hónapokban az egyik aláíró, Walter Kasper bíboros három magyarul is olvasható könyve van folyamatosan a kezem ügyében. Az egyik egy Ferenc pápát bemutató mű, a másik az irgalomról szóló munka, a harmadik pedig egy könyvecske, amely Luther életét és művét ismerteti.

A pápa és Luther az irgalmasság évében kerül teljes joggal egymás mellé. A vívódó ágostonrendi szerzetes 16. századi „hogyan ta-

lások irgalmas Istent” kérdése a 21. században kiegészül a „hogyan találok irgalmas felebarátot?” sikolyával.

Ezért jó, hogy a lundi istentisztelet folytatódott, mégpedig a malmói sportcsarnokban. A pápa ott már nemcsak az evangélikus egyházi vezetőket ölelte meg, hanem azokat is, akik tanúságtételükkel az irgalmasság mai gyakorlásáról szóltak. Az indiai asszonyt, aki a klímaváltozás ügyében sürgetett összefogást. A bogotai katolikus papot, aki a paramilitáris szervezetekkel szállt szembe. A dél-szudáni atlétanőt, aki a Lutheránus Világszövetség menekülttáborából indult, és a riói olimpián a menekültek csapatában ért el számottevő eredményt. Az afrikai asszonyt, aki a Caritas segítségével az üldözött gyermekeknek működtet árvaházat. Ötödikként pedig Malmóban a különösen sok szenvedésnek kitett város katolikus püspöke szólalt meg. A szíriai Aleppo katolikus püspöke abból a városból hozott üzenetet, ahol most olyan sok a könny, a rom és a szenvedés. Békéüzenet Aleppóból! Jézus szavát visszhangozta ez az üzenet, aki így szólít meg minket az Evangéliumban: „Békességet hagyok rátok. Az én békémet adom nektek. Nem úgy adom nektek, ahogy a világ adja. Ne nyugtalanodjék a szívetek, s ne csüggedjen” (Jn 14,27).

Ezt a jézusi szót kell meghallanunk idehaza is. Megölelhetjük egymást a magunk katolikus és evangélikus oltárai előtt, majd oda léphetünk a mi országunk szenvedőihez és tanúságtevőihez. A hajléktalanhoz, és aki befogadja őt. A kisemmizetthez, és aki lehajol hozzá. A menekülthöz, és aki segít neki az integrációban. A borsodi romákhoz, és aki tanodát szervez nekik.

Jézus békességet hagy ránk. Nem úgy, ahogy a világ adja. Békét egymással, önmagunkkal és az Úrral. Hegyeshalomtól Pakson át Békéscsabáig.

Békesség, megbékélés, kibékülés

FEHÉR M. ISTVÁN

Filozófus

¹Hegel első jelentősebb művében, *A szellem fenomenológiájában* a „megbékélés” kifejezés több mint egy tucatszor fordul elő; lásd (a teljesség igénye nélkül) G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiá-*

Hozzájárulásomban a körkérdés végén felsorolt első két kérdéshez próbálok kapcsolódni, mindazonáltal nem annyira konkrét, tartalmi válaszok formájában, mint inkább néhány formai, vagy úgy is mondhatnám, fogalmi, azaz filozófiai jellegű megfontolásnak a formájában.

„Véleménye szerint mi a békesség lényege? Személyes életében milyen pozitív élményei vannak a békéről, annak létrejöttéről, megőrzéséről?” Kiindulópontom számára a második kérdésben implicit válasz — legalábbis egyfajta implicit válasz — rejlik az elsöre. Eszerint azt lehet mondani: a békesség „lényege” éppenséggel nem más, mint a békesség „létrejötté”. A békesség — így lehetne kibontani az előző

ja. (Ford. Szemere Samu.) Akadémiai, Budapest, 1961, 12, 19, 83, 114, 116, 123, 231 („vigasz és megbékélés nélkül”), 300 („A két világ megbékélt, s a mennyország leszállt a földre”), 352, 376, 395, 397, 398, 400, 401, 405, 406.

²G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*, 398. (Kiemelés az eredetiben.)

³M. Heidegger: *Gesamtausgabe*, 61. kötet, 7. Ez a hivatkozás ugyanebben az időben, a húszas évek elején másutt is megismétlődik, lásd *Gesamtausgabe*, 62. kötet, 369., de felbukkan majd másfél évtizeddel később, 1936-ban is; lásd M. Heidegger: *Schellings Abhandlung über das Wesen der menschlichen Freiheit* (1809). Niemeyer, Tübingen, 1971, 175. (magyar ford.: *Schelling értekezése az emberi szabadság lényegéről* (1809). Ford. Boros Gábor. Twins, Budapest, 1993, 304.).

⁴M. Heidegger: *Schellings Abhandlung* 175. (magyar ford.: 304.)

⁵Lásd G. W. F. Hegel: *Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften im Grundrisse*, Erster Teil, *Die Wissenschaft der Logik*, § 96, Zusatz, in: Hegel: *Werke in zwanzig Bänden, Theorie Werkausgabe*, 8. kötet, 204. sk.; magyarol:

állítást — nem állapot, hanem folyamat, pontosabban folyamat eredménye, olyan valami, aminek éppen hogy létre kellett jönnie. Nem létezett — s alkalmasint nem is létezhet — öröktől fogva, hanem jószerével csupán ellentétének — nevezzük egészen formálisan „békétlenségnek” — a háttere előtt. A békesség ez utóbbi leküzdéseként jelenik meg — jelenik meg tudniillik annak, ami, azaz „békeségnek”. Valamiféle paradicsomi időkre vonatkozó lehetséges ellenvetésre — arra az érvre, mely szerint a paradicsomi időket bizony nem előzte meg semmi, így békétlenség sem — azt lehet válaszolni: *a paradicsomi idő „békesége” vélhetően az elveszett paradicsomi időkből hátrafelé pillantó tekintet visszavetítése*: ebből áll elő, mint e visszavetítésből származó meghatározás. Hozzávetőleg ugyanezt így is meg lehet fogalmazni: a paradicsomot el kellett hagynunk, a paradicsomi idő „békeségéből” ki kellett lépnünk — s „békétlen” korszakokba kellett át-lépnünk — ahhoz, hogy megszülessék, s úrrá legyen rajtunk a vélekedés: a paradicsomi idő a békesség idői voltak, így tapasztaltuk, s ennek megfelelően írhatjuk is le őket. Meggondolásom szerint a paradicsomi lét fogalmához szervesen hozzátartozik az, hogy ilyenként — vagyis a paradicsomi lét „békeségeként” — *nem* tudunk róla. (Az áldott naivitás sem igen tapasztalja magát az esetek döntő többségében áldott naivitásként.)

A körkérdés megfogalmazta kívánság, amely „mindnyájunknak talán legmélyebb vágyát fejezi ki”: „Békesség a földön a jóakarató embereknek!” — ilyenformán közelebbi szemügyre vételkor a békétlenség tapasztalatát feltételezi — annak huzamos megélését-megtapasztalását —, s belőle fakad.

*

A békesség folyamat-, s egyúttal folyamatot lezáró eredmény-jellege jól kiviláglik egy olyan filozófus művéből, aki ettől eltekintve is hagyományosan már régóta a levés, az alakulás kiemelkedő gondolkodójának számít: Georg Wilhelm Friedrich Hegel művéből.

„Megbékélés a valósággal” („*Versöhnung mit der Wirklichkeit*”) — így hangzik a hegeli filozófia kulcsifejezéseinek egyike, amely mintegy átfogja az egész rendszert, tartást, vázat és szubsztanciát kölcsönöz neki, behatol és jelen van a hegeli dialektika legkisebb pórusaiban.¹ A megbékélés (kibékülés) eredmény-jellegére — túl a mellette szóló intuitív evidencián — jó példa Hegel *Fenomenológiájának* az a helye, mely így szól: „az isteni lényeg a saját elidegenedésének *megtörténe*se által, emberré-válásának megtörténe és halála által békélt meg létezésével”.² A kulcsifejezés itt a „geschehene Menschwerdung”, a megtörténe emberré válás. Valaminek meg kellett történnie (meg kellett történnie *légyen*) ahhoz, hogy megbékélés (kibékülés) létrejöhesse.

Jó példa e hely nem utolsósorban azért is, mert világosan mutatja a megbékélés-fogalom keresztény teológiai eredetét. Nem minden ok nélkül mondta előadásain Martin Heidegger: a német idealizmus tanulmányozásakor az akkori teológiai szituációból kell kiindulnunk,

A filozófiai tudományok enciklopédiájának alapvonalai. I. A logika. (Ford. Szemere Samu.) Akadémiai, Budapest, 1979, 169. —

A magyarban mondhatjuk azt: „eltettem valamit a szekrénybe”, azaz — negatív — eltettem az útból, megszüntettem akadályjellegét, de a kifejezés érthető pozitív értelemben is, úgy, hogy az illető dolgot „eltettem”, azaz megőriztem (gondolhatunk még olyan kifejezésekre is, mint „eltenni télire”, „eltenni az éléskamrába” stb.). Hasonlóan kettős értelmű a „félretenni” (eltenni az útból vagy félretenni, azaz megtakarítani pl. pénzt).

⁷G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*, 19.

⁷M. Heidegger: „Phänomenologie und Theologie”, in uő.: *Gesamtausgabe*, 9. köt., 63.

⁸G. W. F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai vagy a természetjog és államtudomány vázlatja*. (Ford. Szemere Samu.) Akadémiai, Budapest, 1971, 22. (Kiemelés az eredetiben.)

⁹G. W. F. Hegel: *A jogfilozófia alapvonalai*, 22–23.

¹⁰G. W. F. Hegel: *Előadások a világtörténet filozófiájáról*. (Ford. Szemere Samu.) Akadémiai, Budapest, 1979, 18.

¹¹G. W. F. Hegel: *Vorlesungen über die Philosophie der Religion II. Vorlesungen über die Beweise vom Dasein*

abból, hogy „Fichte, Schelling és Hegel teológusok voltak, és Kant (főltéve, hogy nem akarjuk egy úgynevezett episztemológus zörgő csontvázát csinálni belőle) csak teológiailag érthető meg”.³ Egy a német idealizmust tárgyaló későbbi művében pedig azt írta: itt nem egyedi gondolkodók esetenkénti „teológiai” hajlamairól, kiruccanásairól van szó, nem is csak arról, hogy „Schelling és Hegel először is teológusok voltak, hanem arról, hogy Európa történetét a kereszténység határozta meg, s határozza továbbra is meg, még akkor is, ha az a maga hatalmát már elvesztette volna”.⁴

A hegeli dialektika tézis–antitézis–szintézis megnevezéssel ismert (nagyértékben leegyszerűsített, s nem is minden tekintetben helytálló) logikája, ahol is különösképpen a szintézis a maga „aufheben” jellegével, mint maga Hegel magyarázza, nem csupán „megszüntetés”, de „megőrzést” („eltevést”) is jelent,⁵ teljességgel érthetetlen maradna a megbékélés teológiai felfogása nélkül. Az ellentétet a szintézis nem megszünteti, hanem éppannyira megőrzi, vagy, ahogy *Fenomenológiájának* egy helyén Hegel az „öntudatos szabadságról” szólván fogalmaz: az öntudatos szabadság, „magában nyugszik, s nem tette félre, és nem heverteti itt az ellentétet, hanem megbékélt vele”.⁶ Ebből a helyből világosan kitűnik, hogy a megbékélés nem azonos a „félretevéssel”, „hevertetéssel”. Miként Heidegger elemzése szerint a keresztény egzisztencia meghaladja, azaz fölveszi magába — nem pedig kilöki magából — a pre-keresztény létezés — meghaladni, írja Heidegger, nem annyit tesz, mint „ellökni”, „eltaszítani”, hanem annyit, mint „új rendelkezésbe venni”,⁷ azaz új viszonyt kialakítani valamivel, mellyel már korábban is valamilyen viszonyban álltunk —, hasonlóképpen artikulálódik Hegelnél a megbékélés vezérelte Logika, melyben az ellentétek nem csupán megszűnnek, kioltódnak, hanem egyszersmind megőrződnek.

A megbékélés-motívum legismertebb s egyúttal leginkább vitatott és bírált helye a hegeli Jogfilozófia előszava. Itt ez olvasható: „Megismerni az ész mint rózsát a jelen keresztjében, s ezzel örülni ennek a jelennek: ez az ésszerű belátás nem más, mint a *megbékélés* a valósággal, amellyel a filozófia azokat ajándékozza meg, akiket egyszer a belső szózat felszólított, hogy felfogják...”⁸ Az ebből a szövegből levonható — s itt részleteiben nem tárgyalható — számos következtetés egyike az, amely szerint ésszerűség és megbékélés nem két önálló, s ezáltal különálló, egymással csupán esetleges viszonyban álló dolog. A megbékélés — ahogy Hegel érti — már *önmagában* ésszerűség, annak forrása s magában hordozza azt. Megbékélve élni jobb, mint békétlenül, mondhatnánk a dolgot némileg leegyszerűsítve; más szóval, a békétlenség Hegel számára — a hegeli észfogalom számára — egyszerűen „ésszerűtlen”. A hegeli észfogalom nem értelmezhető a megbékélés nélkül. A megbékélésen átment észfogalomra pedig az jellemző: „Ahogy az ész nem elégszik meg a megközelítéssel, amely se hideg, se meleg, s ezért kivetik, éppoly kevésbé elégszik meg a hideg kétségbeeséssel, amely elismeri, hogy ebben a földi életben bi-

Gottes, in: Hegel: *Werke in zwanzig Bänden, Theorie Werkausgabe*, 17. kötet, 342.

¹²Lásd G. W. F. Hegel: „Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie (1801)”, in: Hegel: *Werke in zwanzig Bänden, Theorie Werkausgabe*, 2. kötet, 20.: „Entzweiung ist der Quell des Bedürfnisses der Philosophie”; magyarul: „A filozófia fichtei és schellingi rendszerének különbsége”, in: Hegel: *Ijúkori írások*. (Ford. Révai Gábor.) Gondolat, Budapest, 1982, 158.: „A meghasonlottság a filozófia iránti szükséglet forrása” (a filozófia eredménye pedig, tehetjük hozzá, a meghasonlás felszámolása, azaz a megbékélés).

¹³Lásd G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*, 17. (= Hegel: *Werke in zwanzig Bänden, Theorie Werkausgabe*, 3. kötet, 23.

¹⁴Lásd G. W. F. Hegel: *A szellem fenomenológiája*, 398.

¹⁵G. W. F. Hegel: „Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie (1801)”, in: Hegel: *Werke in zwanzig Bänden, Theorie Werkausgabe*, 2. kötet, 21–22.; magyarul: „A filozófia fichtei és schellingi rendszerének

zony rosszul vagy legfeljebb középszerűen mennek a dolgok, de hát semmi jobb nem telik tőle, s ezért békében kell élni a valósággal. Melegebb béke vele az, amelyet a megismerés szerez.”⁹ Ebben a földi világban nem mehetnek rosszul a dolgok, mivel ez a világ „önmagában” már megbékélt, az Isten és ember között Jézus által létrehozott kibékülés (megbékélés) már magánvalósága szerint megtörtént, ezt a magánvalót kell most már az egyes embernek magáértvalóvá tennie s a békétlenség benne lappangó szikráját kioltania — ami egyúttal annyit is tesz: magasabb szinten, átalakítva megőriznie. Aki ezt végbevitte, arra nézve igaz lesz az: „aki ésszerűen néz a világra, arra a világ is ésszerűen néz”.¹⁰ Ebben a tanban egyesül és olvad össze valóság és filozófia. „Amennyiben a gondolkodás elkezdti önmagát ellentétbe állítani a konkrétal”, írja vallásfilozófiai előadásaiban Hegel, „úgy a gondolkodás folyamata abban áll, hogy ezt az ellentétet végigvigye, egészen odáig, amíg megbékélésre jut vele. Ez a megbékélés mármost a filozófia, s a filozófia ennyiben teológia; bemutatja Istennek a kibékülését önmagával és a természettel...”¹¹

✱

A hegeli megbékélés tehát nagyon is feltételezi a békétlenséget, a meghasonlottságot, vagy (Hegel jellegzetes kifejezésével élve) megkettőződést [Entzweiung]. Hegel éppenséggel ez utóbbiban véli a filozófia iránti szükséglet forrását megpillantani.¹² A szintézis nem adott kezdetben, Hegel számára nem az „eredeti egység mint olyan”, hanem „az újra helyreálló azonosság (...) az igaz”.¹³

A megbékélés mozgásának beindulása rászorul ellentétére; csak azal szembeállítva az, ami. Feltételezi azt, ami ellen fellép. A megbékélés ennek híján nem egyéb, mint mozdulatlanság, unalom (Schelling, majd őt követve Marx híres toposza lesz ez). Az élet küzdelem, harc, tágabban: mozgás, változás. A *Fenomenológia* egy helyén Hegel azt írja: „Die Bewegung oder das Anderswerden”: a „mozgás vagy mássálevés”.¹⁴ Mozgás és mássálevés tehát szinonimák. A mássálevés ellentétet sugall, ellentétbe megy át, s ebben a tekintetben már a fiatal Hegel is egyértelmű álláspontot képviselt, amikor így fogalmazott: „a szükségszerű meghasonlottság (megkettőződés, kettéosztottság) az élet egyik tényezője; az életé, mely örökké szembeállító módon alakítja magát, és a totalitást legnagyobb elevenségében csak a legnagyobb elválasztottságból lehet helyreállítani”.¹⁵ A mássálevés megszüntetése, a végső szintézis ilyenformán mozdulatlanságot sugall. Valami olyan, mint mássálevés (külsővé válás, elidegenedés) nélküli mozgás Hegel számára értelmezhetetlen. A szellemnek ezért, amikor a külsővé válásból, az elidegenedésből önmagához visszajut, meg kell szüntetnie minden mozgást — a hegeli filozófia lezárja a történelmet, s nem ismeri jövőt.

A megkettőződés, ellentét, szembenállás már Kantnál a fejlődés motorja volt — a békesség innen szemlélve, mint végállapot ugyanúgy antinómikus fogalom, mint a kezdet. Kant ezzel összefüggésben az em-

különbsége”, in: Hegel: *Ifjúkori írások*, 160.

¹⁶I. Kant: „Az emberiség egyetemes történetének eszméje világpolgári szemszögből”, in uő.: *A vallás a puszta ész határain belül és más írások*. (Ford. Vidrányi Katalin.) Gondolat, Budapest, 1974, 67.

ber „társiatlan társiaságáról” beszélt, s egy ponton odáig jutott, hogy így kiáltson fel: „Hála hát a természetnek az összeférhetetlenségért, a rosszakarón versengő hiúságért, a ki nem elégtűl uralom- és bírvágyért! Ezek nélkül örökre kifejeletlenül szunnyadnának az ember rendkívüli természeti adottságai. Az ember egyetértésre törekszik, de a természet jobban tudja, mi tesz jót az emberi nemnek, s viszályt akar.”¹⁶

Az örök béke kanti tervezete az ember ezen eredeti békétlenségére nélkül éppoly kevésbé volna értelmezhető, mint Hegel számára a mássálevés által nem zavart mozgás és elevenség. A békesség ebből a perspektívából szemlélve, ha egyáltalán, akkor a megbékélésben: a már mindig is bekövetkezett, ám újra és újra feladatként jelentkező és megvalósítást sürgető megbékélésben volna kereshető.

GELENCSÉR GÁBOR

A béke: jobb

Filmesztéta

Nincs talán az emberiség és az egyes ember, a történelem és a mindennapok világában még egy fogalom, amely a gyakorlatban ennyire ellentmondásba kerülne a benne foglalt eszmével. Békére vágyunk, békét hirdetünk, a békéért küzdünk, miközben békétlenek, haragosak, ellenségesek vagyunk. Miért ez az ellentmondás, amelyet oly szemléletesen fejez ki a rossz emlékü, ám ma is kísértő, áltságos szóösszetétel: békeharc? Nos, talán azért, mert a békét másoktól várjuk, s nem magunkban keressük; külső adottságnak, s nem belső állapotnak tekintjük. Ha a békében vagyunk, úgy nemcsak magunkkal, hanem a békességet magában hordozó embertásunkkal is békében leszünk, hiszen a béke alapja a kölcsönösség. S ennek a kölcsönösségnek a fedezete bennünk rejlik — nem a másokban. Ám a békét mintha mindig a másiktól, a külvilágtól várnánk...

Magyarázatért érdemes a fogalom bibliai jelentéséhez és használatához fordulnunk, hiszen a békéről a Szentírásban a történelmitől a személyesig, a teológiaiától a gyakorlatiig számos metszetben és dimenzióban találhatunk megvilágító erejű gondolatokat.

A fogalomban rejlő kölcsönösségre hívja fel a figyelmet a *béke* szó alkalmazása köszöntésként: gondoljunk a héber *salomra* — és ha már a békéről beszélünk, akkor a szintén béke jelentésű arab *szalemalekra*. S érdemes a fogalom bibliai jelentéskörére is utalni, különösképpen az egészségre, valamint az egyszerű kérdésre — „hogyan van?” — adott ószövetségi válaszra: „salomban”, azaz jól, egészségben (vö. Ter 29,6; 43,27–28). A béke fogalma a Bibliában a teremtéstől egészen az eszkatológiáig ível: ez Jézus öröksége, adománya (Jn 14,27). A jézusi antropológia és történelemkép realizmusát jelzi, hogy a béke csak a végidők jutalma, ahogy a boldogságmondások közé illesztett békességmótvum is — társaival együtt — jövő idejű: „Boldogok, akik békét teremtenek, mert Isten fiainak hívják majd őket” (Mt 5,9).¹ Máshol Jézus óhajként beszél

¹Az újszövetségi részleteket Simon Tamás László OSB fordításában idézem (Pannonhalmi Főapátság, 2014).

a békéről. E szavakkal siratja Jeruzsálemet: „Bár felismerted volna te is ezen a napon a békességre vezető utat! De most már el van rejtve a szemed előtt” (Lk 19,42). Ígéretként kerül szóba a béke Szent Jakab levelében is: „Az igazság gyümölcsét békében vetik el azok, akik békét teremtenek” (Jak 3,18). A végső békéről mint ígétről vall Jézus zavarba ejtő kijelentése, amely szerint itt a földön ő maga is békétlenséget szít, s harcot hirdet annak érdekében, hogy elváljanak egymástól mindazok, akik követik és akik elutasítják őt (Mt 10,34–39; Lk 12,51–53).

A béke üdvtörténeti kontextusa mintha elodázná annak megvalósítását — amit „fennállása” óta, s minden bizonnyal egészen végső „fennállásáig” a történelem sajnos igen meggyőzően bizonyít. Ezek szerint nincs mit tenni; béke nem volt soha, most sincs, s nem is lesz — csak majd az idők végezetén. Mindez olyasfajta gondolkodásra vall, mintha „eredendő bűnösségünk” csupán „beismerő vallomásra”, s nem a bűn elkerülésére készítetne, az isteni irgalmasság pedig cinikus visszaélésre csábítana bennünket. A békénk megváltásunkban teljesedik ki, ez azonban nem jelenti azt, hogy „addig is” ne törekedjünk a békességre. Sőt, talán épp e törekvés a béke záloga, hogy ugyanis nem megvalósítani akarjuk, mert a megvalósításban benne rejlik a béke másokra történő kiterjesztése, s ez csak meggyőzéssel, rábeszéléssel történhet, amely nem feltétlenül ragaszkodik békés eszközökhöz... A béke megvalósulása nem a másik, a mások „békéltetésében”, hanem a sajátomében rejlik; mindenkiében, amely egyszerűen okafogyottá teszi a béke megteremtését, hiszen az bennünk, mindannyiunkban, az egyének közösségében *van*. Mielőtt túlságosan naivnak vélnénk a békeszerzés képletének e levezetését, idézzük fel Szent Pál apostol idevágó tanításait, amelyekben nem a béke „törvényerejű” megteremtéséről, hanem az isteni mellett — „Minthogy a hit révén megigazultunk, békében vagyunk Istennel a mi Urunk, Jézus Krisztus álta.” (Róm 5,1) — az emberi viszonyokban, a kommunióban megvalósuló szétáradásáról, szétsugárzásáról olvashatunk — akár a törvény, azaz valamiféle külső eszme, ideológia ellenében! Az első korintusi levélben találjuk a következő radikális gondolatot a házasságról: „Ha pedig a hitetlen házastárs válni akar, váljék el! Ebben az esetben a hívő férj vagy a hívő feleség nincs többé megkötve. Isten arra hívott meg titeket, hogy békében éljete” (1Kor 7,15). Végezetül még két, a békességet érintő, igencsak időszerű passzust idézek hosszabban, még hozzá mindenféle kommentár nélkül, nehogy békétlenséget keltsek magam is.

„Az ifjúkori szenvedélyeket tartsd távol magadtól! Törekedj viszont az igazságra, a hitre, a szeretetre, a békére mindazokkal együtt, akik tiszta szívből segítségül hívják az urat! Az ostoba és gyermeteg vitákat utasítsd el! Tudod, hogy ezek viszályoskodást szülnek. Az Úr szolgája pedig ne viszálykodjék, hanem legyen barátságos mindenkihez, jártas a tanításban és béketűrő, aki szelíden neveli az ellenszegülőket, hátha Isten megadja nekik, hogy megtérjenek, és megismerjék az igazságot, és felocsúdjanak az ördög csapdájából, aki foglyul ejtette őket, hogy teljesítsék akaratát” (2Tim 2,22–26).

„Senkinek se fizessetek rosszal a rosszért! Törekedjete jó kapcsolatra minden emberrel! Ha lehetséges, amennyire tőletek telik, éljete minden emberrel békességben. Ne álljatek bosszút önmagatokért, szeretteim, hanem adjatek időt az Ő haragjának, mert meg van írva: *Enyém a bosszúállás, én megfizetek* — így szól az Úr. Sőt *ha éhezik ellenséged, adj neki enni, ha szomjazik, adj neki inni; mert ha ezt teszed, paraszat gyűjtesz a fejére*. Ne hagyj, hogy legyőzzön a rossz, hanem jóval győzd le a rosszat!” (Róm 12,17–21).

Nyújtsunk ezért hát békejobbot minden embertársunknak! Mert a béke: jobb.

KAMARÁS ISTVÁN

Békesség, békesség...

Író, szociológus

A béke nem fegyverszünet, nem békén hagyás, nem pacifizmus, nem háborítatlanság, nem kompromisszum, nem védettség, nem nyugalom, még csak nem is egyetértés vagy kellemes karácsonyi ünnep, ugyanis a béke mindezekhez képest transzcendens, kegyelmi idő, vagy inkább időtlenség. Békességet élhetünk meg, amikor belefeledkezünk a zenébe vagy a zenélésbe, a tájba, a naplementébe, a játékba, a szépségbe, vagyis amikor — Martin Buber szerint — az átlagos és mindennapi Én–Az viszonyból átkerülünk egy Én–Te viszonyba. Békét kötünk, amikor — kilépve a meghatározottságok, az elvárások, az okosságok és okosságok — behatároltságából Én–Te viszonyba lépünk az odvas keltikével, a madárdallal, a műalkotással, gyerekünkkel vagy szerelmünkkel, vagy akár Istennel. A béke nem biztonságos odú, hanem érintettség, nem megállapodottság, hanem dinamikus, nyitott, szabad állapot. A békesség állandó habitussá is válhat, afféle élet-szentség állapotává. Ilyesmit éreztem sugározni például — hogy csak a Vigília olvasói számára is ismerős szenteket említsek — Aszalós Jánosból vagy Pálos Antalból.

Bár sokféle béketeremtésben ügyködtem, de a különféle békeségekbe különösebb erőlködés nélkül kerültem bele: elmerülve beszélgetésben vagy hallgatásban, belemerülve a játékba gyerekeimmel, unokáimmal, barátaimmal, belecsobbanva a táj, a forma és a formálás, a mantra és a kibékülés csendjébe. Létrejöttükben legfeljebb csak annyi szerepem lehetett, hogy beleengedtem magam a békességbe, hogy elfogadtam és befogadtam.

Olyan békémet veszélyeztető külső események, amelyek csupán csak az én békémet háborították, talán sohasem fordultak elő életemben, ugyanis ilyenkor nemcsak az enyémet, hanem kisebb-nagyobb közösségeim békéjét is fenyegették. Másfelől szinte mindig valahogyan én is belekeveredtem a békétlenség-eseménybe: vagy úgy, hogy részt vettem a „békeharcban” (így nevezték annak idején a valamivalaki ellenében történő békecsinálást), vagy más módon engedtem

be életembe a békétlenséget: akár úgy, hogy önsajnálattal elszenvedtem, akár úgy, hogy önsajnálattal túlkiabáltam a békétlenkedőket.

Ahhoz, hogy szűkebb környezetünkben békesség legyen, szerintem meg kell tanulni — ahogyan ezt Buda Béla, Gyökössy Endre és más mestereim tanították nekünk — jól veszekedni, okosan, igazságosan és bátran megoldani a konfliktusokat, és mindenekelőtt, engedni létrejönni a békét, beengedni a békét köreinkbe, világunkba és — merjük kimondani — szívünkbe. A világ valamennyi régiójára kiterjedő Schwartz-féle értékpszichológiai kutatásban a „világbéke” az „univerzalitás-értékek” halmazában foglal helyet, legközelebb a „szociális igazságosság”, a „belső harmónia” és a „bölcesség” értékekhez, eléggé közel a „szabadság”, a „kreativitás” és a „bátorság” értékekhez, de már eléggé távol a „biztonság” és a „hatalom” érték-halmazoktól. Elgondolkodtató, hogy hazai értékpszichológiai kutatások szerint a „béke (mint háborútól és konfliktusoktól mentes világ)” gyakrabban szerepel együtt a „biztonság”-gal, mint a „szabadság”-gal.

Ahhoz, hogy Európánk és világunk országai, nemzetei, népei, kultúrái és vallásai, valamint bűnösen megosztott országunk polgárai békességben legyenek — ahogyan azt, replikázva az alságos „Ne kockáztassunk!” kampány-felhívásra „Kockáztassunk!” című felhívásban megfogalmaztam —, fel kell vállalnunk a szeretet kockázatát, ugyanis mindenfajta szeretet mindig valamiféle másság befogadásának kockázatával jár. A szeretet mint adás nem biztonságos befektetés, hanem az önkörünkből való kilépés kockázatának felelősségvállalása, ugyanis ennek az akciónak nincs bombabiztos jogi vagy pénzügyi fedezete, csupán az „én nevemben teszitek” garanciája.

A béke soha sincsen készen, állandóan munkálkodni kell rajta, gondoskodni kell róla. A békekötés megbékélés, a megbékélés alapja pedig a kiengesztelődés. Ha komolyan vesszük „a békesség veletek” és az „én békémet adom nektek” biztosítékait, akkor bátran kockáztassunk a béketeremtésben, és ne biztonságos védőbástyái akarjunk lenni a kereszténységnek, hanem befogadásra nyitott kapui.

KENDEFFY GÁBOR

Békesség — játszva

Filozófiatörténész

A körkérdésre röviden így válaszolnék: szerintem akkor lesz békesség, ha megtanulunk jobban örülni az együttműködésnek, mint a felülkerekedésnek. A hosszabb válaszhoz, mivel filozófiatörténész vagyok, filozófiatörténetet kell mesélnem.

Szent Ágoston megkülönböztet egymástól magánjellegű vagy „magánítható” dolgokat, amelyeket csak egymás rovására, úgymond zéró összegű játszmában érhetünk el és birtokolhatóak, és úgynevezett „közös” dolgokat, amelyek birtoklásával nem csökkentjük mások esélyét arra, hogy birtokolják őket. Ez utóbbi csoportba sorolja mind-

¹A szabad akaratról,
2. könyv, 9–14. fejezet;
De vera religione 46, 88;
Az Isten városa,
15. könyv, 5. fejezet.

²Magyarul:
Az erény nyomában.
(Ford. Bíróné
Kaszás Éva.) Osiris,
Budapest, 1999.

azokat az ismereteket, amelyekhez az érzések közvetítése nélkül jutunk, tovább Isten. Hogy Istenhez közelebb férjünk, senkit sem kell félretesséklni, és ha valaki birtokolja, mi ettől még nem férünk kevésbé hozzá. Sőt, minél többen, annál nagyobb mértékben birtokolják. Tehát kifejezetten csak együttműködve, vetélkedés nélkül lehet szeretni. Megközelítése és birtoklása csak közösségi lehet. Ez azt jelenti, hogy Isten közös szeretetén egy olyan közösség alapszik, amelynek tagjai, jóllehet Isten számukra a legfőbb cél, amely semmi máséhoz nem eszköz, egymás Isten iránti szeretetét is, tehát a másik embert mint Istent szerető vagy szeretni képes lényt, legfőbb célnak tekintik, ami nem eszköz semmi máséhoz.¹

Ezt a gondolatot sokan folytatják a középkori és újkori filozófiában. Csak egy példát említek, akiről azonban eszembe fog jutni még valaki.

Alasdair MacIntyre, kortárs amerikai filozófus az *After Virtue* című klasszikus művében² bevezeti a „gyakorlat” mint az erények sajátos terepét alkotó tevékenység fogalmát. Az olyan tevékenységeket nevezi így, amelyek szervezettek, koherensek, komplexek, együttműködésen alapulnak, örömet okoznak — hogy Csíkszentmihályi Mihály ismert kifejezésével éljek, flow-élményt okoznak —, és amelyek során a cselekvők sajátos, kifejezetten ahhoz a gyakorlathoz tartozó, a gyakorlathoz képest „belső” javakat érhetnek el. Ilyen tevékenység például a sakk, amelynek belső javai például a játék során kidolgozott új cselek, megnyitások stb. A gyakorlatokhoz képest külső javakra példa — ha maradunk a sakknál — a pénzdíj, vagy a dicsőség.

A belső javak (1) kizárólag csak az adott gyakorlat által érhetőek el (a külső jók elérhetőek más tevékenységgel is), amelyeket (2) csak azok kontextusában és ismeretében tudunk azonosítani és meghatározni, amelyeket (3) maga a gyakorlat termel ki, és amelyeket (4) a gyakorlat során folyamatosan pontosítunk és újrafogalmazunk. A legtipikusabb gyakorlatok között említi a művészetek, sportok és a tudomány művelését, és a viszonylag bonyolultabb jártasságot igénylő foglalkozásokat (például a gazdálkodást), de a család működtetését és bizonyos megkötéssel a közösségi élet szervezését és a politika művelését is gyakorlatnak nevezi. MacIntyre a gyakorlatokhoz képest külső javakról hasonlókat állít, mint Ágoston az úgynevezett magánítható dolgokról: csak mások rovására birtokolhatjuk őket, és a gyakorlatok belső javai is Ágoston „közös dolgait” juttathatják eszünkbe: jóllehet szintén valamiféle verseny, nevezetesen a kiválóságért folytatott verseny eredményei, ám az a jellegzetességük, hogy megvalósításuk jó dolog a gyakorlatban részt vevő egész közösség számára; tehát alapvetően nem zéró összegű, hanem win-win játszmában birtokolhatóak. A javaknak ez a felosztása MacIntyre-nél azért különösen fontos, mert az erények lehetőségét a gyakorlat imént látott definíciójából bontja ki: az igazságosság, a becsületesség, a bártorság, a becsületesség olyan kiválóságok, amelyek nélkül a közösség nem működhetne úgy, ahogyan az adott gyakorlathoz tartó belső

³A politika, a filozófia és a közjó. In: Horkay Hörcher Ferenc (szerk.): *Közösségetlenség politikai filozófiák. Századvég*, Budapest, 2002, 73–96.; *Dependent Rational Animals: Why Human Beings Need the Virtues*, 1999.

⁴Three Rival Versions of Moral Enquiry, 1990.

⁵Notizen zu einem Diskursethik. In: *Moralbewusstsein und kommunikatives Handeln*, 1991; magyarul: *Feljegyzések a diszkurzusetika megalapozásának programjához*. In: *A kommunikatív etika*. (Ford. Felkai Gábor.) Új Mandátum, Budapest, 2001, 122–217.

javak elérése érdekében működni kell. Természetesen sokféle gyakorlat és ennél fogva sok, gyakran egymást fedő, közösség létezik; hogy a totális értékrelativizmus és értékkaosz elkerülésére az amerikai filozófus milyen korrekciós elemeket vezet be, arról most hadd ne beszéljek. Az amerikai filozófus a szó igazi értelmében vett közösségnek az egyes gyakorlatok által és azok céljára létrehozott társulásoknak olyan összességét nevezi, amelyben az egyének együttes megfontolás (*shared deliberation*) tárgyává teszik a közös értékeket, miközben azokra nyilvánosan rá is kérdeznak. Egy ilyen közösségben a közjó állandó nyilvános vita és kutatás tárgya, sőt, legfontosabb „megosztott és közös javunkat” (*shared and common good*) éppen a közös álláspontban (*common mind*), valamint az együttes (*shared*) tanulásban, megfontolásban találjuk meg, ami a közösségi tevékenység során és az erre való reflexión keresztül történik.³ Ez a legfőbb jó fogalmánál fogva nem lehet versengés, hanem kizárólag együttműködés tárgya. Érvéle szerint a természettörvények („Ne ölj!” „Ne vedd el más tulajdonát!” „Ne hazudj!”) eredendően azok a normák, amelyek egyetértő betartását feltételezi a végső célokra vonatkozó együttes kutatás. Ezek hatályának elismerése nélkül ugyanis a közösség tagjai nem tudnának megegyezni sem az igazság mint a kutatás gyakorlatához tartozó belső jó előnyben részesítésében a külső javakkal szemben, sem abban, hogy az ehhez a gyakorlathoz szükséges erények és az elfogulatlanság nélkülözhetetlenek.⁴ Tehát a filozófus szerint a morális erények alaptípusai a tanulásnak mint gyakorlatnak a közösségi étellel szemben támasztott morál-előtti követelményeiből bonthatók ki.

Szerintem nagy lépést tennénk a békesség felé, ha minél többen és minél inkább mernénk hedonista módon beszállni abba az örömteli közös játékba, amit az együttes mérlegelés, az egymástól való folyamatos tanulás jelent. Ehhez nagy bátorság kell, mert el kell fogadnunk tanítónak azt, aki valamit jobban tud, és el kell fogadnunk a tanító szerepét, ha mi tudunk valamit jobban. A vitában nem élhetünk hatalmi előnyökkel, és még akkor sem fogadhatunk el hatalmi szót, ha saját külső javaink gyarapítása érdekében ez előnyös lenne. A tanulás-tanítás korrektsége, *csak* (?) ennyi az egész. Ahogy egy MacIntyre-hez képest egészen más háttérű filozófus, Jürgen Habermas tanítja: a megértésre kellene törekednünk manipulálás helyett, és ennek érdekében örködnünk kell a vitában való részvétel szabad és egyenlő feltételei fölött.⁵ Ehhez, ahogy ugyancsak ő mondja, képesnek kell lennünk az állandó perspektíva-váltásra és szerepcserére. Elképzelni, hogy én Te vagy Ő vagyok. Elképzelni, hogy te Én vagy, vagy, mondjuk, Ő vagy. Elképzelni, hogy ő Te, vagy, mondjuk, Én. Erősen elképzelni.

MARTOS LEVENTE
BALÁZS

Katolikus pap, teológus

Lehet még háború?

Bázeli ismerősöm mondta egyszer, jó tíz évvel ezelőtt, sajnálja, hogy országa nem lett a nagy európai egység része. Kérdésemre, hogy ezt miért tartja fontosnak, azt válaszolta: ha nem lennének ezek a nagy szövetségek, ha nem volna az Európai Unió, előbb-utóbb bizonyára háború törne ki. Gondolkodó ember volt, valaha tartományi képviselő (ahogy náluk mondják: kanton-tanácsnok), nyugdíjasan is sokat dolgozó, segítő ember. Megdöbbenett, amit mondott. Háború? Itt Európában?

Bázelben ültünk, kávé mellett, ebéd után. Mindig tetszett, hogy a reformáció kisebb polgárháborúját leszámítva utoljára akkor vívtak ütközetet a város falai előtt, amikor a kalandozó magyarokat fordították vissza innen, a 10. században. Ezer év béke a Rajna partján. Bár tervezte, Hitler nem rohanta le Svájcot, nem kebelezte be. Azt mondják, az emberek titokzatos, felhők formálta, hatalmas kezet is láttak az égen, amely elfordította a háborút, megállította a határon. Biztos, hogy a béke emberi erőfeszítés nélkül lehetetlen, egészében véve mégis Isten ajándéka.

Lehet még háború? Naiv csodálkozásom a személyes tájékoztatás mellett egyfajta generációs problémának is tűnik. Talán úgy tudnám összefoglalni: szeretjük a békét, de nem tudjuk biztosan, mi az ára. A nyolcvanas években még meséltek a „Nagy honvédő háborúról”, a „győzelem fegyvereiről”, de a pátoszt, amely mindezt körülvette, senki sem vette komolyan. Nem vittek már katonának. Később sokan mondták, hogy ami ott volt, azt nem lehetett komolyan venni. Megtanulták, hogy jobbra kell vetődni, ha balról atomvillanást látnak. Azért maradt bennünk egyfajta érzékenység a tömeges nyomorra, a háborúk és népiirtások szinte felmérhetetlen szenvedéseire. Mindez mégis nagyon távolinak és teljesen irracionálisnak tűnt. Az újabb nemzedéket mesterségesen elszigetelték azoktól, akik itthon is tudtak volna mesélni lidérces álmaikról, amelyekben még mindig lőniük kellett az idegenekre (ilyen gyónásra emlékszem később). Túl kevesen élhették meg, hogy nagyapjuk megossa velük levente-élményeit: hogyan tudott élve maradni és embernek megmaradni a háborúban is, tizenhat évesen. Az erőszak valóságos, de nem természetes.

Aztán a rendszerváltás időszaka: rövid tavasz a történelemben. Optimizmus és remény a harmadik évezred küszöbén. Bátortalan lépések, hogy a múltat valamelyest kimondjuk, megértsük, elfogadjuk. Közben előbb a délszláv háború, majd a koszovói. Amikor már a mérsékeltek is azt várták, hogy amerikai bombázók jelennek meg Szerbia felett, II. János Pál kiáltása: „Mai piú la guerra!” — „Soha többé háborút!” (VI. Pál is ezt mondta már az ENSZ előtt.) Ahhoz képest, ami tőlünk néhány száz kilométerre délre történt, még mindig inkább választanám ezt a mi nehézkes és gyakran közepszerű

békességünket, amelyben tanulgatjuk, mit kezdjünk a ránk bízott hatalommal, hogyan maradjunk szelídek övön aluli ütésekkel szemben, és mit jelent, hogy jogunk van az élethez, bár a miénk sem ér többet a másik életénél.

A tudást a háború és az erőszakos konfliktusok igazságtalanságáról látszólag csak egy hajszál választja el a közönytől, a részvétlenségtől, az elvek és célok teljes hiányától, amelyből az emberi szív mindenáron szabadulni szeretne. Ki innen, el — vagy a teljes tudatlanságba, drogba, alkoholba, vagy az agresszív csoportörületbe, valami radikális robbanásba. Fiatal európaiak Keletre mennek harcolni? Vezényszavakban, egyenruhában fedezik fel, hogy van érték, amire vi-gyázhatnának is? Úgy tűnik, valóban elvesztettük a *közép* érzékét, az élet belső dinamizmusával való kapcsolatot, a béke bibliai értelmét. Hogy a béke nem a háború hiánya, hanem az Isten áldásának bősége. Amikor azt hallom, a fiataloknak hiányzik a katonaság, erre gondolok: van az életnek olyanfajta elsőbbsége, amelyet talán éppen az élet radikális megkérdőjelezésében, a végső veszélyben fedez fel az ember. Az életöszön ilyenkor lesz az erkölcs igazi motorja.

A világ egyik felén mindenesetre csodálatos eredmények születnek az erőszakmentes kommunikációról, a konfliktusok utáni resztoratív, helyreállító technikákról, amelyek embertől emberig segítenek a valóság kölcsönös és közös megragadásában. A hatalom és a gazdagság önsúlyát, pusztító tehetetlenségét azonban sem a világban, sem az egyházban, sem országon belül, sem a nemzetek között nem könnyű ellensúlyozni. Békességemben mardos a sejtés, hogy mindez részben egy olyan gazdasági háttérnek is köszönhető, amely sok szempontból kihasználja a világ szegényebb felét. Ez az igazságtalanság mindenképpen fenyegeti a békét. Ha végre sikerült legyőzni azokat a kisebbségi érzéseket, amelyeket a sorozatos igazságtalanság bennünk keltett, azt is meg kell tanulni, hogyan fogadjuk be mások, még megalázottabbak szempontjait, hogyan ismerjük be saját igazságtalanságunkat, hogyan segítsünk másokat abban, hogy teljesebb életet éljenek. Nagy békesség származna ebből is, a találkozás békéje.

A zsoldárokat imádkozva gyakran találkozom a tenger képével. Isten megszelídítette a tengert, legyőzte a tomboló hullámokat. Minden reggel, az imádságra hívásban: „Övé a tenger, az ő műve, a szárazföld is az ő keze alkotása” (95., vagy latin számozás szerint 94. zsoldár). Ilyenkor bízom abban, hogy Isten a bennem élő tengert is megszelídíti. Életet ad benne, és mégis nyugalmat. Még a megváltást is így képzelem el: a felszín még lehet viharos, de a mélybe alá-szállt Krisztus, bejárt minden mélységet, és onnan támadt fel. Valószínűleg kissé túl egyszerű lenne, ha közvetlen kapcsolatot feltételeznék az egyes emberek belső, illetve a nemzetek békéje között. Amikor megdöbbsent a háború lehetősége, amikor úgy látom, hogy ismerőseim végleg az adok-kapok logikája szerint cselekszenek, mégis ezt a teljesen békés jelenlétet keresem.

Az egyensúly

Költő, író

Nincs még egy szó, amellyel már annyiszor és annyian visszaéltek. Az egyik legtöbbször koptatott szavunk és fogalmunk a béke. Társadalmi béke? Az. Családi béke? — szintén. Karácsonyi béke? Még inkább. Ennek ellenére mindannyian tudjuk, hogy ez a legfontosabb fogalmunk, mert az élet legfontosabb feltételét jelenti.

Mindannyiunk leghőbb óhajtása, hogy békében élhessünk. Ismerjük Babits keserves és hiábavaló kiáltózkodását, mikor *Húsvét előtt* című versében „varázsszó[nak], százezerek / várta, lélekzetadó, szent / embermegváltó, visszaadó, / nemzetmegmentő, kapunyitó, / szabadító drága szó”-nak nevezi a békét, majd kétségbeesve hajtogatja: „elég! elég volt! / hogy béke! béke! / béke! béke már! / Legyen vége már!” Maga is érzi, hogy a megszokott emberi magatartásunkkal, igazságunkat követelve — pedig mi másért élünk? — sosem lesz béke. Ahhoz mindenkinek engednie kell a huszonegyből: „Testvérek, ha túl leszünk, / sohse nézünk hátra! / Ki a bűnös, ne kérjük, / ültessünk virágot, / szeressük és megértsük / az egész világot: / egyik rész a munkára, / másik temetésre: / adjon Isten bort, buzát, / bort a feledésre!” Tisztán látja, hogy van történelmi helyzet, emberi helyzet, amelyben a mártírsors — a háború áldozatainak sorsa — nem elég a béke beköszöntéhez. De reméli, hogy az áldozatok megbocsátása, feledése és a bűnösök büntetlenül maradása elég lesz a békéhez.

Száz év elteltével már tudjuk, hogy a kérdés nem így merül fel. Az áldozatok legtöbbször szóhoz sem jutnak, nemhogy kérné valaki a megbocsátásukat. A vesztes fél bűnhődése természetes következmény, a győztesnek pedig maga a győzelem garantálja, hogy ő nem lehet bűnös, neki semmiért sem kell bocsánatot kérnie, nem kell megbűnhődnie. Aki diktálja a békefeltételeket, az akár a saját áldozatait is besorolhatja a bűnösök, ezért megbüntethető sorába. A Babits-i gondolatsoron haladva — a 20. század történelmi tanulságai ismeretében —, nem jutunk közelebb a békéhez.

Induljunk el másfelől: annyi bizonyosnak látszik, hogy a béke az erők felelőssége. A gyengék békétlensége is okoz galibát, sőt, az örök nyugalanság légkörét képes megteremteni, amit a hidegháború mintájára akár „hidegbéké”-nek is nevezhetnénk, bár legtöbbször inkább „idegbéke”. De a békét mégis az erősebb fél képes megteremteni és fenntartani.

És hogy ne legyen parttalan a gondolkozásunk medre, nézzük meg, hogy is van ez a családi béke esetében. Itt a szereposztás ismert és nyilvános: az erősebb félnek, tehát a szülőknek, vagy ha úgy adódik, a nagyszülőknek kell vállalniuk a felelősséget a családi békéért. Csakhogy ahhoz, hogy ezt a felelősséget magukra vállalhassák, kell, hogy bennük béke legyen, rendelkezzenek a béketeremtés és -megőrzés képességével. Ugyanis csak olyasmit adhatunk másoknak,

amink van. És itt szokott legtöbbször bekövetkezni a baj: az erős úgy gondolja, hogy a békét a maga akaratának érvényesítésével — azaz erővel kell megteremtenie, azaz ki kell kényszerítenie, mert számára ez lehetséges. A béke megteremtéséhez tehát nem kell mást tennie, mint érvényesítenie kell a saját akaratát. Csakhogy...

A családban és minden más szeretetközösségben is a „kikényszerítés” nem békét, hanem háborúságot, a közösség megszűnését szokta eredményezni. Miért? Mert a szeretetközösség lényege az, hogy benne az erős és a gyenge egyenrangú és egyenjogú. Hogy lehetséges ez? Úgy, hogy az erős nem él vissza az erejével, és a gyenge nem él vissza a gyengeségével.

Tudjuk, hogy mi az, ha az erős visszaél az erejével: az az erőszak. De mit értünk azon, hogy a gyenge visszaél a gyengeségével? Nem fából vaskarika ez? Nem. Az is erőszak. A gyenge erőszakja többnyire a zsarolás. — Azért küldesz el engem az iskolába, mert nem szeretsz — mondja a nagyobb testvér, látva, hogy a kicsi otthon marad, szunyókál vagy játszogat anyu védőszárnyai alatt. Pontosan tudja a nagyobb gyermek, hogy miért is kell neki iskolába mennie, és addig, amíg nem volt kistestvére, el is ment vígan. Na, de megváltozott a helyzet: anyunak és apunak új játékszere van, és ezt amúgy is nehéz elviselni. Innentől kezdve, minden, ami eddig természetes volt — például hogy eljárók az iskolába — már nem az, hanem fegyver a szülők kizárólagos szeretetéért folytatott harcban. — Ha nem kapok én is valami extra kedvezményt, akkor ezzel fogom kínozni őket — nem mondja ugyan, de valamiképp így érzi méltányosnak, így gondolja a nagyobb gyerek.

És ami a legfurcsább, a szülők érzik, hogy van a veszteségérzetében valami — a szülői szeretet, ami eddig kizárólagosan felé irányult, most kétfelé, vagy még többfelé oszlik —, és ezért büntudatot éreznek (pedig akkor kellene, ha ez nem így lenne). És máris vége van a családi békének.

Mit tehet az erősebb fél, ha a gyenge például így tiltakozik a maga helyzetének még további meggyengülése ellen, és persze semmiképp sem akar erőszakhoz nyúlni az észre térítésére? A gyengével az erős mindenképp tapintatos kell, hogy legyen, nem dörgölheti állandóan az orra alá, hogy ő a gyengébb, tehát maradjon veszteg. Legalábbis egy családban semmiképpen. De egyébként sem illő, sőt nem is célravezető. Valami olyan megoldás sokkal hatékonyabb, hogy az erős megpróbál minél több figyelmet áldozni a gyengének, a szülő a sérelmet reklamáló gyermeknek, és ezzel mintegy tudatosan és nyilvánvalóan többet adni neki is a megszokottnál.

A „jó szülők” ezért is holt fáradtak, amikor a második vagy többedik gyermeküket szoktatják be a családba, vagyis a családot megpróbálják hozzászoktatni az új — leggyengébb — jövevényhez, mert miközben egy új, gondozásra nagyon is rászoruló tagja lett a családnak, minden korábbiánál több figyelmet igyekeznek fordítani az idősebb gyermekekre vagy gyermekekre is. Ezzel mintegy gyengébbé teszik magukat, és ezzel legtöbbször sikerül is közelebb kerülniük a családi békéhez.

Az erős fél külön erőfeszítései legtöbbször eredményesek: hogy eddigi példánkánál maradjunk, az idősebb gyermek/ek látva a szülő leterheltségét, amely például a vele való többletfoglalkozás, a neki jutott többletfigyelem, szeretet következménye is — azonosul vele, ő is megpróbál erőfeszítéseket tenni azért, hogy a szülő dolgaiból részt vállaljon. Tehát nem a kisebb gyermek kiváltságaiból kér részt, hanem — azért, hogy ő is részesüljön a szülői többlet szeretetből, ami íme, a kicsinek kijut — a szülő szerepével próbál azonosulni, abból veszi át a képességei és kedve szerinti részt.

Tapasztalatom szerint a családi béke alapfeltétele: egymás terheinek méltánylása és a terhek közös hordozása. Legyen a gyengébb fél idős nagyszülő vagy óvodás-, iskoláskorú gyermek/ek, esetleg huzamosan betegeskedő, fogyatékkal élő családtag, mindig az erősebb félnek kell adnia a maga erejéből, hogy ezzel — valójában is, és átvitt értelemben is — közelebb kerüljön a gyengébbhez, ezáltal a belső egyensúlyhoz, azaz a békességhez.

NAC SINÁK GERGELY
ANDRÁS

Az Ő békéje

Ortodox pap, teológus

Ha nem számítjuk a szertartás kezdetét jelző mondatot, a lassan hömpölygő ortodox liturgia legelső szava mindjárt a „béke”. A diakónus kiáll az ikonosztáz középső kapuja, a Királyi Kapu elé, öltözékén mécsesek és gyertyák fénye vibrál, fölemeli az angyalszárnyat jelképező *oráriumot*, és dallamos hangon hozzákezd a hosszú könyörgés-füzérhez, melynek első mondata így hangzik: „Békességben könyörögjünk az Úrhoz!” A hangmagasság, szavainak ritmusa nemritkán az egész további liturgia tónusát meghatározza. Ugyanez igaz a békesség, az *eiréné* szavára: ez az a szó, amely az egész szertartás alaphangját megadja. Ettől kezdve a liturgia hangsúlyos pontjain ez a szó minduntalan visszatér, mint amikor egy zenei kompozícióban időről-időre megjelenik az alap-téma: ugyanígy a pap is megjelenik a nyitott Királyi Kapuban, mely az ég és föld közötti átjárás helye, és a templomban lévők felé fordulva áldást mond: „Békesség mindnyájatoknak!” — hogy aztán újabb himnuszokkal, újabb imákkal és újabb esedezésekkel folytatódjon a szertartás, csaknem végeláthatatlanul.

S hogy miféle békéről van szó, az mindjárt a második mondatból kiviláglik: „A fentről való békességért, és lelkünk megváltásáért könyörögjünk az Úrhoz!” Ez tehát nem a föld békéje, amely nem lehet más, mint két háború közti fegyvernyugvás, mint két orkán között az átmeneti csend; a világ békéje arról ismerszik meg, hogy törekeny, viszonylagos, ingatag — minden pillanatban kész arra, hogy semmivé legyen. El is magyarázta tanítványainak az Úr, hogy semmiképp se legyen félreértés: „Az én békémet adom nektek... Nem úgy, ahogy a világ adja” (Jn 14,27). Mert a világ ezt is csak úgy adja, mint minden

mást, fösvény módjára: amint megadta, rögtön vissza is veszi, vagy ha nem is rögvest, de úgy, hogy cserébe másvalamit — szabadságot, nyugodt lelkiismeretet, egyetértést — mindenképpen elvesz. A földi béke mindig a kevesek békéje, és a sokak tűrésén múlik, éppúgy, ahogy a földi szabadság is csak kevesek kiváltsága, és sokak rabsága az ára. Viszont a világ, minthogy másféle békét nem ismer, kénytelen ezt abszolutizálni és piedesztálra emelni: ezt az egyetértést, amely nem egyéb, mint leplezett viszály. Ám amiről itt szó volna, az másféle, „fenti” béke. Fentről, és nem „ebből a világból” való. Valójában semmilyen ajándék, amit az Úr hozott magával onnan „fentről”, ahonnan „leereszkedett” — ez a szóhasználat az egyházatyák vissza-visszatérő kedvelt fordulata —, nem e világból való, és éppen ezért a világ el sem képes venni azokat. Nem képes megragadni, mert nem az ő anyagából van, nem az ő szövetéből készült, nem az ő feltételein nyugszik. És mert nem képes megragadni és kisajátítani, azért irigységében kész arra is, hogy eltörölje a föld színéről. Ha az „evilág” őrjöngő tömegként és fenevadként mutatkozik meg, akkor a béke a mártírok áldozatának békéje; ha harag és keserűség képét ölti magára, akkor övé a nevetés derűje; ha pedig a halál és romlás alakját viseli, abban a feltámadást látni meg. Nem lehet kijátszani, sem megtörni — mert fentről való, tehát valóságos béke. Aki ebben él, nem fél, hogy elveszíti azt, mert hiszen ami fönről való, az örök: nem birtokolható, s így el sem veszíthető. Ezért áll ki a diakónus szolgáló angyalként mindjárt a liturgia legelején, és ezért kiáltja bele a templomtér félhomályába: „Békességben könnyörögjünk...” — mert ebben a fenti és örök atmoszférában találja csak meg a helyét a liturgia minden további mondata, és ha nem ebből szólnak az imák, esdeklések és himnuszok, akkor — a világ hideg és számitó észjárásával, kívülről hallva és mérlegelve — mind-mind, az utolsó szóig kegyes és kenetteljes sületlenség.

A liturgia ugyanis ortodox felfogás szerint nem ér véget a templom küszöbénél, mint ahogy nem ér véget másfél-két óra elteltével sem. Kezdetét nem a diakónus felkiáltása jelenti, és a pap végső áldásával sem zárul le. A régi szerzők úgy látták, a liturgia olyasvalami, ami szüntelenül zajlik, áramlik a világban, annak látható és szemmel nem szemlélhető tartományaiban egyaránt — az idők kezdetétől kezdve, és túl az idők végén is. A templomi szertartás, amelyet hallunk és látunk, a diakónus ruhájával, az oltár aranyával, a maga másfél órájával ennek a liturgiának csupán töredéke; olyasformán, ahogy az emberi fül számára hallható hangok is csak egy szűk tartományát jelentik a zajvilág parttalan áradásának. A liturgia legkevesebb három helyen zajlik egyszerre: a földön, az égben — ahol az angyali rendek szolgálnak a mennyei trón körül —, és a lélekben, ahol a szív úgy áll az értelem szellemi oltáránál, akár a pap a földi szentélyben. Gyakran úgy mondják, hogy a tökéletesebb, mennyei istentiszteletnek ez itt csak árnyéka a földön, suta, testi ábrázolása; de ezt talán csak mi érezzük így, akik jobbára csak sejtjük, de a maga teljességében nem éljük meg a liturgia valóságos kiterjedését. Ezzel szemben a valóság az — mondják a régi atyák

—, hogy a dolog épp fordítva áll, s az angyali rendek ámulva sereglik körül a földi oltárt, s láthatatlanul akörül szolgálnak, mert a testet öltés és áldozat misztériuma idelent teljesedik be, a földön — a mennyei himnuszok is ehhez csatlakoznak. Nem többféle szertartás zajlik tehát, csupán egyetlenegy, a világ minden regiszterében, s ennek szíve az oltár; és az oltár az egész mindenség. És ennek a mindent-átfogó, kozmikus liturgiának a fundamentuma szintén a béke: az elemek harmóniája, a csillagpályák összhangja, az erők és kölcsönhatások szövődése. Ebből a békéből beszél az Úr is, és ezt a békét árasztja ki a tanítványokra, amikor a Lelket megkapják, és megrészegülnek attól. De nem úgy, ahogy a világi dolgoktól — hatalomtól, szerelemtől, bo-roktól — részegül meg az ember, szem elől tévesztve a másikat és önmagát; mindez ugyan nem lebecsülendő, de törékeny, viszonylagos mámor, és sajnos ideig-óráig tart. De abban a mámorban, ami a hatalmas józanság másik arca, az ember végre megtalálja azt, akit keres.

A béke mint kiengesztelődés

PATSCH FERENC

Politika, spiritualitás, és egy lelkeségtől ihletett keresztény élet perspektívája

Jezsuita szerzetes,
teológus

„Nyilvánvaló (...), hogy minden erőnket megfeszítve elő kell készítenünk azt az időt, amikor a nemzetek egyetértésével száműzhető lesz minden háború. Ez persze azt követeli, hogy egy olyan és mindenki által elismert egyetemes hatalom létesüljön, amely kellő eréllyel képes megvalósítani az összes népekre vonatkozólag mind a biztonságot, mind pedig a jogok tiszteletben tartását” — ugyan ki hinné, hogy ezek az ugyancsak időszerű szavak egy 51 esztendővel ezelőtt közzétett hivatalos egyházi dokumentumból, a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű lelkipásztori konstitúciójából származnak (nr. 82)? A zsinatra összegyűlt püspökök közössége eszerint időszerűnek látta, hogy felszólaljon egy — ma úgy mondanánk — „világkormány” létrehozása mellett, annak érdekében, hogy a föld minden lakója számára biztosítsa a békét.

Bár a jelent rendszerint hajlamosak vagyunk túl negatívan megítélni, érdemes utalni azokra az óriási előrelépésekre, amelyeket az elmúlt több mint fél évszázad során ezen a téren sikerült megvalósítani. Európa földjén jó hetven esztendeje nem dúlt jelentősebb háború (s a két rettentő világégést megélt 20. századot így joggal tarthatjuk számon „rövid századként”, amely bizonyos szempontból már 1945-ben véget ért). A II. világháborút követően a németek és a franciák általában a zsigerekig

hatóan gyűlölték egymást, ám egy tudatos és következetes politika révén — például a két ország fiataljai számára szervezett közös programok (alkalmasint nyári táboroztatások) anyagi támogatásával — a két nép fokozatosan kibékült egymással. A fiatalabb generáció már alig tudja elképzelni a korábbi állapotokat, és természetesnek veszi a békét. Paradox helyzet, hogy az egyesült Európát mégis az idősebbek támadják hevesebben. Pedig történelmileg kell gondolkozni. A porosz–osztérák–olasz háború alig 150 éve, 1866-ban ért véget. Akkoriban — úgy tűnik — még lelkiismeret-furdalás nélkül lehetett tízezerrel vágóhídra küldeni a katonamundérba bújtatott európai fiatalokat, a modern haditechnika legújabb vívmányai, a hátultöltős ismétlőpuskák csöve elé. Ma hál’ Istennek teljességgel elképzelhetetlen, hogy olyan európai nagyhatalmak, mint Ausztria, Németország vagy Olaszország hadat viseljenek egymás ellen.

Csakhogy nagyon messze vagyunk még attól, hogy az egész világon ugyanilyen vívmányokról lehessen beszélni. „Amilyen mértékben bűnösök az emberek, olyan mértékben fenyeget a háború réme, és ez így is marad Krisztus eljöveteléig” (GS nr. 78) — a zsinati atyák okfeltáró kijelentése pontos teológiai diagnózis. Legfeljebb a színek változnak: posztmodern (poszt-indusztrialista, poszt-gyarmati, poszt-európaközpontú stb.) világunk, úgy tűnik, a Moszkva és Washington között dúló hidegháború befejeződésével immár végérvényesen túllépett az eddigi évezredes modellen: a kétpólusú világrend paradigmáján, és mostantól több hatalmi pórus (Észak-Amerika, Európa, Kína, India, Brazília, az arab világ stb.) köré szerveződik. A globalizáció rohamléptekkel halad előre, az egymással versengő nagyhatalmak azonban változatlanul hajlamosak gátlástalanul érvényre juttatni érdekeiket, hogy hideg gazdasági megfontolásból szemrebbenés nélkül áldozzanak fel embermilliókat. Szinte feltűnés nélkül. Hiszen az ötödik éve megszakítás nélkül tartó szíriai polgárháború is — mely az ENSZ különleges megbízottjának jelentése szerint eddig hozzávetőlegesen 400.000 emberéletet követelt — csak azért került az európai ember (és a napi politika) látóterébe, mert a feltartóztathatatlan menekülthullám a mi kontinensünkre is átcsapott. A mai helyzetben egyre nyilvánvalóbb, hogy a világ legégetőbb problémái (a migráció, a nemzetközi bűnözés, a környezetszennyezés, a klímaváltozás, a civilizációk összecsapása, valamint a vallási fanatizmus/terrorizmus terjedése stb.) nem oldhatók meg a vesztfáliai békekötéssel 1870-ben létrejött, területi alapon szerveződő szuverén nemzetállamok modellje szerint és azok politikai mátrixán belül. Útban vagyunk egy planetáris világcivilizáció felé, ahol a béke is „*globális*” feladattá lesz: egyszerűen szükséges, hogy helyi (lokális) szinten tegyünk érte, ugyanakkor folyamatosan szem előtt tartsuk azt is, hogy minden döntésünk és cselekedetünk egy tágabb (globális) összefüggésbe illeszkedik, és azon belül fejt ki hatását.

A béke megteremtése és fenntartása tehát megmaradt társadalmi (nemzetközi, politikai) ügynek, ám — a demokratikus civil társadalmakban ez már csak így van — egyúttal egyéni (személyes, spirituá-

lis) kihívást is jelent. Ezt a spirituális szempontot eddig kevésbé hangsúlyoztuk. Pedig nyilvánvaló: csak azt adhatjuk tovább, amit bennünk megvan — s ez a békére is igaz. Csakhogy a bűntől sebzett emberi szív ingatag, az akarat pedig rosszra hajló és megváltásra szorul. Elengethetetlen tehát, hogy tegyünk a gyógyulásáért. A megváltás befogadása, a kegyelem érintése pedig leginkább az imában, a Jézus Krisztussal való bensőséges egyesülés útján történhet. Az ima a keresztény lét éltető forrása, feneketlen kútja. A II. Vatikáni zsinat még nem sokat beszélt a spiritualitásról. Hiába is keresnénk erről külön dokumentumot. Ha vannak is elszórt utalások (*LG, DH, GS, SC, PO, UR, NAe* stb.), az ima és a lelkiesség témája általában véve alulexponált maradt. Talán érthető is ez, hiszen a hatvanas évek gazdasági fellendülése, az optimizmus, valamint a felvilágosodástól örökölt haladáshit még elhomályosították a mára oly nyilvánvaló összefüggést: a világ megváltoztatására csakis az egyén megtérése révén lehetséges.

Ma egyre világosabban látszik, hogy a világbéke megteremtése is elsősorban spirituális kérdés. Természetesen szükség van a közhatalom gyakorlóinak éberségére, és a vezetők igyekezetére, hogy nemzetközi méretekben is megszűnjön a társadalmi igazságtalanság, ami a háborúk fő kiváltó oka. Ám illúzió volna azt várni, hogy csupán a politika eszközeivel megteremthető a földi paradicsom. A keresztények minden korban tudták: Isten országa nem evilági projekt. Talán ezért van, hogy a béke leghatékonyabb előmozdítói — most is, mint mindig — a szentek. Ők azok, akik egyszerű és hétköznapi módon, névtelenül is élik a *mindennapok* misztikáját, Krisztus követését, az utcán, az iskolában, a munkahelyen — a politikában is. Kiengesztelődött szívükből jóság és megbocsátás, szeretet és önzetlenség árad, nemre, korra, nemzetiségre való tekintet nélkül. Valahogy úgy, ahogy Kalkuttai Szent Teréz anya sem nézte a hozzá forduló bűnszínét, nem kérte a keresztlevelét. Kiengesztelődött szívvel Isten békéjét sugározta. A béke megszületése ma azon áll vagy bukik, hogy *egyes emberként és keresztényként* állhatatosan törekszünk-e Istennel, másokkal és önmagunkkal is megbékélni.

„Ő a mi Békénk” (Ef 2,14)

SZABÓ FERENC

Jezsuita szerzetes,
teológus

¹Vö. Szabó Ferenc SJ:
„Krisztus fénye”.
Bevezetés Henri de

A Vigilia karácsonyi körkérdése a békéről számos szempontból elemezhető. Nekem rögtön Gaston Fessard SJ (1897–1978), Henri de Lubac és Teilhard de Chardin rendtársa és barátja 1936-ban megjelent *Pax Nostra* című híres művének gondolatai jutottak eszembe.¹ A jezsuita két háború közötti teológiai „lelkiismeret-vizsgálata” mai is időszzerű. A történelem értelmét, a „társadalom misztériumát” ku-

Lubac SJ művébe.
JTMR, Budapest, 2014,
415–430: Függelék
Gaston Fessard-ról.

tatva az aktuális helyzetet a páli krisztológia (Gal 3,27–29 és Ef 2,12–17) „rácsán” keresztül értelmezte, felhasználva Hegel és Szent Ignác lelkigyakorlatainak dialektikáját. Kidolgozta a keresztény emberek számára a helyes ítélet és magatartás alapelveit.

A történelem filozófiájának és teológiájának kidolgozásában Fessard a legfontosabbnak tartja az emberi *személy szabadságát*, amely itt és most dönt az isteni kegyelem erejében (itt Kierkegaard és Szent Ignác a mesterei). A szabadság mindig különleges helyzetekben választ-dönt, és ez a döntés feltételezi a körülmények elemzését.

Vajon a történelemnek van-e értelme, és az embernek hatalma, hogy azt irányítsa, átalakítsa? Milyen tényezők meghatározók az ember és társadalma-kultúrája genezisében, és a szabad ember mennyiben képes — a természetfölötti segítséggel (kegyelemmel) — megvalósítani az „új embert” (Ef 4,24, Kol 3,10), építeni Krisztus testét? Szent Pál arról beszélt, hogy „Isten fiai vagyunk mindnyájan a Krisztus Jézusba vetett hit által. Hiszen mindnyájan, akik megkeresztelkedtek Krisztusban, Krisztust öltötték magukra. Nincs többé zsidó vagy görög, rab-szolga vagy szabad, férfi vagy nő, mert ti mindnyájan egy vagytok Krisztus Jézusban” (Gal 3,26–28). *Egyedül Krisztus a mi békénk*, mert ő tudja ledönteni a válaszfalakat az egyének, nemzetek, ellenséges csoportok, osztályok között, mert Keresztjével kiengesztelődést szerzett.

Az ember természetes, kulturális és vallási genezisében a következő három „történeti kategória” interferál (átfed egymást): *Férfi–Nő, Úr–Szolga, Zsidó–Pogány*. E kategóriákat szigorú „dialektika” szerint világitja meg, illetve velük az ember és a természet, az emberek egymás közötti és Istenhez való viszonyát értelmezi. Az értelmezési „rács” segítségével aztán bírálja a kommunizmus–nácizmus–liberalizmus áramlatait is.

A történelmi helyzetet elemezve Fessard már a két világháború között rámutatott arra, hogy nem elégséges az úr–szolga dialektika kizárólagos alkalmazása. Egyrészt a nácizmus az úr–nép ideológiájával a politikai, a nemzeti és a faji tényező abszolút primátusát állította, egyedül az egyetemes és örök uralmat tartva szem előtt; másrészt a marxizmus, a szolgák osztályának messianizmusát hirdetve, a munkásosztállyal azonosítva az emberiséget, a gazdasági életnek adta a primátust, és célnak az ember és a természet egységét, „kiengesztelődését” tekintette. Bár az is igaz, hogy a férfi–nő dialektikája azért még fellelhető az ellentétes irányzatok mélyén (I, 172–173).

Az ellentétek csak a természetfeletti síkon oldódhatnak fel, ahol a férfi–nő dialektika teljesebben érvényesül: Isten és az emberiség viszonyában éppen a szeretet a döntő, ami a férfi–nő dialektika csomópontját alkotja. Az Atyaistennek valamennyien gyermekei vagyunk a Fiúban, Jézus Krisztusban, és ezért testvérek, ha hiszünk és befogadjuk az Anyaszentegyház által közvetített kegyelmet itt és most, szabadon igent mondva a Szeretet-Istennek.

Fessard — Szent Pált követve — beszél a megtért zsidókról és a megtért pogányokról, akik Krisztusban egyek lehetnek. Majd leírja az át-

menetet a judaizmustól a racionalizmushoz és a liberalizmushoz. (A Krisztust elvető judaizmust jelöli a racionalizmus kifejezéssel, és pedig abban az értelemben, hogy az emberi ész elég önmagának, mindent megítél, de őt senki sem ítélni meg.) A liberalizmus gyümölcse lesz az ember és a világ halálos történelmi megosztottsága. Fessard megmagyarázza: ha az egoizmus irányítja az egyének és közösségek életét, akkor a szabadságot és megváltást ígérő ideológiák illuzórikusak.

Ez világossá vált a nácizmus bukása, majd a kommunizmus összeomlása után. Ha az egyének, családok, nemzetek életét nem a szeretet és a szolidaritás, hanem az önzés, a pénz-, hatalom- és élvezetvágy irányítja, a megosztottság tovább tart (pártok versengése), a nacionalizmus feléled; ha nem létezik vagy tehetetlen a nemzetközi tekintély, az igazságosság, a jogok tisztelete és a béke megvalósulása lehetetlen.

Fessard prófétai elemzése ma is időszerű. A pogány nácizmus és az ateista kommunizmus csődöt mondott, de ma az Isten nélküli vagy Istent tagadó szekularizmus úgy rendezi be a társadalmat, „mint ha Isten nem létezne”, a termelő-fogyasztó társadalom emberei egydimenzióssá, „embertelenné” válhatnak. A szekularizmust megkülönböztetjük a helyes értelemben vett szekularizációról, a teremtett világ, az evilági valóságok helyes autonómiájáról van szó, amint ezt világosan tanítja a II. Vatikáni zsinat (*Gaudium et spes* 36).

A pápák — VI. Pál és XVI. Benedek — Henri de Lubac elemzéseire hivatkoztak, aki az ateista humanizmus drámájáról írva megállapította: „Az a humanizmus, amely kirekeszti Istent, embertelen humanizmus. Csak az Abszolútum felé nyitott humanizmus vezethet minket a társadalmi és polgári életformák támogatásában és megvalósításában a struktúrák, az intézmények, a kultúra és az ethosz területén.”²

²VI. Pál: *Populorum progressio*, idézi XVI. Benedek: *Caritas in veritate*, 78. Vö. Szabó Ferenc SJ: *A Vatikán keleti politikája. Az Ostpolitik színe és visszája*. Jezsuita Kiadó, Budapest, 2015, 39.

Sálóm áléchem! Pax tibi! Szálem álejkum!

SZÉCSI JÓZSEF

Vallásfilozófus

Egyik izraeli utamon, Tibériásban egy ferences templomban voltam vasárnap szentmisén. A prédikáló szerzetes arról beszélt, hogy itt mindenki békéről beszél, éjjel nappal azt halljuk, hogy sálóm, de nincsen sálóm sehol. — A Kótelnél, a Siratófalnál Jeruzsálemben egy öreg zsidó bácsi, Mojsze Fischbaum imádkozik hosszú évek óta. Híre eljutott a CNN televízióhoz is, és kiküldtek hozzá egy riporternőt, aki megvárta, amíg a bácsi befejezi az imáját, és megkérdezte, hogy mióta imádkozik itt? — 68 éve! — És mi az, amiért imádkozik nap mint nap? — Azért, hogy zsidók, keresztények és muszlimok békében, szeretetben éljenek, ne gyűlöletben és háborúskodásban! — És mit érez a szívében és a lelkében, amikor imádkozik? — Mintha a Falnak beszélnék...

Tegyük föl a kényelmetlen kérdést! Az ábrahámiai vallások, a zsidó, a keresztény és az iszlám a béke vallásai? Vagy van bennük egy erőszakos hozzáállás, hogy csak az enyém az igaz és mindenkinek ezt kellene vallania? A zsidóság a hellenisztikus korban misszionáló vallás volt, ez azonban a kereszténység uralomra jutásával megszűnt. A kereszténység — mai szóval — globális vallás, mindenkit meg akar téríteni, az egész Földgolyót. Kétezer éves története során egy-egy kivétellel egészen napjainkig úgy adta át és próbálta átadni meggyőződését, hogy az illető nép, népcsoport kultúrájának helyébe tette a zsidó-görög teológiát, kultúrát, illetve adott politikai, gazdasági berendezkedését. Ennek természetesen voltak variánsai. Az iszlám szintén globális térítő vallás. Muszlimnak születünk, csak eltérítettek onnét bennünket, és a feladatunk az, hogy újra muszlimok legyünk, annak kultúrájával, vallásával, életformájával.

Nos, a keresztény térítés finomodott, ma már a nagy keresztény egyházak evangelizációról beszélnek, városmisszióról, csak a kis létszámú protestáns egyházak folytatnak intenzív térítő tevékenységet, missziót. A zsidóság kellő előkészület után — háromszori elküldést követően — befogadja a prozelitákat, az iszlám világa pedig óriási kiterjedése miatt ebben a kérdésben nehezen meghatározható, de egyáltalán nem inaktív.

Az egyik alapvető probléma az, hogy az egyik vallás úgy néz a másikra, mint egy homogén egészre, holott mindegyik nem azonos módon, de a létezés törvénye szerint sok ágra bomlik. Nem az a probléma, hogy az egyes vallásrendszereken belül sokfajta irány van, hanem az, hogy nincsenek egyetértésben egymással, vagyis nem ülnek le, nem beszélgetnek egymással, nincsenek közösségben egymással.

Az ember társas lény, ilyennek alkotta meg Isten. Társas mivoltában mindig hordoz vallási és társadalmi, vagyis politikai elemet. Nem az a probléma, hogy politizálunk, egy vallás, vagy egy vallási vezető politizál-e, hanem az, hogy hogyan és mit. Olyan ez, mint a sütés-főzés: vagy eltaláljuk az arányokat a főzendőben, vagy nem.

Van egy csúnya szavunk, a fundamentalizmus. Eredete protestáns, de jelen világunkban, így hazánkban is vannak katolikus papok, akik finoman szólva konzervatívok. Zsidó részen az ultraortodoxoknak jár ki ez a megjelölés. Iszlám részen napjainkban azt értjük fundamentalizmuson, hogy vissza kell térni az iszlám kezdeti századainak világához, és aszerint kell élni.

Van egy kis probléma. A Biblia, értjük ezalatt az Ó- és Újszövetséget, nem úgy „alakult ki”, hogy bemegyünk a sarki könyvesboltba és veszünk egy Bibliát, hanem lassan, sok éven át formálódott, egyik irat így, a másik úgy. Mi ilyennek tartjuk a Korán szövegét is. Könyvvalások vagyunk. A keletkezés után, mivel teltek az évek, új problémák jöttek, ezt rögzítette a Szenthagyomány, a Talmud, a Patrisztika, a Szunna. Aztán megint jöttek évek, és most is jönnek. Nem lehet „leragadni” a Szent Iratok társadalmi, politikai, teológiai világánál, bár a hitelvi képződményeket, a morális követelményeket nem lehet hatályon kívül helyezni, hanem összhangba kell hozni a mai világgal. Az

a nehézség, hogy a kereszténység mai formájában most kezdi valahogy összeszedni magát, és megtagadni, felszámolni az egymás elleni történelmi bűnöket.

Az iszlám, ahogy helyesen mondják és mondjuk, nem azonos a terrorizmussal, sőt! Az Iszlám Állam meg kívánja szüntetni a világban a nemzetállamokat, felszámolni a „kereszteseket”. Akik eltávolították Szaddam Husszeint tömegpusztító fegyverekkel vádolva, azoknak semmi baja nem lett. Ettől kezdve mi a hitele a neoprotestáns hátterű amerikai, a világot helyes mederbe kormányzó „keresztény” világnak? Európa migránsokról beszél, a muszlimok menekültekről. Nincs átjárhatóság a nézetek között.

Évtizedek óta kifejlődött az új típusú antiszemitizmus, az Izrael-ellenesség. A katolikus egyház egy éve eljutott oda, hogy leírta hivatalos iránymutatásában, hogy többé nem gyakorol intézményes missziót a zsidóság felé, de az egyén számára ez továbbra is kötelesség, amennyiben persze az egyén megvalósítja azt, amit hirdet. A zsidók pedig, ha nem tudják elfogadni Jézust messiásuknak, akkor is üdvözülhetnek. Az iszlám számára a könyv vallásai, így kiemelten a zsidók és a keresztények, kiemelt státuszban vannak, de akik nem hisznek Istenben, azok számukra pont úgy elfogadhatatlanok, mint a kis létszámú protestáns egyházak számára az az egyén, aki formálisan nem hisz Jézus Krisztusban, tudniillik az nem üdvözül.

A tengernyi probléma közül csak néhányra utaltunk. Ha egy konyhában nem mosogatunk egy hónapig, akkor be se tudunk menni, elvesztette funkcióját. Ilyenek sajnós az ábrahámi vallásoknak azon ágai, amelyek nem rendezik el történelmi, teológiai, vagy napi politika problémáikat egymással. Legalább két dolog kell egy normális kapcsolathoz: egymás tényleges ismerete és emberi kapcsolat a felek között. Persze, ha fogalmunk sincs a másikról, akkor nehéz sálómról, paxról vagy szálemről beszélni. Nem árt egy kicsit tudakozódni a másikról, pontosítani ismereteinket.

„Keresd a békét, és járj a nyomában!”

SZŐKE PÉTER

A Sant'Egidio közösség magyarországi vezetője

A békesség lényegéről gondolkodva számomra kiindulási pontot jelent Assisi szelleme. Szent II. János Pál pápa harminc évvel ezelőtt, 1986. október 27-én Assisi városába hívta a nagy keresztény egyházak és a világvallások vezetőit, hogy együtt imádkozzanak a békéért. A lengyel pápát nyugtalanította a hidegháború, de talán az is irritálta, hogy a béke zászlaját főként a kommunisták lengetik. Pedig a huszadik századi pápák az egyházat a béke ügye mellé horgonyozták le. XV. Benedek pápa kétségbeesetten próbálta megállítani az általa „értelmetlen vérontásnak”

nevezett első világháborút. XII. Piusz a második világégés kitörése előtt így nyilatkozott híres rádióbeszédében: „Semmi sem vész el a békével, de minden elveszhet a háborúban”. Szent XXIII. János pápa a *Pacem in terris* kezdetű enciklikáját teljes egészében a békének szentelte, miközben a hidegháború mélypontján, a kubai rakétaválság idején a világ a nukleáris kataklizma szakadéka szélére került. Boldog VI. Pál pápa szerint a béke másik neve a haladás, amint kifejtette a *Popolorum progressio* kezdetű, a hatvanas évek másik nagyhatású, globális víziójú enciklikájában. Szent II. János Pál pápa pedig megsejtette, hogy a béke ügye a harmadik évezredben a vallások, a hívő emberek egymáshoz való viszonyán múlik majd. Mindezt akkor, amikor a szekularizáció addig töretlen diadalútján már megjelentek az első akadályok, mint például Khomeini ajatollah iszlám forradalma Iránban. II. János Pál szavai szerint a béke nyitott műhely, amely kézművesekre vár; ott nem csak diplomaták, politikusok, stratégák dolgozhatnak. Különösen a fiatalokra bízta a béke nagy ügyét, és azt mondta, Assisi szellemét továbbvinni, terjeszteni kell. A Sant’Egidio közösség azóta is szervez egyre növekvő létszámú találkozókát és imádságokat Assisi szellemében. Az idén szeptemberben ismét visszatértünk Szent Ferenc városába. A kerek évforduló tiszteletére Ferenc pápa is részt vett a találkozón.

A béke kapcsán óhatatlanul meg kell neveznünk a béke ellentétét. Ferenc pápa többször beszélt arról, hogy a harmadik világháború már folyik, „darabokban”, „fejezetekben”. A béke ellentéte a háború? Talvaly, a tiranai találkozón Anasztasziosz tiranai görög ortodox metropolita mondott valami nagyon fontosat: a béke ellentéte nem a háború, hanem az egocentrizmus, amely lehet egyéni, kollektív, etnikai, faji. Az egocentrizmus öli meg a békét. Ennek ellenszere az altruizmus, a határokat — beleértve az országhatárokat — nem ismerő szeretet. Ferenc pápa pedig Assisiben a közöny vírusáról beszélt, amely a valóság szívét támadja, és amely végül a közöny pogányságához vezet. A pap és a levita bizonyára vallásos emberek, erős identitástudattal. A jerikói úton evangéliumi emberré mégis az eretnek samaritanus válik, amikor irgalmasságot cselekszik a bajban lévő emberrel.

Ez átvezet ahhoz a kérdéshez, milyen személyes élményeim vannak a békéről. A 34. zsoltár kéri: „Fordulj el a rossztól és tégy jót”, majd hozzáteszi: „keresd a békét és azt kövesd!” Valahányszor sikerül kilépnem énközpontúságomból, amikor nem elégszem meg azzal, hogy nem teszek semmi rosszat, hanem irgalmasságot tudok gyakorolni, mint a samaritanus, valaki iránt, aki nem olyan, mint én: legyen az hajléktalan, egy magányos idős, vagy egy menekült — ilyenkor megérezem a békét, amelyről Jézus beszél. Az irgalmasság orvosság arra a közönyre, amely az én szívemet is megsebezte. Egyedül nem könnyű reménytelen helyzetekkel szembenézni. De a közösséggel lehetséges. Ha ez így van, akkor talán az is igaz, hogy személyes békénkre nem annyira külső események, mint inkább belső bukásaink jelentenek veszélyt. Amikor hűtlen és fukar voltam, akkor az egocentrizmus és a közöny változatait valószínűleg meg. Amikor például megfélemeztem egy szegény barátomnak tett ígéretéről. Ha mégis van külső esemény,

amely személyes békémet elrabolja, akkor az a háború, a terrorizmus, a népek közötti széthúzás. Milyen világot hagyunk gyermekeinknek? Nekem is van két kisgyermekem. Arra tanítom őket, hogy álljanak meg a koldus mellett, legyenek ők is irgalmas szívűek. A feleségem gyakran elviszi őket az öregek otthonába, amelyet a közösséggel látogat. A közösségben felnövő gyerekek nem viszolyognak a törékeny, megsebzett életektől, megtört testű emberektől, mint amilyen egy ágyhoz kötött idős, vagy egy utcán fekvő hajléktalan. A náluk tanult szeretetet kamatoztatják a saját családjukban is: a nagyszülőkkel, később talán a szüleikkel, amikor mi leszünk idősek. A szűkebb és a tágabb környezet békéje elválaszthatatlan. Egy barátnőm mondta nemrég, hogy fontos, milyenek a politikai vezetőink, de a mi igazi vezetőink a fiatalok, egy egész nemzedék, akik utánunk jönnek. Amilyenek ők lesznek, olyan lesz Magyarország, Európa, a világ. A következő nemzedéket kellene ráébreszteni a béke, a szolidaritás, az irgalmasság ízére. Ezért igyekszünk fiatalokat megszólítani, és segíteni nekik, hogy találkozzanak az Evangéliummal, és a szegényekben Jézussal. A fiatalokban megvan a nyitottság erre.

Jézus szava: „Békességet hagyok rátok, az én békémet adom nektek”, elsősorban a keresztényeket kötelezi. A keresztények — mint mindenki más — napjainkban talán túlságosan belebonyolódtak identitásuk keresésébe. De identitásukat nem kereshetik valamilyen etnikumhoz, vagy valamilyen idealizált „keresztény kultúrához” tartozásban. Nem kereshetik intézmények, hagyományok és rítusok falai, vagy esetleg országhatárokon emelt kerítések mögött, ezek védelmében. Az evangéliumi identitás az exodus a hívó ember és az egyház számára — amint Ferenc pápa ír erről az *Evangélii gaudiumban*. Kopernikuszi fordulat kell: kilépni az énközpontú világképből. A középpontban ne én, ne saját közösségem, kultúráim, hagyományom álljon, hanem Krisztus. Ennek a lelki forradalomnak az útja minden ország és nemzet polgárai előtt nyitva áll, ha megnyitja szívét a másik ember, nép, mindazok előtt, akik éheznek, szomjaznak, ruhátlanok, idegenek, betegek és rabságban sínylődők. Hiszen bennük Krisztus van jelen.

„...minden értelmet felül halad”

TÓTH SÁRA

Irodalomtudós

Napokig tanácstalanul vívódtam, és bizony úgy éreztem, ennél nehezebb körkérdést ki sem találhatott volna 2016 karácsonyára a Vigilia. Megnyilatkozásaimban — amennyire ez lehetséges — próbálok törekedni az őszinteségre, óvakodni a vallásos máztól, attól, hogy azért írjak le valamit, mert ez az elvárás, vagy azért, mert én magam is szeretném, ha igaz lenne, pedig nem az. Háromszor fordul elő az Őszövetségben

közel szó szerint ugyanaz a prófétai tiltakozás: „Népem romlását úgy gyógyítják, hogy könnyelműen mondogatják: Békesség, békesség! — de nincs békesség!” (Jer 6,14). Nem meglepő, hogy háromszor is olvassunk ilyet, hiszen a felszínes vallásosság szereti lemeszelni a problémákat, eltusolni a kételyeket, letagadni a kognitív és érzelmi disszonanciákat.

Márpedig a körkérdés pontosan egy ilyen kognitív és érzelmi disszonanciára hívja fel a figyelmet. Az angyalok karácsonyi énekéből az derül ki, Isten békességet szán a világnak. Viszont ha körülnézzük abban, a békesség elérhetetlen vágyunk bizonyul. És ez nyugtalanít engem, és kell hogy nyugtalanítson minden hívőt és „jóakarátú embert”: hol látunk akár egy keveset is megvalósulni a „békesség fejedelmének” országából? Hogyan lehet nyugtalanságmentes békességem, amíg Szíriában háború van, Magyarországon pedig talán sosem volt még ilyen mély a politikai, közéleti megosztottság, a bizalmatlanság, a gyanú és az ellenségeskedés társadalmunk különböző társadalmi, etnikai, politikai, kulturális csoportjai között, a gazdag és a szegény, a „cigány” és a „magyar”, a zsidó és a nem zsidó, az itthoni és a menekült, a jobboldali és a baloldali (és így tovább) között? És sorolhatnám tovább a nagyvilág nyugtalanító eseményeit, hogy például katolikus testvéreim tömegével fordulnak a pápa ellen, nyíltan gyalázva őt szerte az interneten, vagy hogy a világ leghatalmasabb országának elnökjelölti posztjáig emelkedhetett arra egyértelműen méltatlan ember.

Közvetlen környezetemben, saját életemben is azt látom, hogy e földi tapasztalatunkat nem a békesség, hanem a küzdelem, a szenvedés, a konfliktus, a nyugtalanság, a bűn, a sebzettség, a sebezhetőség határozza meg. A tökéletes megbékélés csak az eljövendő életben valósulhat meg. Igen, ismerjük Szent Ágoston híres szavait „Nyughatatlan a mi szívünk, amíg tebenned meg nem nyugszik”. Csakhogy hányszor látjuk, hogy ha nem Isten, hanem maga ez a megnyugvás a végcél, akkor átalakul valóságtagadó beérkezettséggé, a komfortzónába való vallásos bezárkózássá, éppen mivel a körülöttünk lévő valóság nem nyugodt, nem békés. A próféta azon panaszkodik, hogy a nép falat épít, a hamis békesség hirdetői pedig bemeszelik, hogy jól nézzen ki. De az a habarcs nem tartja meg a falat. Így vonulunk be mi is a templomba, kiöltözve, kipuccosítva, mintakeresztényként, aztán egyszer csak jön a válság, és hirtelen összeomlik az álbékesség, nem tart meg a habarcs (vö. Ez 13,10–16). Ágoston, így gondolom, nem a békességre, a megnyugvásra törekedett, hanem az Istennel való találkozásra. Istennel pedig itt van esély a találkozásra, ebben a konfliktusos, békétlen, összevissza világban. És egy ilyen világban élve nem világos még, én legalábbis még nem értem, hogy mi is az Isten békessége.

A Bírák könyvében Isten azt mondja Gedeonnak: „Békesség neked, ne félj, nem halsz meg!” Gedeon erre oltárt épít az Úrnak, és így nevezi el: „az Úr a békesség”. Másnap az Úr azt parancsolja Gedeonnak, hogy rombolja le apja Baál oltárát, vágja ki a szent fákat, és ugyanoda építsen az Úrnak oltárt (Bír 6,23–25). Nem éppen békességt teremtető gesztus. És még azt sem mondhatjuk, jó-jó, ez volt az Ószövetség, de eljött Krisztus, a békesség fejedelme, hiszen ismerjük Krisztus nyugtalaní-

tó szavait: „nem azért jöttem, hogy békességet hozzak a földre, hanem hogy kardot” (Mt 10,34). Ebből egyelőre annyit értek, hogy bármi legyen is az a békesség, amit Krisztus ígér, bizonyosan nem állóvíz, beérkezetttség, az egyet nem értés eltusolása. Isten odahagyta mennyei békességét, emberként közénk jött és velünk lakozott. És tragikus megosztottságot okozott: „saját világába jött, és az övéi nem fogadták be őt” (Jn 1,11). Isten már azzal megzavarta saját örök nyugalma, hogy világot teremtett, szeretetből vállalta azt a kockázatot, hogy az ember, akit szabadnak alkotott, ellene fordulhat. Vagyis a szeretet erősebbnek bizonyult, mint a minden áron való békesség és nyugalom.

Ezért az igazi békességet a szeretet hozhatja el, amely ha kell, konfrontálódik, vállalja a konfliktust, ki meri mondani, hogy „nincs békesség”. Házasságomban, személyes kapcsolataimban sem az vitt előre, ha arról győzködtem magamat, nincs békétlenség, nincs konfliktus, hanem előbb ki kellett mondani, hogy van, és ez csillantotta fel a gyógyulás reményét.

Végigvívódtam ezt a rövid reflexiót, és még mindig nem tudom, mi az Isten békessége. Amint Pál apostol írja, „minden értelmet felül halad” (Fil 4,7). Viszont hevesen elkezdtem vágyakozni utána. Úton vagyunk, jó, hogy még nem érkeztünk meg, jó, hogy halálunk pillanatáig nem békülünk meg. Krisztus agóniája a világ végezetéig tart, nem szabad átaludnunk ezt az időt, mondta Pascal. És botladozunk, próbálkozunk, dolgozunk, magunkon, gyermekeinken, a ránk bízottakon, a magunk tökéletlen módján igyekszünk közvetíteni nekik Isten szeretetét, hogy biztos lábon állhassanak, hogy kinyíljanak az ökölbe zárt kezek, eloszoljanak a görcsök, hogy megengedhessék maguknak a szelídség, az erőszakmentesség, a halk, csöndes szó, az odafigyelés luxusát. Hogy legyen ki örökölje a földet. És akkor közelebb kerül hozzánk a békesség, az, amely minden értelmet felül halad.

Gyengeségből erőszak

TRINGER LÁSZLÓ

Orvos, ideg- és
elmeorvos

A társadalom, a közösségek békéjét leginkább mardosó lelki jelenlenség a napjainkban egyre terebélyesedő erőszak. Az agresszivitás a társak, csoportok, nemzetek, kultúrák stb. közt megjelenő viselkedésmód, amely a másikat ellenségnek, támadónak, gonosznak minősíti. A civilizációs méretű feszültség minden jóakarátú embert nyugtalansággal tölt el.

Az agresszív viselkedésre való készséget az állatvilágból hoztuk magunkkal. Az idegrendszerrel bíró élőlény, ha létében fenyegetve érzi magát, felhagy minden örömszerző funkcióval (például táplálkozással), s egész önmagát a fenyegetés elhárítására összpontosítja. Döntést kell

hoznia: ha a fenyegetés súlyos, elháríthatatlannak látszik, menekülésre fogja. Ha a veszély enyhébbnek bizonyul, annak leküzdésére szedi össze erőit. A lélektan tudói menekülés vagy támadás közötti döntésről beszélnek (*fight/flight*). Számos idegrendszeri struktúrát ismerünk, amelyek e két alapvető viselkedési mintázat háttérében szerepet játszanak. Mai tudásunk szerint a menekülés vagy támadás közötti választás a mandulamag (*amygdala*) területén valósul meg.

Az emberi társadalom ezeket az alapvető reakciókat szociális környezetben, társadalmi szabályok közepette érvényesíti, azonban az alapvető tendenciák változatlanok. Ha a döntés „menekülés”, szorongás és félelem jelenik meg, a „támadás” pedig az agresszív viselkedés alapja.

A döntés milyensége azonban nem csupán a külső fenyegetettség függvénye. Az állatvilágban is vannak egyedi különbségek. Az egyik kutya hamarabb lendül támadásba, míg a másik inkább menekülésre fogja. Az agresszív viselkedés és a szorongás között tehát szoros kapcsolat van. Mindkét esetben a (valós vagy vélt) veszély észlelése az elsődleges. A szorongás/agresszió közötti döntés embernél a szocializáció eredményeképp elsősorban a kommunikációban mutatkozik meg. Súlyosabb esetben számolnunk kell az agresszió viselkedéses formáival is.

Az emberek között is látunk egyéni különbségeket. Egyik hamar felrotyan és támad (ha csak verbálisan is), a másik szelídebb, visszahúzódik, ha „fenyegetést” vél felfedezni. Kérdés, hogy honnan erednek ezek a különbségek. A kutatások arra utalnak, hogy a hormonális egyensúlynak is szerepe van a döntési küszöb meghatározásában. Például a szteroid hormonok szintje és az agresszív hajlam között egyértelmű a kapcsolat.

Margaret Mead világhírű kutatásai az új-guineai bennszülöttek körében különösen tanulságosak: az arapések törzse békés, barátságos emberekből áll. A tőlük nem messze élő mundugumurok törzse viszont agresszív, barátságtalan közösségnek bizonyul. Nos, mint Mead megállapította, előbbieket szeretettel, türelemmel nevelik, míg az utóbbiak kemény, veréssel elegyített spártai nevelést gyakorolnak. Mead szerint tehát az agresszív viselkedésre való hajlam tanult, szociális jelenség.

A kognitív pszichológusok a „veszély” minősítésének torzulásait emelik ki. Az agresszív hajlamú egyének támadást észlelnek ott is, ahol az egyáltalán nincs. E hajlam háttérében torz információ-feldolgozás rejlik. Például: „Ha valaki nem ért velem egyet = nem szeret engem (vagy támad, vagy leértékel stb.)” Érthető, ha ilyenkor az egyén negatívan, esetleg agresszióval reagál. A „mimóza lelkek” így reagálnak, akikkel kénytelen a környezet kesztyűs kézzel bánni.

Egyértelmű tapasztalatunk a békétlenségnek, az agresszivitásnak sokszor öncélú fokozódása a modern társadalmakban. Mint Jacques Lacan írja: Civilizációnkban az agresszivitás előterbe kerülését már eléggé bizonyítja az a tény is, hogy a normál moralitásban az agresszivitás rendszerint összemosódik az erő érényével (*Agresszivi-*

tás a pszichoanalízisben). Vagyis az agresszió (mint más devianciák is) hovatovább normává válik.

— Kire lőnek itt? — kérdi a TV-riporter a délszláv háború idején az egyik katonai egység lelkesen lövöldöző ágyúkezelőjétől.

— Az ellenségre — mutat át a katona túloldali dombra.

— De hát ki az ellenség? — kérdi a riporter.

— Hát... hát... az ellenség — volt a bizonytalankodó válasz.

Nyilvánvaló tehát, hogy az agresszió „tárgya” egy ismeretlen embercsoport, akiről csak azt tudta, hogy „ellenség”. Vagyis ellenség-gé minősített személy(ek), embercsoportok, etnikai stb. közösségek. Az ellenség az, akitől félni kell, vagy akit le kell lőni. Kulcskérdés az ellenség-gé minősítés kognitív folyamata. Az agresszió forrása végső soron az egyén, vagy a közösség kollektív tudata. A hamis tudat uralma alatt az egyén (közösség) önmaga negatív élményét az „ellenségre” vetítve annak „megsemmisítésére” tör, akár a kommunikáció fegyverével, akár ténylegesen is.

Ahelyett, hogy önmagával „küzdene”. Például a „Ki vagyok én?” kínzó kérdésére keresné a választ, szilárd fogódzóiban kapaszkodva önazonosságát nevelgetné, mint egy fa, földbe mélyesztve gyökereit. Érett identitással rendelkező személynek nincs szüksége arra, hogy a másik tagadásával azonosítsa önmagát: „Én nem vagyok olyan, mint az ellenség, mint a másik kultúra képviselője” stb. A hiányos, vagy negatív elemeket is hordozó önazonosság, torz identitás az agresszív hajlamok egyik jelentős forrása, amely áttételesen a közösségekre is érvényes.

Csak akkor tudom elfogadni a másikat, csak akkor tudok békés párbeszédet folytatni felebarátommal (egy másik civilizációval), ha önmagam mivoltával tisztában vagyok. Tévúton jár az a stratégia, amely az agresszív megnyilvánulások „leépítését”, kontrollját célozza elsősorban, amely fiatal generációkat „deradikalizálni” igyekszik. Negatívumot egy másik negatívummal próbálunk sarokba szorítani. Hatékony mentális nevelés a személy központi magjának, identitásának megszilárdítására törekszik.

A karácsonyi béke: béke önmagammal.

Isten kitárja a szívünket

VIZ PÉTER

A Christian Solidarity
International (CSI) —
Magyarország Alapítvány
igazgatója

A békeesség sokunk életében csak ritkán megtapasztalt ajándék. Biztonság. Menedék. Egyszerűség. Őszinteség. Remény. Elfogadás. Méltóság. Alázat. Irgalom. Öröm. Bölcsesség.

Az emberek — legyenek keresztények, zsidók, hitetlenek, muzulmánok, fehérek, feketék vagy sárgák — kivétel nélkül biztonságra és

békére vágnak. De sokszor mintha nehezünkre esne egymás közt helyet szorítani a békének és a szeretetnek... Mert hát ott vannak ugye a feltételek, amiknek meg kell felelni. Ezek kötnek mindenkit, ragaszkodnunk kell hozzájuk, és nem engedhetünk belőlük. Az eszünk tudja ugyan, hogy a világban lévő békétlenség, szeretetlenség, gyűlölet, erőszak összetöri, elpusztítja a békességet.

És mégis... Ennek ellenére újra meg újra megpróbáljuk megteremteni, fölépíteni a mi kis saját, egyéni békénket, kizárva a körülöttünk lévő hatalmas feszültségeket és tragédiákat ahelyett, hogy azokat szüntetőnénk meg. Vagy legalább megpróbálunk nem tudomást venni róluk.

De vajon van, létezhet-e harcos megbékélés? Nehezen tudunk fölülemelkedni a megszokott mindennapjainkon, mert félő, hogy az már változást igényel. Akarjuk-e ezt a változást, önként földadni valamit magunkból, ami számunkra megrendítő is lehet?

Pedig mi Jézusban megkaptuk az Atya feltétel nélküli szeretetét. Ezt kéne továbbadni. Biztonságot ajándékozni előítéletek nélkül. Jézus földre jöttével Isten figyelmeztet, hogy nem a gyűlölet és az erőszaké az utolsó szó. Ő volt annyira erős, hogy merete vállalni még a gyöngeséget is. Isten elfogadó szeretete megváltoztat és Jézushoz vezet bennünket. Ez a remény élteti azokat is, akik nap mint nap üldöztetést szenvednek a hitük miatt.

A béke belülről, a lélekből jön. Igazából nem is általunk, vagy belőlünk, inkább a Szentlélek ajándéka ez, ami megtisztítja a szívünket. Ha békében vagy az Úrral, békében leszel az emberekkel is. Ez nem gyöngeség, még ha olykor annak tűnik is. Ha nem, akkor magaddal sem lehetsz békében. Az pedig meglátszik a munkádon is. Ez elkerülhetetlen.

Azok, akik ártatlanul szenvednek a hitük, meggyőződésük miatt, többször elmondták már, hogy a cellájukban magányosan ülve mennyire foglalkoztatja őket a velük történt égbekiáltó igazságtalanság. Hosszasan tűnődnek és rágódnak ezen, próbálnak valamilyen értelmes magyarázatot találni a rajtuk esett gyalázatra, ami emészti őket és csak elrabolja a belső békéjüket. Míg egyszer csak rájönnek, hogy az Úr még a sötétzárka mélyén sem hagyja el őket. Ez hatalmas erőt ad nekik. „Attól a naptól fogva boldog vagyok és békességben élek. Mert tudom, Jézus velem van a börtönben. Többé már nem hagy egyedül. Imádkozzatok értem. Az Úr meghallgat titeket és megszabadít engem” — vallják sokan a rabok közül.

A dél-szudáni fekete-afrikai dinka közösségek hagyományosan mélyen vallásos keresztények, akiknek a családjai közül szinte egy sincs, ahonnan nem hurcoltak rabszolgaságba valakit. A szerencsésebbek kiszabadultak, és mára hazatértek, de sokan most is hazavárják még a szeretteiket. Ha valakik, ők aztán bármit megtennének, hogy végre újra együtt, békességben élhessenek. Legalább szenteste ők is részesülnek ebben a kegyelmi ajándékban.

Amikor mi itthon már javában készülünk a karácsonyra, forralt bort iszunk, kint pedig csikorog, és sokszor hull a hó, Dél-Szudán-

ban az aratás és az esős évszak már véget ért. Csak a viharos szél kavargja a kiszáradt növények közt a port. A bahr el-gazáli kunyhókból egy csapat táncoló, éneklő fiatal férfi és nő rajzik elő. „Valamilyen karácsonyi ajándékhoz szeretnének jutni ők is — magyarázza dr. Luka Deng, a Christian Solidarity International (CSI) szervezet trópusi orvosa, aki egyetlenként ezrével látja el a környék betegeit, a vidám sürgés-forgás okát. — Végre nem a túlélésért harcolnak, hanem az öröméért.”

Vanjokban frissen sült kalács illata tölti be a levegőt, és hát itt a méregdrága Lulu-olaj is. Igen, ezt a ritka kincset egy Szudánban őshonos dióból sajtoltják. Terméséből Nairobiban (Kenya) készítik az errefelé ritka, de nagyon keresett és megbecsült lulut (jelentése szuahéli nyelven: féltett gyöngy). Néhol még hús is jut ilyenkor az asztalra: egyik-másik kunyhóban fadúcrea kötözött bányát és kecskét sütnek.

Messzebről váratlanul fölcsendül a bádogharangocska hangja. A templom hív. Mint valami vándorló színfolt, ami néha hirtelen kialszik, majd újra föl villan, tarka ruhába öltözött nők alakja tűnik elő a kunyhók hosszan elnyúló árnyékai közül. Belépnek a templom kapuján, majd óvatosan letelepednek az agyagpadok jobb oldalára, hiszen a férfiak helye a bal oldalon van. A karácsonyi mise harsány énekkel kezdődik, amelyet dübörgő dobpergés kísér. Matthew Garang atya komótosan fölteszi az olvasószemüvegét, és belekezd a Lukács-evangélium karácsonyi fejezetébe. Imájában megemlékezik mindazokról a nőkről, gyerekekről és férfiakkal, akik még ma is rabszolgaként szenvednek Észak-Szudánban.

„Békesség a földön az embernek!” — hangzik föl végül a könyörgés.

Az egyszerű, tanulatlan emberekből az átélt borzalmak és nyomor ellenére is sugárzik a természetes méltóság, és béke öröme.

Az ünnepi szertartás után a családok meglátogatják egymást. „Isten mindent újjáteremtett, bennünket is” — jegyzi meg Atak, Deng doktor 80 éves édesanyja. Nagy csapat rokon, unoka, és dédunoka veszi körül a mamát. Mindannyian néma csöndben hallgatják, mert a dinka tradíció megköveteli az idősek iránti különös tiszteletet. „Ma megszületett Jézus — folytatja az idős asszony, aki beszél egy kicsit angolul. — Hálásak vagyunk, és kimondhatatlanul örülünk a békének. A gyerekek és az unokák mind együtt ünnepelnek. A veszeke-dést pedig elfelejtjük. Csak imádkozunk és kitárjuk a szívünket.”

A sötétbarna arcokban vidáman villognak a mosolygós szemek.

Moldvai magyar népénekek, karácsonyi köszöntők, archaikus népi imák

Örvendezzél

*Örvendezzél, Bétlehembe mënjél ajándékokval,
Megszületett Isten Fija, egy küs gyermecske,
Atyájjinktól régtől fogva várt küsdegécske.*

*Hideg estállóba(n), barmok jászolikba(n), ott fekszik Krisztus.
Mizitelën testécskéje hóval bételve,
Hideg széltől fejécskéje, jaj, min(t) féltetik(k).*

*Jaj, mi(nt) fázik, arca jó(l) és ázik sűrű cséppékvel.
Mënnye cséppék, annyi gyöngyök, mind értünk hullna(k),
Ezék a mënnybeli vizek lelküinkre folnak.
Jöjj el, édes Jézus, jöjj el, lelküink készën vár,
Jöjj el, édes Jézus, jöjj el, lelküink készën vár.*

(Lőrinc Györgyné Hodorog Luca sz.: 1920. Klézse, 1987)

A gyermek beköszöntője

*M[H]a kárácson napja,
Nyárba esett vo(l)na,
Mü rebegő nyelvüink
Meg sem fagyatt vo(l)na.
Mü kicsikék vagyunk,
Szólani nem tudunk,
Méges a zIstennek
Dicséretet mondunk.*

Szállásikra!

(H. néni, Klézse)

Urálás

*Óh, emberi nemzet,
Indulj vigasságra,
Me(r)t eljött a Jézus
Szégén szállásidra.
Nyisd meg éjtódat
Ereszd bé őt oda,
Hogy vigye lelkédet
Boldog mennyországba.
Szállásikra adjon Istén!*

¹In: Seres András –
Szabó Csaba:
Csángómagyar dalos-
könyv. Moldva 1972–1988.
Héttorony Könyvkiadó,
Budapest, 1989, 44, 46, 48.

(Külsőrekecsini asszonyok)¹

Mária altatója

*Fölszántotám cintaram elejit,
Fölszántotám cintaram elejit,*

*Bévettetém Ádámnak magjával.
Bévettetém Ádámnak magjával.*

*Elboronáltatám anyai jajszókkal,
Elboronáltatám anyai jajszókkal.*

*Kimenék én ajtóm eleibe,
Föltekinték nag magos mennyégbe,*

*Nyitva látom menyország kapuját,
Nyitva látom menyország kapuját.*

*Azon bellől menyország ajtaját,
Azon bellől menyország ajtaját.*

*Azon bellől egy terített asztalt,
Azon bellől egy terített asztalt.*

*Azon vala e'rengü bősücske,
Azon vala e'rengü bősücske.*

*Ül vala mellette anyánk Szűz Mária,
Ül vala mellette anyánk Szűz Mária.*

*A lábával rengetgeti vala,
A szájával fúdogájja vala.*

*Aluggyál el Istennek bárányo,
Aluggyál el Istennek bárányo.*

²In: Erdélyi Zsuzsanna:
*Hegyet hágék, lőtőt
lépék. Archaikus népi
imádságok.* Magvető,
Budapest, 1976, 696–697.

*Szeretetből jöttél erre(j)a világra,
Szeretetből jöttél erre(j)a világra.²*

(Simon Ferenc Józsefné Fazekas Ilona sz.: 1894. Lészped – Mekényes, 1971.)

IANCU LAURA

Lábnymok, lábjegyzetek

A karácsonyi népénekekhez

A szerző költő és író, néprajzkutató. Legutóbbi írását 2016. 9. számunkban közöltük.

Jusztina nem tudta, merre hajtsa magát. Szenteste minden kapu nyitva van. Belesett ide is, oda is, s ha látta, hogy az ablakok alatt tolakodnak az éneklésbe szédelő társai, nyomban megfordult, s a szél már söpörte egy másik portára. A grádicsra kapaszkodott, hogy nagyobb szőljon kiáltása: *Szabad-e énekelni?* Feleletre nem érdemes várakozni, ha a kémény pipázik, a ház lakója is bent sötétül valahol, ugyanis tüzet nem hagynak magára. *Paradicsom kőkertibe, Aranykendő leterítve, Azon vala rengő bőső, Benne fekszik az Úr Jézus...* Jusztina látta, hogy odabent nem hajlanak a fülek a hideg énekre, a Paradicsom történetét félbehagyta, és egy csalódott *Dicsértessék-et!* nyögött ki magából, mert az illem megkívánta, hogy áldás kívántassék a házra akkor is, ha a Messiásnak nem nyílik meg az ajtó. Jézus idén is fájni fog, s Jusztina tarisznyájában idén is több lesz a hópehely, mint az alumínium bani...

Florin *hegyet hágott, lőtőt lépett* mégis örökké lemaradt. Nem volt lábbelije, Szeverin csizmáját cipelte, legtöbbet kézbe, lába minduntalan kicsúszott belőle. Éneket nem tudott, az Üdvözlégy Máriából idézgetett, foghíjas dallamocskát fújt hozzá, hogy énekek tetsződjék. Az ő napja hamar beszürkült, sietnie kellett haza, Szeverin bátyja várta a csizmát. Nem bánta, hogy fillérek koldulása helyett a kályha melegében várja, hogy valaki hozzájuk is elvigye Jézuskát. Mert ez történik ma is szenteste: az emberek hozzák-viszik egymás között a faluban a hírt, hogy Jézus, akire a világ várt: megszületett. Éneken, köszöntésben, szentképen, alamizsna formájában... Sietősen, futva, elhullajtva egy-egy morzsát belőle.

Ilyen ez a világ, s benne a karácsony. Szokásvilág inkább, mint valóság, és nem egészen hit, inkább istenfélelem. Úgy van itt Jézus, mint harmadik napon a kereszten: a helye van meg. Hiányzik.

Igaz, egyik esztendőben az éjféleli misét követő körmeneten igazságot tett az Isten a két hegy lába között, azaz Magyarfaluban botorkáló népével. Hogy a csendőrség vagy a bosszús decemberi hóvihár állta útját a papnak, azt immár kideríteni nem lehet, de tény, hogy azon az éjszakán a filiára nem érkezett meg. A baj nem tetszett keserűnek, a nép szokva volt a litániázáshoz, ha minden szentet megidézett, a

rózsafüzérrel töltötte ki a maradék miseidőt. Igen ám, de a gyertyás körmenet elejét világítani kell, s az *allelujás gyertyát* csak felszentelt kéz foghatja meg. Jézus Isten világba küldött világossága, ezt jelképezi a gyertyaláng, aki és ami megvilágítja az utat a sötétségben. Pap nélkül sem Jézus, sem világosság, sem út... És lám, Isten nem marad senkinek sem adósa. Amikor osztódni kezdett a nép, mint bomlásnak indult test, miseruhába öltözött férfi bukott fel a sokaságból, *Örülj és örvendezz én lelkem, Megváltód született* — kiáltotta a magasa emelt *allelujás gyertyával*. A nép bekapaszkodott az örömhírbe és szédelgett tovább a templom körül. Csak másnap ébredt fel a gyanú, hogy a körmenetet vezető pap a *hirtelenségből* jött, majd nyoma veszett. Arcát senki nem látta, hangjáról senki fel nem ismerte. A plébános sokáig várta a „tettet” a bűnvallató székbe, de hiába fenyegetőzött kiátkozással, egy emberfia sem vállalta magára a szégyent. Mert szégyennek nevezte a történeteket. Aki akkor úgy érezte, hogy Isten csodát művelt hetvenkettőben, az ma is titkolja, hogy azon az éjszakán s még inkább karácsony napján felesküdt volna arra, hogy nem talál magyarázatot a körmeneten történetekre. De az idő nem volt alkalmas a csodára. Ha a kommunisták fülébe jut, időtlen időre bezáratják a templomot. Isten bocsássa meg neki, a pap is tudtára adta a népnek: aki szájára veszi a történeteket, annak még a harangot sem engedi megkongatni, amikor a sárga földbe költöztetik.

A csoda utat tör magának. Ha csoda lett volna, utat tört volna magának. Hát útjába állhatott volna ilyen vagy olyan diktatúra? — tanakodnak ma is a hitükben vergődő bátor kevesek... Mende-monda, folklór, tabu, olykor viccek sorába iktatott, öniróniára használt történet maradt az eset. De a kérdés ma is elhangzik: Isten mégsem mindenkié? Az érdemtelenek között vannak érdemtelenebbek? Lehetetlen, hogy Isten azt tegye, amit akar?

Tizenkét esztendőt töltöttem el a falumban, s majd húsz esztendőt falum és az egyházmegye vallásosságának kutatásával. Óriási dilemma, miért nincs, vagy ha van, hol és hogyan lelhető meg Jézus lábnyoma ezen a tájon, ebben a vallásosságban, ebben a hitben... Lábnyoma, írom, mert folklórja éppenséggel lenne, van, de Isten szeretetének örömhíre nem járta át, nem szabadította fel a lelkeket. Itt az ördög retteg az embertől, az ember pedig az Istentől, és Jusztina, Florin éneke ma is befejezetlen marad minden szenteste.

Akármilyen egyházi ünnepet ültünk, *előénekes* nagyanyám mindig *allelujás* énekkel vidította lelkét. Utóbb már magam is kiigazodtam dalain, s amikor szóvá tettem, hogy karácsonykor is húsvéti éneket énekel, azt mondta: Ha nem támadt volna fel, születését sem ünnepelnénk. Előbb meg kellett születnie, hogy majdan feltámadhasson! — vitatkoztam vele. Hidd el, fiam, mondta, élni lehet Krisztus nélkül, de meghalni nem! Halálunk a fontos, nem az életünk. Szemernyi kétségem sincs a felől, hogy Krisztus, a bíró, az ítélő itt járt közöttük, közöttünk.

VASADI PÉTER

A magdalai (II.)

*dúdol, dúdol a lány
és lágyan ringatózik,
s hajlonganak kezében
a virágok, s hallja,
félve és mosolyogva
hallja, amit a két
fura, imbolygó férfi
súg neki, hallja
és nem hiszi, hallja
s nem dúdol, elhiszi,
mikor a liliomfa
hóban forogni kezd,
s átszítál ujja között
idők pora, mikor
a zümmögés, mintha
elmetszenék, megáll
és szóra nyílik hirtelen
a lány, és mégse szól,
elfut, lobogva fut
és énekel, nincs már
szava, csak énekel;
ezentúl énekel.*

Hasonlat

*verslábak — méteres
sakkfigurák — között
kószálok erre-arra
a nagy, kerek beton-
placcon, érintgetem,
de nem fogom meg
egyiket se, játszom velük,
ők meg velem, ahogy
eltitkolt szabályok
engedik, ahogy engem
is ide-oda lökögettek,
nehogy helyemre
s magamra leljek
idő előtt, elküldtek,*

*befogadtak kedvük
szerint — hagytam magam:
még élek, játszadozzanak;
csakhogya belül már régen
hallom, jegyzem, s értem is
a dolgok ritmusát, beszédét,
jajdulását, hogy vannak
vágyaik, s talán nevetnek;
én hallgatom, s ma is
szívesen hallgatok;
tá-tá-ti-tá, ti-ti-ti,
tá-tá, ti-ti-tá, a ∞-ig;
ez nem szép?, fülelni kell,
s kinyílik. A tenger
is így, s ilyen. Tornyosul
az óriási tehetetlenség,
de ugyanúgy megsüllyed,
fölpúposodik szüntelenül,
sőt, szökken, árad, s táncol
is. És nyugalmas tükör.
— A valóság kemény.
Bár kívánatos, kényúr.
Fűt-fát ígér, s kiszámíthatatlan.
Mégis a pára könnyűséggel,
s csak vele, utálkozás nélkül
sugaras egységbe fonódott.*

Megszelídített medúzák

VÖRÖS ISTVÁN

*Mikor a berlini közlekedési múzeumban
beléptünk az emberek Auschwitzba szállítására
szolgáló vagonba, bár nagy volt a hely
és idő távolsága, a káprázat, mint a vérszag,
megcsapta az orrunkat. Valami sötét
gomolygás szaga. Nagy terhekké,
melyek ott roppantak rá a világra.
Nem volt szépség. De nem a rút nyomult
a helyére, hanem üresség. Üres,
üres, üres. Három lépés lefelé az űrbe.
Harmadik pinceszint.*

*Ez a vagon most egyetlen hodály,
mikor félelemmel, éhezéssel,
halállal, szerelemmel, bűzzel és
betegséggel volt tele, akkor egy fél város.
Mintha egy város beszántott és sóval
behintett helyére ültünk volna le,
pedig csak az azóta is szállkás padlóra.*

*És amikor Terezín erődvárosában jártam,
a főtér emberekkel is olyan kihalt volt,
mintha nem ruházták volna fel katonás
szépséggel kétszáz évvel korábban. Vajon csak
a rossz igézete létezik? Valahol az erő mellé
azonnal oda kell ömöljön valami
fényes erőtlenség, amit itt olyan régóta
hiába várok. Mintha díszszemle dobszavára
zuhannánk szakadékszerű kiemelkedésekbe,
mint aki a kardjába dől bele. Sír egy panaszos,
hazug trombita. Ha van árnyékunk, kell
fényünk is legyen, mikor a sötét vet
hideget ránk, mögöttünk a falon kitakarunk
egy alakot, egy világosabb foltot, és ő beszél,
hallgat, imát mond, átkokat tol szét,
mint hajó maga előtt a vizet.
Inog a bárka a vízen, sós és édes
lehetőségek hullámzanak, só és cukor
mond mesét ezekről a lehetőségekről,
fényékek lebegnek a víz fölött,
mint a vízben a megszelídített,
simogató, rózsaszín medúzák.*

A vallások fizikájához

*Bizonyos egykor
volt alapvetések
alaptalannak
bizonyulnak.*

*A tudomány, ha
nem is át- de*

*kicsit odébb-alakul.
Európa költözik.*

*Amerika jön,
Afrika átül egy másik
székre. A vers
nem énekel.*

*Az anyag élni kezd.
A materializmus
Istent kiált. A vallások
fizikájához képzeletet*

*kölcsönöz a matek.
A fizika törvényeit
megszegő tárgyakat
öröklétre ítélik.*

*Rabláncon vezet
két jókora molekulát
egy angyal.
Aztán megfordulnak,*

*és a molekulák
vezetik az angyalt.
Így megy ez,
mint váltóáram*

*a vezetékben.
Jön a jövő
a hátunk
mögül.*

MURÁNYI ZITA

katarzis

*néha minden úgy marad nem nő
nem apad ellenszegül a változásnak
mint a folyóval versenyző patakban a kő
felhajtóerő és akadály a hullámmozgásnak*

*ezerfelé töri a zajgó vízmolekulákat
föntről mégiscsak a selymes fodor látszik a kő*

*apró pengetőjeként a vízcsobogásnak a fogyatkozásban
éri el magasát az istenig törő sziklák katarziséjának.*

még láttam...

*az útszéli tölgyek árnyéka feszült a porba
mint valami finom szürke ruha távolabb kirajzolta
ívét egy ezüstszínű pocsolya belehullva az elmúlás
is kész a megújulásra két levél között még láttam*

*az aranyszínű makkot a nap szorította mint szerelmes
az utolsó lehulló rózsaszirmot a földön fekvő árnyékokon
csillant meg a nyirok amin a föltámadás hagyott
lenyomatot a keresztfa ugyanennyire megizzadhatott*

*a földet járták át sóhajok s halk zörrenésükkel
a mennyeket szakították le a levélkalapok.*

fönn most

*fönn most is tűz ragyog
a világosság ülteti ölébe a napot
és lázasan szitálni kezd az aranypor
ami fényesre vonja a sárga kalapot*

*az eresz fölött sovány galambok
zörögnek mindegyiken hiányos a toll
míg rendbe szedi magát az apró csatasor
ami éled imitálja a haldoklót
a rebbenésre vágynak
hogyan a kínos zajban valami fölemelkedik
hirtelen szürke színt ölt az aranyszínű távol
és az ébredésnek is beesteledik*

*a sötétben újra az ég ölébe bújva kigyullad
az ezüstszínű sarkcsillag köré az éj
még ezer fénycsóvát fújhat és őrlángjaként
lobognak a mindenséget átölelő sírboltnak.*

HORKAY HÖRCHER
FERENC

Decemberi béke

*Foltos hólepel az erdőn,
alóla kivillan a meztelen bőr:
görcsös gyökerek közül
elmosta a földet a hólé,
kinyílik a fa kérgének sebe.*

*Ritkuló fogsor a szádban,
mint a ritkított erdő: fáj
a szemnek. Hiába söpör
végig a táj arcán a tél
erőtlen napsugara, baj van.*

*Törékeny béke december
közepén a szívemben, fák
közt suhanó kísértet, alig
zördülő mozgás, ahogy
őz illan át a tar tisztáson.*

*A végtelen számok foglya
vagy. Fekszik az avaron
a letört ág, az agancsát vesztett
szarvasgím a holdra les,
bőgése visszhangtalan.*

*Hol vihar verte az erdőt,
most kopasz úr, sápadt láng.
A korhadt fatörzsben lakozó
állat nyugtalan, várja a
tavaszi nap szárító sugarát.*

*A füvek az avar mélyén
alszanak. A barlang ölén
homály, otthonos meleg,
hamu alatt megőrzött fény.
Titkaid túlélnek minket is.*

Búcsú Amerikától

*Elment az idő. Mindig így
történik, bármennyire nem hiszed,
nem akarod, ez történik veled.
Veled. Az utolsó héten leesett
a hó, hatalmas szélvihar viszi-
fújja a kupacokat, öreg barátod
csak csoszogni mer, hatalmas,
idomtalan kucsma a fején,
nem fogadja el a segítséged.
Te indián sapkát húztál,
lemész a tóhoz a sötétben,
az ember nagyságú betlehemnél
fuldokló sírás tör rád, röviden,
ugatásszerűen, aztán letérdelsz
a havas térdeplőre, imádkozol.
A bűneid mind veled vannak,
ezt jelzed Istennek. Megköszönöd,
hogy veled volt életedben.
Végül az őzt elengeded.*

Menekültek a hóhatár felett

*Két napon át szakadatlanul
esett a hó. Ezalatt a társaság
a túristaház padlásán megbúvó
teremből ki sem mozdult,
nappal a hó, este a hold
fénye mellett verseket
olvastunk rituális mormolással,
mint szerzetesek rorátén,
a menedékházból úgysem
menekülhettünk, mindent
körbeölelt a puha végtelen.*

HALMAI TAMÁS

Angyalok órája

*Éjjel kettőkor valami
a felület alól
elődereng és angyali
titkokért szavatol*

*a fejedben bár nem tudod
miképp került oda
helyére kerül egy bukott
molekula*

*minden ott van ahol a minden
a szó a szív a szédület
a valóság olyan mezítlen
s olyan boldog vagy nélküled*

*örömtől fényes a rozsdá:
megérkeztél az aranykorba*

Botanika

*Egy virág ruhája milyen
szerény:
nem a szirmok hanem
a fény*

Virágének

Attilának, Katának

*Olyan szépek voltak a szirmai
hogy nem volt szíve leszakítani
amit megtehet hogy tehetné
inkább magát ültette mellé*

SAITOS LAJOS

Túl a fényeken

„Ki adja vissza, amit
elvettek, éveket,
kedvet, fiatalságot?”
(Rónay György)

*Túl szerelmeken,
túl a fényeken,
el-eltűnődöm
múló éveken. —*

*Ha kényes voltam,
tán fényes voltom
szeretteimért
adóztam. —*

*Így késő a késsel,
késő kesergéssel
döfködni ködben
hitemért.*

A születés másnapján

*Betlehemnek mezeje
még ködben áll
a születés másnapján
hajnalok hajnalán
ám ama befogadó
hajlékban/istállóban
Mária már szoptat
József se tétlen
éppen farigcsál
míg cuppog a tej
a kisdéd pici száján
mit sem sejtéssel
hogy léssen tanító
majdan szabadító —
Mária meg boldog*

*az ács is hálás a maga
módján míg csendben
kárhóztatja a fennvalót
s lesz a fából bölcső
a bölcsőből kereszt
keresztből léleknek orsó —
testnek koporsó...*

LŐRINGZ TERÉZ

Máté

*A vámszedő férfi
a kocsmáros fanyar borát itta,
átizzadt ingét gombolva éppen,
azután új kockát dobott.
De ahogy a nyikorgó ajtó felé fordította
gyanakvó arcát,
már látta a gyöngéd kezet:
Máté, jöjj, kövess...
És tetőtől-talpig belemerítkezett.*

A gazdag ifjú

*Tudta Ő már, révülten a ragyogásban,
ahogy sután megbotlott márványlépcsőin a házban,
hogy minden odavan.
Nem is azért kérdezett Uram.
A zuhanás küszöbén, a sodródáson innen,
lehajtott szép fején
árnyékba halt a fény.*

Veronika

*Jaj, ez a kendő...
ahogy itt fekszik egy múzeum távoli csöndjében,
Ó, ez a kendő... benne vérben, verítékben
a szenvedő test örök vonásai...
Jaj, ez a kendő...
de hol van Veronika?*

Stella Maris

*Mint a hajós, ki az éjszaka támadt tengeri vésztől
egyre bizonytalanabb az irányban, s érzi, ezernyi
háborgó hullám játékszere lett a hajó, még
látja elúszni a tört kormánykereket, s a vitorlák
elszabadult, hűtlen lobogását fenn a magasban,
aztán már semmit se, kiáltani sincs levegője,
szélporlasztott, sós párát szív csak be zihálva,
mégis, hangtalanul nevedet formálja az ajka:
így szólítalak én is, Anyám, mert vesztemet érzem.*

*Jöjj, Igened ragyogása vezessen az úttalan úton,
jöjj, te segíts, hogy a Sok viharában az Egyre figyeljek.*

A 23. zsoltár

*Dús hiányok közt okosan terelget,
s nem gyötör szükség, noha szűk az ösvény,
szép vizekhez visz, felüdíti lelkem:
pásztorom Isten.*

*Nincs mitől félnem, ha halál vet árnyat
lépteimre, s fáj, ha el-elkap olykor
jó botod, vessződ, de veszélytől óv meg:
sújtva vigasztal.*

*Ellenem törnek, de te ünnepedre
hívsz, olaj csordul fejemen, s a kelyhem
vérpíros borral telitöltöd, íme,
önmagad adván.*

*Irgalom kísér utamon, kegyelmed
fogyhatatlan tölti be napjaim, hogy
házzadat lakjam, valamíg csak élek,
szüntelen. Ámen.*

Ima mértékért

*Felajánlom, Uram, a Megkívánást,
az Angyali Mértéken felül valót!
Már csitulna el a gőgös test:
most magát feszítve önként meghajol,
elhal benne lassan a kérés, hogy
kíméletes, lágy fegyelemben vonj.
Felajánlom, Uram, a Megkívánást,
az Angyali Mértéken felül valót.*

Kitárul

*„Csak ez a világlás ajándékozza...
az átjárást a létezőhöz.”
(Heidegger)*

*Esett mozdulatok,
töredék-eszmék,
törmelék-szavak
szikláin meglátod
majd a Völgyben:
kitárt Kar rezzenéstelen,
kilencven fokkal lassan
feléd fordul.*

Vár.

*Egybeszótt köntös
redői hullámzanak,
lobog a keleti Szél,
mozdul a Sebzett...
sarutlan láb
feléd kilép.
Kitárul,
tágul
a hajnali ég!*

Az Úrjézus és a meztelen csiga

AYHAN GÖKHAN

1986-ban született Budapesten. Költő. Legutóbbi írását 2016. 7. számunkban közzöltük.

Mikor volt ez, meg nem mondom, régebben, mint bármi, alig éltek abban a régiségben cigányok, hát olyan pedig nem is volt, hogy cigányok ne éltek volna.

A hetedik napon az Úrjézus megpihent a világteremtés szélén. Ott ücsörgött, nézelődött, figyelt. Arra tévedt egy csiga. Jókora házzal, jókora kezekkel és jókora lábakkal. Nem akármilyen csiga, legnagyobbja a világnak.

Azt mondja az Úrjézusnak:

— Ördög küldött, megátkozlak!

Még ilyet ki hallott.

Az Úrjézus nem szólt semmit, csak a könnyei potyogtak, mint a mérges koporsószegek. Volt nagy szomorúságban az Úrjézus.

Az Úrjézus teremtette giliszták arra kúsztak, négy gyönyörű földgiliszta, szájuk földes, arcuk is földes, szívük tiszta.

Szögekké átkozta őket a csiga.

Legurult a világteremtés széléről az átkozott négy szög, bele az emberek gonosz és irigy világába, hogyha ideér az idő, az Úrjézus keresztre feszítéséhez szegődjenek átkozott szögnek.

Az Úrjézus teremtette bagoly arra szállt, hosszúkás, kitárt szárnyú uhu.

Keresztfává átkozta őt a csiga.

Legurult a világteremtés széléről az átkozott keresztfa, bele az emberek kegyetlen és szenvedő világába, hogyha ideér az idő, az Úrjézus drága teste alá repüljön keresztnek. Bagoly sűrű tolla a keresztfa vékony erezete, ijesztő hangja a keresztfa sok apró repedése.

Az Úrjézus nem szólt semmit, csak a könnyei potyogtak, mérgezen a hideg koporsószegek.

Az egyik koporsószeg eltalálta a csigát, a másik koporsószeg is eltalálta őt, nem különben a harmadik, negyedik, ahányadik.

Aztán történt, ami történt.

A csiga háza eltűnt, kezei és lábai leestek, úgy tapadt meztelen hasával a száraz földhöz, mintha abból nőtt ki volna, úgy imbolygott meztelen háta felett az ég, mint cigányzenész zakója a sírástól, ha hangszere egyszerre halt meg volna.

Ezóta meztelen csiga a meztelen csiga.

A régi vándorcigányok meséje szól így.

Amikor a gonoszság nagyot lépett a Földön

Volt egyszer, hol nem volt egy cigánygyerek.

Jött a világban a karavánnal, erőszak, vér, igazságtalanság mindenhol.

Undorodott bele az emberek gonoszságába. Ahol ember élt, mind egyre valami rossz kavarodott-keveredett. Emiatt szűkölt az ég méhszája, zsugorodott köldöke az emberi gonoszságtól.

Határozza a cigánygyerek el egy nap.

Nem marad tovább ember, állat lesz, óriásfa, ember-távol folyópart. Hallja ezt a Szent Isten, teszi fává. Ilyen gyönyörű fát a tölgyfakirály nem látott, csodálta a folyópart, ahová kiteremtetett, madár megszállta, ha már van, hát madárral legyen.

Nem tartott sokáig a boldogsága.

Jött a háború, kellett a fa a halottaknak.

Kivágták teremtetlen koporsónak.

Máig nem tudni, éjszakánként a halott lelke sír a földben, vagy a koporsó álmodja magát át sírásba, hogy tölgyfa volt a folyóparton valaha.

Ne találjon élve bennünket a hajnal, ha hazudtam!

Földalatt-sír-koporsója
Isten-kiteremtett-fából,
fának kiteremtett Isten,
fának kiteremtett Isten,
föld-alatt-sír-koporsónak,
föld-alatt-sír-koporsónak,
nyeltem rosszemberek könnyét,
nyeltem rosszemberek könnyét
földalatt-sír-koporsója
Isten-kiteremtett-fából.

Fábiánné Andrónyi Katalinnal

AYHAN GÖKHAN

Fábiánné Andrónyi Katalin 1982-ben született Sopronban. Egyetemi tanulmányait a PPKE BTK magyar–szociológia szakán végezte. 2008-ban került a PPKE esztergomi Vitéz János Karára, ahol szociálpedagógia szakon egy évig óraadó volt, majd 2009 és 2014 között tanársegéd. 2009 és 2012 között a Pécsi Tudományegyetem Oktatás és Társadalom Doktori Iskola Nevelésszociológia képzésének hallgatója. 2014 és 2016 között a Pilisvörösvári Fecskefészek Tanoda szakmai vezetője, valamint a Pilisjászfalui Dózsa György Általános Iskola magyartanára, jelenleg GYES-en van.

Kérem, mondja el, milyen indíttatásból kezdett el a cigányok helyzetével, kultúrájával foglalkozni?

Nem kerestem magamnak kutatási témát, inkább a téma talált meg engem. Sopronban nőttem fel, elvéve találkoztam csak cigányokkal, így semmilyen tapasztalatom nem volt, és semmilyen előítéletet nem neveltek belém. Egyetemistaként szociológia szakra jártam, ahol kisebbség és település szakirányt választottam, eleinte inkább a településszociológia miatt, majd egyre inkább érdekelni kezdett a kisebbségsszociológia is. Egyetem után egy Pest megyei település főként cigányok lakta utcájában telepedtem le, alapítottam családot, ahol pozitív tapasztalatokat szereztem, elfogadó, befogadó környezetbe kerültem. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karán helyezkedtem el oktatóként, ahol szociálpedagógia, tanító, és óvodapedagógia szakokon tanítottam társadalomismereti és romológiai tárgyakat, így egyre jobban beleástam magam a roma-témába. Igyekeztem nyitott szemmel járni, érdekeltek az emberek, szokásaik, hagyományaik, a cigányokkal foglalkozó intézmények, iskolai integrációjuk vagy szegregációjuk; és természetesen sokat foglalkoztam a téma szakirodalmával is.

Ahogy egyre jobban megismerte a cigányokat, volt valami váratlan, ami rendkívül szokatlannak tűnt?

Talán a nyitottság és zárkózottság kettősségét. Csoporton, még inkább tágabb családon belül a teljes nyitottságot, határok elmosódását látom. Nekem mást jelent a testvér, mást az unokatestvér, számon tartom a rokonsági fokokat, más-más viszony fűz az egyre távolabbi rokonaimhoz. A helyi cigány közösségben a „testvér” egyaránt jelent vér szerinti testvért, első vagy távolabbi unokatestvért, hasonló korú nagybácsit, nagynénit... A család fogalma sokkal tágabb a társadalmunkban megszokott nukleáris családnál, és gyakran a család összetartó ereje is erősebb. Ezzel párhuzamosan megjelenik a ki felé zártság: nagyon kedvesen elbeszélgetnek bárkivel, aki erre nyitott, de a beszélgetés falakkal lehatárolt, rengeteg olyan tabu van, amit ilyenkor nem érintenek. Nem titkolózást értek ezen, hanem azt, hogy

már a gyerekek fejében is viszonylag jól elhatárolódik, hogy melyek azok a dolgok, amelyekhez senkinek semmi köze, amiről családon kívül nem beszélnek.

A lakókörnyezetében élő cigányok tudják, hogy gyakorlatilag ve-lük foglalkozik? Mit szólnak hozzá?

Paradox módon a legtöbb cigány nem is tud arról, hogy létezik romológia, nem hallottak erről a tudományterületről, sokakban fel sem merül, hogy könyvek és cikkek foglalkoznak az ő csoportjuk múlt-jával, jelenével. Ezzel egyébként a magyarok többsége sincs tisztában. Környezetem pozitívan fogadta nyitottságomat, örültek az érdeklő-désnek, de arra mindig figyeltem, hogy a szomszédokat ne interjú-alanyként kezeljem. Amit meg akartak osztani velem szokásaikból, személyes múltjukból, annak nagyon örültem, de nem faggattam soha senkit. Nem akartam beleütközni az előbb említett falakba, igyekeztem tiszteletben tartani azt, hogy ki mekkora betekintést enged az életébe.

A helyi iskolában többször tartottam napközis foglalkozásokat, ide főiskolai hallgatókat is vittem, valamint amíg időm engedte, a település tanodájának állandó önkéntese voltam, így a helyi roma közösség az érdeklődésemet régóta ismeri, tudják és értékelik, hogy ilyesmivel foglalkozom, de ismétlem: saját környezetemet nem kezelem kutatási terepként.

Nemrég jelent meg a Romológia című könyve. Mit vár ettől a kiadványtól?

A kötet eredetileg főiskolai jegyzetnek készült egy olyan tantárgy-hoz, amely során a hallgatók először tanulnak a cigányságról. Emiatt a céloom az érdeklődés felkeltése volt, nem egy komoly tu-dományos munkának szántam, hiszen nálam sokkal képzetebb em-berek évtizedek óta publikálnak a témában, számos ilyen tanulmányra és könyvre hivatkozom is a kötetben. Azt várom tehát a kiadvány-tól, hogy aki a kezébe veszi, az tudjon nyitottabbá válni, belekóstoljon a romológiába, és ha szeretné elmélyíteni az ismereteit, akkor kiin-dulópontként használhassa, találjon benne olyan hivatkozásokat, me-lyeken elindulva akár komoly kutatásokat is végezhet. Igyekeztem olvasmányos, könnyen érthető kötetet írni, ahol kevésbé uralkodik a tudományos szakszókincs és nyelvezet; hogy aki elkezd olvasni, lehetőleg minél többet el is olvasson belőle.

Érkeztek már pozitív visszajelzések?

Igen, a hallgatók azt mondták, hogy örülnek, hogy nem száraz, tan-anyagszerű kötetet olvastak, illetve nagyon sok új dolgot tudtak meg a cigányságról az olvasása során. A kötet szövegét a fejezetek végén egy-egy a magyar irodalomból vett olvasmánnyal igyekeztem il-lusztrálni, főként regényrészletekkel, többek között Gárdonyi Gézától vagy Fekete Istvántól. Ezek a részletek tematikájukban mindig az adott fejezethez köthetőek. Az olvasmányokkal kapcsolatban is pozitív visz-szajelzéseket kaptam: egyrészt felhívják a figyelmet arra, hogy a ma-gyar irodalomnak régóta rendszeres szereplői a cigányok, másrészt le-zárják a fejezeteket, a teljesen más stílusú szövegek „üditően” hatnak.

Sokan választják a romológiát? Mit gon-

Egyáltalán nem sokan választják. Nagyon erős előítéletek vannak tár-sadalmunkban a cigánysággal szemben, sokan úgy gondolják, már

dol, miért döntenek emellett a diákok?

Így is eleget — túl sokat — tudnak a cigányságról, nem akarnak velük foglalkozni, tanulni róluk. Vannak azonban olyanok is, akik tisztában vannak azzal, hogy munkájuk során romákkal is fognak dolgozni, így szeretnék ehhez segítséget kapni; vagy egyszerűen érdekli őket a téma. Ez azonban a hallgatóknak körülbelül a tizede, amit azért tartok kevésnek, mert a többi 90 százalék gyakran nem közömbös, hanem elutasító. Ez már önmagában is sajnálatos tény, ugyanakkor valamilyen szinten orvosolható lenne például a tantárgy kötelezővé tételével, és interaktív oktatásával. Ezt a véleményt arra alapozom, hogy több olyan diákom is volt, aki kényszerből választotta a romológiát — például csak ez fért bele az órarendjébe, vagy másik modulon beteltek a helyek, nem tudta felvenni az adott órát — és a tantárgy tanulása, de főleg megbeszélése során sokat változott a véleménye. Ez a véleményváltozás egyébként szinte minden hallgatónál megjelenik: olyan kérdéseket lehet érinteni és megbeszélni az órákon, melyek segítenek saját előítéleteink feltárásában, okainak megismerésében, enyhítésében.

Ön szerint akadályozzák-e a cigányság egyes rétegeinek felzárkózását a hagyományos cigány szokások, és ha igen, milyen módon?

A kérdés nagyon összetett problémát érint. Egyrészt határozottan úgy látom, hogy a felzárkózást — bár inkább integrációt mondanék — akadályozhatja a hagyományos értékrend őrzése, ugyanakkor ezek elfelejtése olyan identitásvesztéssel jár, amely nem feltétlenül csökkenti a társadalmi különbségeket. Depresszív állapotot, szenvedélybetegségeket okoz, ha a régi értékek már eltűntek, de a többségi társadalomba nem integrálódtak, ez elmélyíti a szakadékot többség és kisebbség között, az etnikai különbség helyébe szociális különbségek kerülnek, ami a felzárkózás szempontjából semmivel sem jobb.

Vannak olyan értékek, amelyek a többségi társadalom számára érthetetlenek, zavaróak. Gyakori panasz, hogy csak egyet emeljünk ki, a kórházi tartózkodáshoz és látogatáshoz való eltérő hozzáállás. Nem szívesen fogadja el egyik csoport sem — cigány és nem cigány —, hogy nem csak az ő álláspontja lehet helytálló. A magyar szokásrendszer szerint a betegnek nyugodt környezetre van szüksége a gyógyuláshoz, a roma személet szerint viszont a családja támogató szeretetére. Nem lehet eldönteni, hogy kinek van igaza, és nem is szabad. Tisztában kellene lenni az eltérő kultúrából adódó eltérő motivációkkal, és nem személyünk elleni támadásként felfogni, ha valaki nem a mi értékeink szerint viselkedik.

Hogyan lehetne megtalálni az egyensúlyt, hogy a beilleszkedés ne sértse a régi szokásokat, a hozott hagyományokat, de a szokások se akadályozzák a beilleszkedést?

Ha erre a kérdésre tudnék válaszolni, a modern világ egyik legnagyobb problémáját oldanám meg, és béke Nobel-díjra jelölnének érte. Valószínűleg meg is kapnám.

Komolyabbra fordítva a szót: erre nincs recept, minden társadalom küzd ilyen problémákkal, melyek etnikai, vallási, faji... alapon jöttek létre. Fennállhatnak a feszültségek őslakosok és később betelepülők (például Új-Zéland maori és brit származású lakosságában) bevándorlók és helyi lakosság között (például Németország német

és török polgárai), borszín alapján (USA), hitbeli meggyőződésen (közel-keleti országok keresztény és iszlám lakosai között, vagy akár az iszlámon belül).

A beilleszkedés helyi közösségekben tud működni, ha a kölcsönös tisztelet megvan mindkét csoport részéről: így el tudják fogadni egymást, egyik sem akar ártani a másiknak. Emberek közötti kapcsolatról van szó, általános, társadalmi szintű megoldást nem tudok. Természetesen törvényekkel, állami intézkedésekkel, országos szinten az oktatással-neveléssel lehet csökkenteni a feszültségeket, lehet elfogadóbb társadalmat építeni, de ezekben mindig jelen vannak a szélsőséges csoportok, teljes integrációt felülről nem lehet kiépíteni.

Ferge Zsuzsa és Ön is rámutatott arra, hogy a cigányok egészségügyi állapota a nem-cigányokhoz viszonyítva meglehetősen lesújtó. Mivel magyarázható ez, és hogyan javíthatna ezen a problémán az állam, esetleg a civil és az egyházi szervezetek?

Az egészségügyi helyzetet nem lehet önmagában orvosolni. A társadalom legszegényebb rétegei között felülreprezentált a cigányság aránya, a rossz egészségügyi mutatók inkább a szegénységgel függnek össze, kevésbé a kisebbségi léttel. Ezek alapján a szociális helyzet javítása az, ami az egészségi állapotot is előnyösen befolyásolná.

Ugyanakkor nemzetközi vizsgálatok támasztják alá, hogy a többségi társadalom által lenézett, sokszor alacsonyabb rendűnek tartott emberek — például az USA fekete bőrű lakossága — olyan tudatállapotban kénytelenek leélni az életüket, ami egy folyamatos stresszfaktort hordoz magában. Emiatt a magas társadalmi státuszt elérő személyek is rosszabb egészségi állapotban vannak hasonló pozícióban lévő többségi társaikhoz képest. Ezek alapján nem elég a szociális helyzeten javítani, fontos lenne a többségi társadalom szemléletének formálása, az előítéletek csökkenése a jobb egészségi mutatók eléréséhez.

A szemléletformálást mikor és kinek kell elkezdenie? Az óvodában már, állami felügyelettel, kampányokkal, oktatófilmekkel? Lát működő és hatásos kezdeményezéseket?

Mivel a gyerekek a családban kezdenek tanulni a világról, ez is marad meghatározó, ezért valószínűleg ameddig vannak előítéletes szülők, addig előítéletes gyerekeket is fognak nevelni. Fontos, hogy az oktatásban-nevelésben is szerepeljen a téma, a cigányság kérdése ne legyen tabu! Ameddig elfogadott az előítéletesség hazánkban, büszkén vállalják cigányellenességüket az emberek, addig semmi nem fog változni. Az oktatófilmek ellenérzéseket szülnek, a kampányok csak pénznyelők. Erre analóg példa lehet, hogy hazánkban a napi egy fürdés/zuhanyzás számít alapvető higiénés követelménynek. Ezt tanultuk gyerekként, ez a norma. Ha elkezdenének amellet kampányolni, hogy hetente csak egyszer fürödjünk, mert ezzel óvjuk a bőrünket és a Földet is, zsigerből ellenállnánk ennek a kampánynak. Akármilyen oktatófilmet mutatnának be, csak nagyobb lenne a témával szembeni ellenállásunk.

Ezek helyett elsősorban a személyes kapcsolatokban, egymás megismerésében látom a megoldást, de ezt nehéz intézményesíteni. Óvodában, iskolában figyelni kellene arra, hogy a gyerekek megismer-

jék egymást. Vannak intézmények, ahol a különbségeket értéként kezelik, ez nagyon jó alapot adhat a későbbi nyitottságra. Ugyanakkor számos intézmény a gyereklétszám biztosítása érdekében, a szülők igényével összhangban valamilyen módon próbálja intézményesíteni a szegregációt, rengeteg előítéletes pedagógus dolgozik hazánkban.

Milyen félreértéseken alapuló sztereotípiák tartják véleménye szerint a mai napig magukat a cigánysággal kapcsolatosan?

Nagy a tudatlanság a „mi” és a „mások” meghatározásakor. A „mi” csoportot színesnek, változatosnak tartjuk, a „mások” csoport meghatározásakor viszont szeretünk sablonokban gondolkodni (a németek precízek, az angolok hidegek, az olaszok hangosak, az amerikaiak buták, az afrikaiak gyorsan futnak, stb.). Ez minden esetben káros, akkor is, ha pozitív dolgokról van szó — például: a cigányok jó táncosok, énekesek, szeretnek mulatni, fontos számukra a család — és akkor is, amikor a negatív oldalt hangoztatják — például: a vérrükben van a bűnözés. Minden ilyen jellegű sablon alkalmazása sztereotípiá. Fontos lenne egymás megismerése, hogy ezek csökkenni tudjanak, a fejünkben a „mások” csoport is egyénekből, változatos értékekből álljon, ne csak sablonokból. Ha ezt sikerülne elérni — a *Romológia* kötet egyik fő célkitűzése ez a szemléletformálás —, akkor máris csökkennének az előítéletek: az egyes ember viselkedését tudnánk megítélni, származástól függetlenül.

„Amiben hiszek, az a feladat elvégzéséhez szükséges kedvező közjogi, közgazdasági és közmorális háttér megteremtése” — írja Száde László újságíró Pokolhegy című riportkönyvében. Lát ezekre a változásokra, átalakulásokra esélyt?

A magyar jogalkotás régóta foglalkozik az esélyegyenlőség megteremtésével, ha a törvényekben leírtak megvalósulnának, alig lenne probléma hazánkban. Az EU is ezt támogatja, a diszkrimináció elleni intézkedéseknek a jogszabályokban minden szinten helye van.

A közmorális háttér megteremtésében látom a hiányt, valószínűleg ezt a legnehezebb befolyásolni. Ahogy már említettem, ma Magyarországon szinte divat „cigányozni”, ha valaki előítéletes, azt egyáltalán nem szégyelli, hanem bátran hangoztatja, a többség nem ítéli el emiatt. Ameddig ez a helyzet nem változik, ameddig a közkerkölc elfogadja, sőt támogatja egy csoport negatív megítélését, addig annak a csoportnak a helyzetén nagyon nehéz, ha nem lehetetlen javítani.

Nikl János: Tíz lépés a másik világ című riportkönyve a Magyarországon szolgáló szerzetesnővérek cigányoknak nyújtott segítségéről ad hírt. Hogy látja, a különböző felekezetek mindent megtesznek a cigányságért, vagy többre lenne szükség?

Nem gondolom, hogy erre a kérdésre egyszerű igennel vagy nemmel lehetne válaszolni. Fantasztikus kezdeményezéseket látok, különböző szerzetesrendek, plébániák karolják fel a helyi cigányság ügyét. Van, ahol például az oktatásban tudnak segíteni, máshol szociális ügyekben, közösségteremtésben, vagy az egészséges életmódban. Magam is egy HEKS-forrásból, a református egyház által finanszírozott tanodának vagyok a szakmai vezetője, ahol igyekszünk legjobb tudásunk szerint a gyerekek iskolai felzárkózásában, közösséggé kövácslolásában segíteni, valamint szabadidős programok szervezésével színesíteni a hozzánk járó gyerekek mindennapjait.

Ugyanakkor számos olyan plébánia található, ahol a cigánypasztorációval nem foglalkoznak, ahol a pap, lelkész nem nyit a ki-

sebbségek felé, nem tekinti feladatának a cigányság bevonását az egyház életébe.

Azt tehát nem állítanám, hogy „mindent” megtesznek a felekezetek, de a jelenleg működő kezdeményezéseik nélkül szegényebb lenne az ország, elhagyatottabb a cigányság.

„Sokkal jobban hiszünk valami földöntúli természeti kapcsolódásban, Istenben” — írja Balog Elemér cigány író és zenész Cigánysors című könyvében. Tapasztalja ezt a mélyebb vallásosságot a cigányoknál? Miől ered ez?

Az általam ismert cigányok számára alapvető evidencia Isten létezése. Ez nem feltétlenül templomba járást, felekezeti kötődést jelent, de nyomát sem látom annak az elvallástalanodásnak, ami a mai magyar társadalomra jellemző. Sok magyar inkább a „hála Istennek” szófordulat helyett is a „szerencsére” szót használja — ez lényegtelen apróságnak tűnhet, de szerintem nem az. Gyakori, hogy az emberek félnek Istent emlegetni, nehogy bolondnak, babonásnak nézzék őket. A cigányoknál nem így van. Valószínűleg olyan mélyen gyökerezik a családokban a természetfölötti erőkben való hit, mely áthatja a mindennapokat: születést, halált, az egész életet, hogy fel sem merül ennek a tagadása, elrejtése. Olyan magától értetődő erő, mint a gravitáció: nyilvánvalóan létezik, nem vita tárgya.

Ennek pozitív értelemben vett kihasználása jól működhetne...

A közösségépítésben ez működik. Ahol a hit a közösségformáló erő, ott lényegtelen a bőrszín, etnikai hovatartozás. Emiatt lehetne kiemelt a cigánypasztoráció szélesebb körben történő alkalmazása, terjesztése.

Azt írja, hogy a „felsőfokú oktatásban a roma diákok is egyre nagyobb arányban jelennek meg...” Ez komoly siker, ha figyelembe vesszük az elmúlt évtizedek viszonyait. Ellenben én hiányolom őket a tévéműsorokból, a politikából, és cigány tévébemondót is ritkán látni. Mit gondol erről? Van egy láthatatlan határ?

A média a mesterségesen létrehozott tökéletességről szól. Gyönyörű és karcsú nők, izmos férfiak, dús haj, fehér fogak, boldogság, szerelem, fiatalság, happy end. Ennek az okairól egy másik könyvet lehetne írni, most nem is firtatnám; a lényeg, hogy nem fér bele olyan, ami ettől eltér. Nincsenek túlsúlyos, kerekesszékes, vagy más fogyatékkal élő bemondók, még az idősebb generáció is alulreprezentált. Sajnos a média világába a cigányok sem férnek bele — kivételt a tehetségkutató és bűnügyi műsorok jelentenek, ami erősen sztereotipizáló megközelítés.

Egyetértek Önnel abban, hogy ez így egyáltalán nem jó, változásra van szükség. Ahogyan Reisz András palóc nyelvjárását először furcsállták az emberek, majd megszokták, megszerették, ugyanígy működne bármilyen „más” ember szerepeltetése. Fontos és szükséges lenne, hozzájárulna ahhoz, hogy a cigányok, fogyatékkal élők, vagy bármilyen egyéb társadalmi csoport is a „mi” csoport részesévé váljanak.

A cigányság nagy része a rendszerváltás előtt dolgozott, majd a rendszerváltás után az alacsony iskolai végzettséggel rendelkező cigányok helyzete meg lehetőségen romlott a

Nem a cigányok, hanem az alacsony iskolai végzettséggel rendelkezők azok, akik a megváltozott körülményekhez nem tudtak alkalmazkodni, akik nem kezdtek „ügyeskedni”, akiknek ha nem adtak munkát, akkor maguktól találni nem tudtak. A cigányság túlnyomó többsége ebbe a csoportba tartozott, és tartozik ma is.

Ez is egy olyan problémakör, amit nem lehet önmagában orvosolni. A munkaerőpiacon alacsony végzettséggel nincs esély piacképes munkát vállalni, vagyis az iskolai szegregációt, rossz iskolai gya-

munkaerőpiacon. Kudarcot vallott a cigányság átképzése, felkészítése a megváltozott körülmények teremtette kihívásokra? A kapitalizmus fő vesztesei a cigányok lettek?

Előítéletebb velük a magyar társadalom, jobban elmozdultak a tolerancia- és befogadáshatárok?

Zárásképp már csak azt kérdezném: mit tanult a cigányoktól?

korlatokat is kezelni kellene. Az ország elmaradottabb területein alig vannak munkahelyek, ezekben a régiókban a legmagasabb a cigányság aránya, tehát a munkahelyteremtés is fontos kérdés lenne. A munkahelyeknek az otthontól nem túl nagy távolságban kellene lennie, mert az ingázás nagy anyagi és időbeli terhet ró a munkavállalóra. Nagyobb résre lenne szükség a munka nélkül kapható szociális támogatások és az alacsony végzettséggel is végezhető munka között, hogy vonzó legyen a munkavállalás.

Ez csak a néhány legfontosabb az egyébként is közismert tények közül. Könnyű azt mondani, hogy a cigányok lusták és nem akarnak dolgozni, sokkal könnyebb, mint a problémát alaposan megvizsgálni és orvosolni. Azok a romák, akik piacképes végzettséggel rendelkeznek, és nem a legszegényebb régiókban laknak, többnyire nem is munkanélküliek.

A rendszerváltozás előtt erős asszimilációs törekvések miatt iskolákban, munkahelyeken több személyes kapcsolat alakult ki cigányok és nem cigányok között. Ez a kapcsolat az, ami segíthetett az előítéletek csökkenésében, és ez szűnt meg a munkaerőpiacról történő kiszorulás és a növekvő iskolai szegregáció miatt.

Körülbelül öt évvel ezelőtt időben egymáshoz közel jelent meg a közösségi médiában és a youtube-on egy, a fogyatékosok, és egy, a cigányság elfogadását célzó video-kampány, mindkettő hasonló stílusban készült. Mégis az előbbi nagy tetszést váltott ki, az utóbbi pedig sok negatív hozzászólást, gyűlölködést. Ez, azt hiszem, elég jól példázza, hogy a többség nem akar nyitni a cigányság felé, magas az előítéleteség, alacsony a tolerancia szintje.

Pozitív és negatív változások egyszerre vannak jelen társadalmunkban. Vannak olyan cigány és nem cigány emberek, szervezetek, akik szívükön viselik a roma lakosság sorsát, rengeteget tesznek az életük javításáért, társadalmi elfogadottságukért, legnagyobb sajtónyilvánosságot az utóbbi időben talán a Pest megyei Bag nagyközség romatelepen dolgozó BAGászs Közhasznú Egyesület kapta. Emellett továbbra is széles körben elfogadott a cigányellenesség, kriminalizálás.

Ezt a kettősséget az is támogatja, hogy a médiában egyre nagyobb teret hódít a közösségi média, ahol szűrés nélkül jelenhet meg mindkét véglet: így esély van a pozitív kezdeményezések hírértékének, de a szélsőségesen negatív hozzáállások megjelenésének is. Az előbbiek a televízióban ritkán, utóbbiak soha nem kaptak ilyen nyilvánosságot, mint napjainkban; most az elismerő és gyűlölködő szavaknak és véleményeknek is nagyobb tere van.

Amit én tanultam lakókörnyezetemben, tanítványaimtól, a tanodás gyerekektől és családjuktól: ha nem vagyok előítéletes, őszintén, egyenrangú partnerként tekintek rájuk, ha tisztelem őket, mint bármelyik másik embert, akkor elfogadást és tiszteletet kapok viszonzásul. Nem olyan éles a határ cigány és nem cigány között, mint azt sokan hiszik és elhítetik.

SOMMAIRE

- CSABA TÖRÖK: „Visage de l’homme et de Dieu”
 TIBOR GÖRFÖL: La relation de Dieu et de l’homme à la lumière de Noël
- Chants populaires hongrois de Noël en Moldavie (région de Roumanie)
 - Poèmes de Tamás Halmai, Péter Vasadi et István Vörös
 - Entretien avec la romologue Katalin Fábiánné Andrónyi

„Désir de paix”

Réponses de personnalités de la vie culturelle hongroise à l’enquête de Vigilia

INHALT

- CSABA TÖRÖK: „Menschengesicht und Gottesgesicht”
 TIBOR GÖRFÖL: Beziehung von Gott und Menschen im Lichte von Weihnachten
- Ungarische Weihnachtslieder aus Moldau
 - Gedichte von Tamás Halmai, Péter Vasadi und István Vörös
 - Gespräch mit der Tsiganologin Katalin Fábiánné Andrónyi

„Friedenssehnsucht”

Antworten auf die Umfrage der Vigilia bei bedeutenden ungarischen Persönlichkeiten

CONTENTS

- CSABA TÖRÖK: „Human Face and Divine Face”
 TIBOR GÖRFÖL: Relationship between God and Man in the Light of Christmas
- Hungarian Christmas Songs from Moldavia
 - Poems of Tamás Halmai, Péter Vasadi and István Vörös
 - Interview with the Romologist Katalin Fábiánné Andrónyi

„Longing for Peace”

The answers of outstanding Hungarian personalities to the inquiry of Vigilia

Főszerkesztő és felelős kiadó: LUKÁCS LÁSZLÓ

Munkatársak: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, PUSKÁS ATTILA

Szerkesztőbizottság: HAFNER ZOLTÁN, HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, RÓNAY LÁSZLÓ, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ Szerkesztőségi titkár és tördelő: NÉMETH ILONA

Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Nyomdai munkák: Séd Nyomda Kft., Ügyvezető igazgató: Katona Szilvia

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: Budapest, V., Piarista köz. 1. IV. em. 420. Telefon: 317-7246; 486-4443; Fax: 486-4444. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48. Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala. Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekk számla száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 6.000,- Ft, fél évre 3.000,- Ft, negyed évre 1.500,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 6.000,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10–14 ÓRA.

KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Ára: 550 Ft

VIGILIA

*Minden kedves Olvasónknak
áldott Karácsonyi Ünnepeket
kívánunk!*

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- A reformáció emlékéve
- Bozók Ferenc, Makai Péter,
Mezei Balázs és Nagy Eszter tanulmánya
- Dobai Lili, Falcsik Mari,
Ferdinandy György, Tomaji Attila,
Vasadi Péter és Vörös István írása

nka

Nemzeti Kulturális Alap

